

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra žurnalistiky

JAK MÉDIA POHŘBÍVAJÍ DIKTÁTORY

How the Media Bury Dictators

Stanislav RADOCHA

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Marek Lapčík, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou použitou literaturu i další zdroje. Počet znaků této diplomové práce je 180 005.

V Olomouci dne

Tímto bych rád poděkoval Mgr. Marku Lapčikovi, Ph.D. za odborné vedení mé magisterské diplomové práce, zejména potom za cenné rady a připomínky, které mi při práci poskytl.

Abstrakt

Tato práce se zaměřuje na analýzu mediální reprezentace smrtí Saddáma Husajna a Muammara Kaddáfího, jak je zpracovala Česká televize ve své hlavní zpravodajské relaci Události. Cílem je pomocí nástrojů kritické diskursivní analýzy podle konceptu Normana Fairclougha na vybraném vzorku prozkoumat diskursivní praxi a pokusit se odhalit způsoby podporování dominantní ideologie a hegemonických struktur a přispívání k naturalizaci statu quo. Teoretickým východiskem výzkumu přitom jsou teze teorie mediální konstrukce reality.

Klíčová slova: mediální konstrukce reality, ideologie, hegemonie, diskurs, diskurs televizního zpravodajství, kritická diskursivní analýza, Norman Fairclough, Česká televize, Události.

Abstract

This work is focused on the analysis of media representations of Saddam Hussein and Muammar Gaddafi's deaths that were created and broadcast by Ceska televize in its main news programme Udalosti. Using the tools of critical discourse analysis of Norman Fairclough's conception, it aims to explore discourse practice used in selected research sample and attempts to reveal ways of supporting dominant ideology and hegemonic structures and contributing to status quo naturalization. The analysis is based on the principles of the media construction of reality theory.

Key words: media construction of reality, ideology, hegemony, discourse, TV news discourse, critical discourse analysis, Norman Fairclough, Ceska televize, Udalosti.

1. OBSAH

1. Obsah	8
2. Úvod	10
3. Reprezentace reality	13
3.1 Sociální konstrukce reality	14
3.2 Mediální konstrukce reality.....	16
3.2.1 Umírněný a radikální proud	17
4. Ideologie a hegemonie ve vztahu k médiím	19
4.1 Althusser, ideologie a ideologické státní aparáty.....	19
4.2 Gramsciho koncept hegemonie	22
4.3 Kritická teorie médií	24
4.3.1 Kódování, dekodování a ideologie.....	25
4.4 Kritika teorií o mediální hegemonii	27
5. Zpravodajský diskurs	29
5.1 Diskurs televizního zpravodajství	30
6. Metodologie	34
6.1 Kritická diskursivní analýza.....	35
6.1.1 Deskripce, interpretace a explanace.....	35
6.1.2 Postup.....	35
6.2 Cíl výzkumu, základní výzkumná otázka	37
6.3 Výzkumný vzorek	37
7. Poznámka k pozici analytika	39
8. Analýza	40
8.1 Deskripce	40
8.1.1 Saddám Husajn	40
8.1.1.1 Poprava	40

8.1.1.2 Před popravou	49
8.1.1.3 Po popravě	54
8.1.2 Muammar Kaddáfí	58
8.1.2.1 Dopadení	58
8.1.2.2 Před dopadením	65
8.1.2.3 Po dopadení.....	69
8.2 Interpretace.....	73
8.3 Explanace	80
9. Závěr	85
10. Seznam použitých zdrojů.....	87

2. ÚVOD

Název práce na jednu stranu mnohé napovídá a v hrubých obrysech dává poměrně dobře tušit, alespoň z tematického hlediska, čím se budeme na následujících stránkách zabývat. Na druhou stranu vyvolává o to více otázek a nejasností, na které je třeba odpovědět, než budeme moci pokračovat.

Konkrétně se zaměříme na diktátory Saddáma Husajna a Muammara Kaddáfího a budeme analyzovat mediální reprezentace jejich smrtí a s nimi souvisejících událostí, které byly odvysílány v hlavním zpravodajském pořadu České televize Události. Náš zájem o toto téma byl podnícen v době dopadení druhého ze jmenovaných diktátorů. Tato událost posloužila jako upomínka popravy Saddáma Husajna a nabídla zajímavou možnost konfrontace způsobů medializace obou událostí, která se dosud nenaskytlá. Obě události jsou pak v řadě aspektů velmi podobné, přesto se zároveň vyznačují řadou zásadních odlišností. A právě tato skutečnost, a samozřejmě způsob jejího mediálního ztvárnění, může přinést řadu zajímavých zjištění.

Co se týče výběru média, byly naše pohnutky čistě pragmatické. Zpravodajská relace Události patří mezi nejsledovanější české zpravodajské pořady. Její významnou složku přitom tvoří i zprávy ze zahraničí. Oběma událostem včetně jejich širších souvislostí a dalšího, předcházejícího i následujícího, vývoje situace tak ČT také věnovala dostatek prostoru a poskytla tak vhodný materiál pro naši analýzu. A volba Událostí měla do značné míry také praktické důvody, neboť jsou jejich záznamy volně k dispozici v internetovém archívu ČT.

Dosud jsme však nezminili, jak zvolené téma uchopíme ani jak bude vypadat samotná analýza. Teoretickým základem celé práce bude teorie mediální konstrukce reality propojená s koncepcemi Althusserových ideologických aparátů a Gramsciho hegemonie, kteří se zabývali mechanismy hierarchizace společnosti a ustavování a upevňování moci určitých společenských vrstev nad druhými, přičemž mj. identifikovali schopnost médií svou tvorbou dominantní mocenské struktury a existující společenské uspořádání podporovat. My spojíme tento potenciál médií právě s interpretací jejich produkce jako konstruování reality vycházející z přesvědčení, že veškerá sociální realita je utvářena skrze znaky. A není snad třeba dodávat, že média patří v současném světě mezi výsadní producenty znaků a znakových systémů.

Záměrně jsme se přitom rozhodli orientovat na analýzu zpravodajství, než například na publicistiku, navíc na zpravodajství média veřejné služby, jehož práce podléhá zákonné regulaci a které je tak obecně také přijímáno jako nejdůvěryhodnější, nejobjektivnější apod. V centru naší pozornosti totiž není materiál, který by byl explicitně tendenční a otevřeně by strnil určité straně či ideologii. Náš zájem je naopak zaměřen na potenciální latentní způsoby získávání souhlasu široké veřejnosti s podobou hegemonických struktur, které tak mohou v rámci již z definice nestranného a objektivního zpravodajského diskursu nabývat o to větší účinnosti. Smrti obou diktátorů a jejich kontroverzní okolnosti přitom přitáhly značnou pozornost celého světa, zviditelnily také množství vazeb a vztahů, a protože představovaly symbol hroucení novodobých autoritativních režimů a souvisejících společenských transformací, vyvolaly reakce široké politické i občanské veřejnosti, které tyto změny reflektovaly a zaujímaly k nim určitou pozici. Nepřehlédnutelnou součástí těchto společenských změn byla také mezinárodní účast. Způsob zpracování všech těchto faktorů v reprezentacích ČT může v očích jejího publika legitimizovat (ale samozřejmě také delegitimizovat) existující společenské uspořádání.

Samotný výzkum pak bude proveden v duchu zásad kritické diskursivní analýzy, jak ji vymezil její tvůrce Norman Fairclough. Ta představuje vzhledem ke stanoveným cílům ideální analytický nástroj, pomocí kterého budeme schopni podobu analyzovaného diskursu zasadit do kontextu existujících společenských struktur. Analyzovat budeme zpravodajské příspěvky reprezentující nejen samotnou smrt obou diktátorů, ale i události před a po ní, neboť i ty představují nedílnou součást diskursu. Jádrem výzkumu bude deskriptivní fáze, která bude mít podobu lingvistické analýzy diskursu obohacené o obrazovou dimenzi televizního zpravodajství. Ta bude představovat jasnou demonstraci znakové povahy analyzovaného diskursu a ukáže podrobnou charakteristiku reprezentací reality, které ČT na základě relevantních událostí vytvořila. Fáze interpretace se pak pokusí z těchto zjištění extrahovat produkční mechanismy, které ovlivnily výslednou podobu daných zpravodajských produktů. A explanační fáze nakonec vytvoří propojení těchto mechanismů se společenskými strukturami a pokusí se hledat jejich původ právě v procesech na celospolečenském měřítku.

Jak je nicméně z tohoto stručného představení následujícího výzkumu odvoditelné, nebudeme v žádném případě usilovat o hledání objektivních a zobecnitelných pravd a prezentaci nezpochybnitelných závěrů. Zcela naopak. Kvalitativní výzkum, jakým je i kritická diskursivní analýza, je inherentně subjektivní disciplínou, při které hraje pozice analytika zcela zásadní roli. Jak poukazoval sám Fairclough, práce analytika je v podstatě totožná s interpretační činností běžného účastníka komunikační události, samozřejmě s tím rozdílem,

že analytik si je své interpretační činnosti plně vědom. Z toho však vyplývá, že ani se závěry našeho výzkumu nebude muset každý souhlasit, čtenářovy interpretace mohou být dokonce zcela odlišné od těch našich. To je třeba předem zdůraznit, stejně jako fakt, že naše způsobilost stranou sociální analýzy není nikterak dokonalá a naše závěry tak mohou pro kompetentnějšího čtenáře působit například redukcionisticky nebo dokonce mylně. Těchto faktorů jsme si vědomi, a apelujeme proto i na čtenáře, aby je při svém dalším seznamování s výsledky výzkumu také zohledňoval.

3. REPREZENTACE REALITY

Hned v úvodu této práce bychom měli zdůraznit jednu věc, a sice že se budeme zaměřovat na *reprezentace* zvolených událostí, ne na podstatu událostí samotných, tzn. takových, které by byly nezprostředkované a objektivně zakotvené v realitě. Za prvé je to dáno tím, že budeme analyzovat pouze zpravodajské produkty masových médií, které již z jejich samotné podstaty plní zprostředkující funkci, a že ani nemáme přístup k „autentickým“ materiálům. Za druhé však tímto stanoviskem také již zaujímáme určitou pozici mezi různými teoriemi reprezentace reality.

Ty představují různé způsoby uchopování skutečnosti prostřednictvím znakového systému, zejména pomocí přirozeného jazyka (Reifová 2004: 211-212). Stuart Hall popisuje celkem tři přístupy – reflexivní, intencionální a konstruktivistický. Reflexivní přístup spatřuje v jazyce/reprezentacích¹ pomyslné zrcadlo, které pouze odráží významy vlastní skutečností reálného světa, imituje pravdu, která je vázaná na vnější svět a je na reprezentaci nezávislá, a samo významy neprodukuje.

Intencionální přístup je potom zcela opačný, neboť podle něj je to mluvčí či autor, kdo zvýznamňuje svět svým jedinečným způsobem. Význam není ani inherentní součástí věcí, ani se neutváří v závislosti na sémiotických strukturách, jako je tomu u posledního přístupu. Slova znamenají to, co by podle autora znamenat měla.

Hall však zastává právě třetí, konstruktivistický přístup. Ten zohledňuje sociální charakter jazyka. Nepopírá existenci materiálního světa. V něm ale významy zakotveny nejsou. Významy podle něj konstruuje při vzájemných interakcích, a to za pomoci různých znakových/reprezentačních systémů (Hall 1997: 24-26). Základním východiskem tak je fakt, že „*nezprostředkovaný přístup k holé skutečnosti není možný a že se vždy setkáváme s realitou organizovanou kódem*“ (Reifová 2004: 213). I my se přikláníme k tomuto poslednímu přístupu. Nehodláme pátrat po intencích a účelném explicitním ideologickém působení masových médií, ale po tom, jak je realita v mediálních sděleních zakódována a dominantní ideologie reprodukována v důsledku toho, že masová média jsou součástí společenských struktur a jsou vystavena různým vlivům prosazujícím tuto dominantní ideologii do jejich produkce. Před chvílí jsme se odvolávali na nedostupnost autentických

¹ Hall hovoří o reprezentaci skutečnosti skrze jazyk, jeho dělení však lze vztáhnout i na širší rámec reprezentací přítomných v televizním zpravodajství, které je těžištěm této práce. V tomto širším kontextu interpretuje Hallovo dělení i Reifová.

materiálů. Ze stručné charakteristiky konstruktivistického přístupu je však nakonec patrné, že v daném smyslu slova něco jako autentický materiál do důsledku vzato ani neexistuje.

3.1 Sociální konstrukce reality

Teorie sociální konstrukce reality se distancuje zejména od programových prohlášení pozitivismu či jakýchkoliv objektivistických a naturalistických sociologických teorií. Patrný je vliv symbolického interakcionismu a Thomasovy teorie, která tvrdí, že nejen objektivní okolnosti, ale také a zejména subjektivní významy, které člověk dané situaci připisuje, ovlivňují jeho reakci na ni: „Jestliže lidé definují situace jako reálné, jsou reálné ve svých důsledcích“ (Thomas – Thomas 1928: 572). Vzhledem k tomu, že masová média vystupují jako významný producent takových situačních definic, nelze jejich váhu v konstruování sociální reality opomíjet. Jejich specifickou pozici v konstruktivistickém paradigmatu proto představíme hned poté, co charakterizujeme teorii sociální konstrukce reality, z níž teorie mediální konstrukce reality vychází.

Jak uvádějí autoři jednoho ze základních děl konstruktivistického přístupu Sociální konstrukce reality Peter Berger a Thomas Luckmann, jde o specifické pojetí sociologie vědění, které staví mj. na fenomenologické analýze reality každodenního života (Berger – Luckmann 1999: 5). Klíčovou tezí je, že ač realitu každodenního života vnímáme jako přirozenou a danou, uspořádanou a na našem vnímání nezávislou, jedná se o náš vlastní výtvar, sociální konstrukt zakořeněný v sociální interakci (Berger – Luckmann 1999: 11, 27). Celý proces je nejlépe charakterizován slovy Bergera a Luckmanna: „*Společnost je výtvořem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvořem společnosti*“ (Berger – Luckmann 1999: 64). Jde o vazby v rámci dialektického vztahu člověka, jakožto tvůrce sociálního světa, s jeho výtvořem. Neustále probíhající dialektický proces tak nutně zahrnuje tři složky – externalizaci, objektivaci a internalizaci (Berger – Luckmann 1999: 64).

Při své nepřestávající externalizaci vytváří člověk sociální řád. Vznikají určité habitualizované vzorce chování, každodenní realita je kategorizována do určitých typizací. Při vzájemné typizaci habitualizovaných činností určitým typem vykonavatelů těchto činností nakonec dochází k institucionalizaci. Instituce řídí lidské chování, dokonce již samotná jejich existence zajišťuje primární sociální kontrolu. Ustavují se však postupně, mají svou historii, neboť se jedná o nejzazší stupeň odcizení se lidského produktu člověku. Jejich sociální původ

je tak maskován a instituce jsou přijímány jako vnější, objektivní a „donucovací“ skutečnost² (Berger – Luckmann 1999: 55-61). Nejsou to však pouze instituce, které mají tuto zdánlivě objektivní podstatu. „*Realita každodenního života je objektivacemi naplněna a zároveň jsou to právě objektivace, které existenci této reality umožňují*“ (Berger – Luckmann 1999: 40). Při procesu internalizace se pak objektivovaný sociální svět zpětně promítá do vědomí jedince v průběhu socializace. I lidská osobnost tak není ničím jiným než sociálním produktem (Berger – Luckmann 1999: 54).

Základním strukturujícím a konstruujícím nástrojem sociální reality jsou přitom – taktéž nezbytně sdílené – znakové systémy, zejména jazyk. Ten má své kořeny právě v každodenním životě a jeho prvotní funkcí je na tuto realitu, kterou všichni považujeme za danou, také odkazovat. Jazyk vystupuje jako objektivní i objektivizační činitel. I jazyk totiž vnímáme jako vnější skutečnost a jsme jím nuceni přijímat jeho vzorce. Zároveň nám pak „*poskytuje hotové prostředky pro neustálou objektivizaci naší soustavně se vyvíjející zkušenosti*“. Typizuje naše zkušenosti a umožňuje nám je spolu také sdílet (Berger – Luckmann 1999: 31, 41-46).

Protože však jazyk zprostředkuje a umožňuje všechny tři procesy nezbytné pro sociální konstrukci reality, je třeba mít na paměti, že má v průběhu socializace zásadní význam i pro jednotlivce, neboť umožňuje internalizaci řádu a fungování vnějšího světa a je také klíčem k vlastní subjektivitě člověka, kterou utváří a ustaluje (Berger – Luckmann 1999: 43).

Podle teorie sociální konstrukce reality tedy člověk buduje svou „přirozenost“, vytváří sebe samotného. Toto sebeutváření je však vždy nezbytně společenským procesem. „*Lidé totiž společně vytvářejí lidské prostředí se všemi jeho sociálně-kulturními a psychologickými formacemi*“ (Berger – Luckmann 1999: 54). Je také zřejmé, že z pohledu konstruktivismu je zpochybněna možnost bezprostředního přístupu k realitě, bezprostřednost jejích významů, ale také, což je pro nás zásadní, možnost přímého zprostředkování pravdivé skutečnosti o světě, neboť významy jsou sociálně sdíleny a symbolicky konstruovány v konkrétních sociálních, kulturních a jazykových kontextech, ovlivněny sociálními mocenskými vztahy (Reifová 2004: 278). Lze si představit, jak zásadní význam mají taková tvrzení při uvažování o společenské funkci médií.

² Je zajímavé si uvědomit, že i masová média představují takové „objektivní“ instituce.

3.2 Mediální konstrukce reality

Jak jsme předeslali, konstruktivistické myšlenky se logicky nevyhnuly ani oblasti studia médií. Nástup a rozvoj masových médií problematice vztahu skutečnosti a její reprezentace přidal na naléhavosti, neboť ta představuje jeden z ústředních bodů samotné existence těchto společensky stále vlivnějších institucí. Konstruktivismus se stal vlivnou postmoderní odpovědí na otázku, zda a jak jsou masová média schopna realitu zobrazovat.

Winfried Schulz nastínil základní principy tohoto pohledu v kontrastu s jeho dichotomickým – reflexivním – protějškem. Názory na tuto ve skutečnosti velmi starou filozofickou otázku se podle něj v novodobém studiu masové komunikace rozcházejí právě těmito dvěma směry. Konstruktivisté podle něj zavrhnou naivní představu reflexivistů, že by média byla schopna a také měla věrně popisovat a odrážet objektivní realitu a slouží tak jako jakési zrcadlo skutečnosti, jakkoliv dnes již pokřivené. Tato pokřivení a nepřesnosti nejsou z pohledu konstruktivismu nežádoucím, dysfunkčním jevem a známkou selhávání funkce médií, nýbrž nezbytným vedlejším účinkem, či dokonce žádoucí funkcí komunikace (Schulz 2000: 31). Média totiž nejsou pro společnost protikladem, cizím, negativně ji ovlivňujícím a ovládajícím tělesem, ale naopak neoddělitelnou, integrální součástí společenských struktur a spolupodílejí se na konstrukci sociální reality. Místo pasivního zprostředkovatele skutečnosti tak plní funkci aktivního prvku v komplexním sociálním procesu, z něhož teprve představa o skutečnosti vychází. Jejich úkolem je selekce podnětů a událostí sociálního světa, které dále zpracovávají a interpretují. V tom spočívá jejich podíl na společném úsilí vytvářet realitu a všeobecně ji zpřístupňovat „*tak, aby mohlo vzniknout společné východisko pro sociální jednání*“ (Schulz 2000: 31). Jasně se tak zde promítá epistemologické podloží v podobě Bergerovy a Luckmannovy sociální konstrukce reality.

Z pohledu konstruktivistů se tak stává irelevantní kritika médií za deformaci reality a předkládání škodlivých obsahů. Míru pokřivení není možné nikdy přesně stanovit. Objektivní realita není nijak uchopitelná a jako společensky relevantní veličina de facto neexistuje, dokud není definována či interpretována. Namísto předmětu a předpokladu komunikace je realita jejím výsledkem (Schulz 2000: 32). Opět se tak dává za pravdu Thomasovu teorému a důležitosti definování situace.³ Zajímavým se tím stává i problém objektivitu jako profesního

³ I sám Schulz uvádí ve své eseji jako jeden z příkladů konstruktivistických modelů charakterizujících působení médií tzv. model vztahového rámce (framing model) vycházející z předpokladů symbolického interakcionismu,

standardu médií. Ta totiž v podstatě nemůže být normou, již jsou média povinována striktně dodržovat a dokonale naplňovat. Konstruktivismus v ní spatřuje spíše abstraktní cíl, normu určující jednání, jakýsi „ideál“. Z tohoto pohledu je naopak žádoucí, aby chování novinářů v porovnání s takovým abstraktním cílem bylo vždy deficitní. Jestliže v paradigmatu sociální konstrukce reality neexistuje jediná, nesporná, intersubjektivně závazná definice reality, je konkurence a akceptace co nejrůznějších takových definic nejlepší možnou cestou, jak se objektivní realitě přiblížit (Schulz 2000: 35).

3.2.1 Umírněný a radikální proud

Práci podporujících mediální konstrukci reality lze najít celou řadu, ať již v teoretické, či empirické oblasti bádání. Rozlišovat přitom lze ještě umírněnou větev, která staví spíše právě na sociologicko-empirické tradici, a radikální větev, kterou představují spíše filozoficko-spekulativní úvahy (Reifová 2004: 109). Abychom náš výzkum zasadili do jasného teoretického rámce, stručně se na tuto dichotomii nyní zaměříme. Umírněný konstruktivismus nevychází tak striktně z představy o neexistenci předmediální sociální skutečnosti, jako z představy základní neschopnosti médií takovou realitu odpovídajícím způsobem zobrazit, aniž by docházelo ke konstrukci tzv. reality mediální. Na základě popsané charakteristiky mediálního konstruktivismu je však zřejmé, že tato neschopnost není předmětem kritiky a osočování médií z manipulace či konspirace s manipulátory. V empirických studiích byla analyzována řada vlivů, které působí na proces vzniku takové mediální reality. Mezi nejznámější koncepty založené na tomto přístupu patří například zpravodajské hodnoty (*news values*), nastolování témat (*agenda setting*), gatekeeping, spirála mlčení, kultivační teorie, mediální rutiny, rámování (*framing*) či pseudoudálost.⁴ Nesnažíme se zde pochopitelně podat vyčerpávající přehled, pro dokreslení podstaty teorie mediální konstrukce reality je však na místě zmínit alespoň některé příklady nejznámějších konceptů soustřeďujících se na faktické procesy v pozadí konstruování sociální, resp. mediální reality a jejich důsledky.

Radikální konstruktivismus pak v médiích spatřuje nespoutané tvůrce reality a zpochybňuje jakoukoliv možnost určit předěl mezi mediálním konstruktem a jeho předobrazem. S nejradiálnějsími konstruktivistickými teoriemi přišli například Niklas

v jehož případě je mediální realita chápána jako specifická situační definice, vztahový rámec pro individuální jednání (Schulz 2000: 33).

⁴ Srovnej např. KUNCZIK, Michael. (1995) *Základy masové komunikace*. Praha, Karolinum.; Schulz (2000)

Luhmann nebo Jean Baudrillard. Podle Luhmannovy teorie sociálních systémů provádějí masová média teprve pozorování a reprodukci komunikačních událostí fakticky zprostředkujících veškerou sociální realitu a vytvářejí tak konstrukty dokonce již druhého řádu (Reifová 2004: 110). Baudrillard zase tvrdí, že se pohybujeme v sémiokratickém prostoru hyperreality naplněné simulakry, která představují mnohonásobné kopie bez předlohy odkazující pouze samy k sobě a která se jeví skutečnější než skutečnost. Média přitom v takovém světě představují prominentního producenta a distributora simulaker (Reifová 2004: 229; Massumi 1987, Brázda 2007).

Nehodláme zde adoptovat argumenty všech zmiňovaných konceptů. Před Baudrillardovým chaosem upřednostníme názory, které neupírají znakům schopnost označovat. Z empirických výzkumů a postojů umírněného proudu mediálního konstruktivismu je možné extrahovat hmatatelnější aparát i pro náš výzkum. Všechny zmíněné teoretické přístupy i empirické důkazy, které teorie mediální konstrukce reality zastřešuje, se však snaží dokázat či ilustrovat jednu podstatnou věc, a sice že média mají nespornou schopnost definovat situace a právem si tak nárokují status tvůrců, resp. spolutvůrců reality. To však implikuje jeden podstatný fakt. Zmíněnou selekcí podnětů a událostí sociálního světa a jejich interpretací mohou, záměrně či nezáměrně, inkorporovat do své produkce také různé ideologické obsahy, reprodukovat status quo a upevňovat hegemonické postavení mocných. Abychom použili McQuailova slova, masová média jsou schopna konstruovat realitu s určitou předpojatostí, ať již bezděčnou, ovlivněnou řadou možných faktorů, či s vědomím svých schopností (McQuail 2007: 303, 396-397). I John Hartley hovoří o propojení kulturních aspektů televize s otázkami moci. Například kategorie jako třída, národ či gender jsou podle něj nejen sociopolitické, ale také smysluplné⁵ a televize je jedním z mechanismů, které tyto kategorie, a jejich vnitřní i vzájemné vztahy, pro nás, kteří mezi takovými kategorizacemi žijeme, jako smysluplné (a proto jako pravdivé – „skutečně existující“) produkují (Hartley 1992: 11). Tím se však již dostáváme ke specifické problematice spojené s mediální konstrukcí reality, kterou bude třeba prozkoumat podrobněji.

⁵ V originále „meaningful“, tedy jinak také „mající význam“.

4. IDEOLOGIE A HEGEMONIE VE VZTAHU K MÉDIÍM

Otázky vazeb mocenských struktur na existenci masových médií byly zatím pouze naznačeny. Jejich přítomnost však byla zaregistrována a obsažena v různých teoriích zabývajících se podstatou ideologie či hegemonie, způsobem jejich ustavování a udržování se, již dlouho předtím, než byla formulována teorie sociální konstrukce reality Bergera a Luckmanna, resp. tedy i odvozená teorie mediální konstrukce reality, která nicméně poskytla novou perspektivu při posuzování role médií v procesu reprodukce dominantní ideologie. Tyto teorie však konstruktivistické postuláty v řadě myšlenek do značné míry předjímají, v případě britských kulturních studií pak přejímají také některé jejich aspekty. Obecně přitom spadají pod širokou filozofickou linii kritické teorie společnosti. Stojí proto na marxistických základech.⁶

4.1 Althusser, ideologie a ideologické státní aparáty

Pro studium masové komunikace důležité rozpracování Marxovy teorie ideologie pochází od Louise Althussera, který masová média označil za jeden z ideologických aparátů státu. Althusser definuje ideologii jako „reprezentaci imaginárního vztahu jedinců k jejich reálným existenčním podmínkám“⁷ (Althusser 1971: 162). Tato reprezentace tedy není odrazem reálných podmínek, skutečného světa jedinců, ale jejich vztahu k nim. Právě tento vztah je centrem každé ideologické reprezentace skutečného světa a jeho imaginární povaha je pak také vysvětlením imaginárního zkreslení takové reprezentace. V této charakteristice je patrná předzvěst již popsaných konstruktivistických myšlenek.

Ideologie⁸ má podle Althussera také schopnost „interpelovat“ jedince jako své subjekty. Přesněji tuto tezi rozvádí v tvrzení, že „*subjekt je konstitutivní kategorií ideologie, a to do té míry, že veškerá ideologie má funkci (která ji definuje), ‚konstituovat‘ konkrétní jedince jako subjekty*“ (Althusser 1971: 170-171). Jedním ze základních efektů ideologie je přitom zdání samozřejmosti, s jakou se jako subjekty ideologie rozpoznáváme. Jejím

⁶ Marxismus chápe ideologii jako soubor idejí vládnoucí třídy, který je funkcí ekonomické základny a uspořádání výrobních vztahů v kapitalistické společensko-ekonomické formaci a který vytváří „falešné vědomí“ vykořisťovaných vrstev. Neboť vládnoucí třída ovládá prostředky materiální produkce, ovládá také prostředky produkce duchovní (např. média) (Reifová 2004: 82, 267) Ač je právě tento ekonomický redukcionismus marxistické koncepce nejvíce kritizován, byly to právě myšlenky Karla Marxe a Bedřicha Engelse, které podnítily zájem společenských věd o problematiku dominantní ideologie.

⁷ Srovnej McQuail (2007: 124): McQuail vynechává slovo reprezentace, které je podle nás důležité.

⁸ Althusser hovoří o existenci většího množství ideologií, které jsou nicméně podřízeny dominantní ideologii.

působením jsme totiž *vždy-jíž* subjekty, a to dokonce ještě než se narodíme a poté co zemřeme, a toto rozpoznávání z nás činí subjekty konkrétní, odlišitelné a nezastupitelné, aniž bychom však mechanismu tohoto rozpoznávání rozuměli. Ideologie je tak značně rafinovaná, neboť popírá samu sebe. To, co se ve skutečnosti odehrává v ní, budí dojem, že se odehrává mimo ni (Althusser 1971: 172-176). V rámci definovaných ideologií se pak všichni jako její subjekty chováme, a to, s výjimkou „špatných subjektů“, které si občas vynutí zásah represivního státního aparátu, zcela samozřejmě a samostatně (Althusser 1971: 181). I v tomto aspektu se projevuje vliv médií, která ideologii umožňují prostřednictvím mediálních obsahů tyto rámce efektivně definovat, oslovovat subjekty a vymezovat jejich pozici ve společnosti.

Klíčovým prvkem Althusserovy teorie je však ve srovnání s Marxem opuštění myšlenky ekonomického determinismu a podrobnější analýza vztahů v nadstavbě (Reifová 2004: 82). Staví přitom zejména na marxistické teorii státu. Podle ní je stát ztělesněn represivním aparátem, který umožňuje vládnoucím třídám zajistit si svou dominanci a vykořisťovat dělnické třídy, proletariát (Althusser 1971: 137, 141). Althusser však argumentuje, že ač entitu označovanou jako Stát vnímali marxističtí autoři poměrně komplexně, nikdy tuto komplexitu dostatečně teoreticky nerozvedli a ve svých myšlenkách se omezovali pouze na politickou praxi. Pod pojmem Stát je ale podle něj třeba brát v potaz nejen rozlišení státní moci a státního aparátu, ale také existenci s (represivním) státním aparátem propojených, nicméně značně odlišných tzv. ideologických státních aparátů⁹ (Althusser 1971: 142). Právě na nich Althusser dokládá materiální podstatu ideologie, která vždy existuje v nějakém aparátu, v jeho praxi a praktikách (Althusser 1971: 166).

Represivní státní aparát již podle marxistické teorie zahrnuje instituce, jako jsou vláda, státní správa, armáda, policie, soudy, věznice atd. Mezi ideologické aparáty, které mají taktéž podobu odlišných specializovaných institucí, řadí Althusser¹⁰ (Althusser 1971: 142-143):

- Náboženský ideologický státní aparát
- Vzdělávací ideologický státní aparát
- Ideologický státní aparát rodiny
- Právní ideologický státní aparát¹¹

⁹ Althusser upozorňuje, že před ním již Gramsci přišel s podobnou myšlenkou, nicméně značně nesystematizovanou, když tvrdil, že Stát nemůže být redukován pouze na (represivní) státní aparát, a zahrnul proto také určitý počet institucí „občanské společnosti“, jako jsou církve, školy, odbory atd. (Althusser 1971: 142).

¹⁰ Nechává však prostor pro nezbytné budoucí prozkoumání, testování, korekci a reorganizaci uvedeného výčtu (Althusser 1971: 143).

- Politický ideologický státní aparát
- Odborový ideologický státní aparát
- Komunikační ideologický státní aparát (tisk, rádio, televize atd.)
- Kulturní ideologický státní aparát

Je zřejmé, že Althusser rozpoznal ideologickou moc masových médií a jejich specifickou pozici v rámci společnosti i jejich mocenských struktur. Vlastnosti masových médií i ostatních ideologických státních aparátů charakterizoval v opozici k represivnímu státnímu aparátu následovně. Zatímco represivní státní aparát v praxi využívá primárně prostředků síly¹², ideologické státní aparáty působí primárně pomocí ideologie, ačkoliv ve velmi omezené míře je to i naopak. Represivní státní aparát spadá zcela do veřejné sféry, ideologické státní aparáty pak z větší části do sféry soukromé.¹³ Represivní státní aparát tvoří jednotný, centralizovaný celek (ovládaný zástupci vládnoucí třídy), ideologické státní aparáty jsou početné a různorodé, relativně autonomní a schopné poskytovat nestranný prostor různým, nejen vykořisťovatelským, ale i vykořisťovaným vrstvám (Althusser 1971: 144-149).

Přestože ideologie v ideologických státních aparátech nevznikají, jejich důležitost je dána tím, že právě v nich dochází (dominantní) ideologie své realizace. Vládnoucí ideologie musí svou dominanci v ideologických státních aparátech nejprve získat v opozici proti předchozím vládnoucím vrstvám a poté proti vykořisťovaným vrstvám. Přes jejich zdánlivou rozmanitost a nesourodost jsou tyto aparáty nakonec sjednoceny pod jednotnou vládnoucí ideologií. Žádná třída nemůže podle Althussera udržet státní moc po delší časové období, aniž by uplatňovala svou hegemonii nad a v ideologických státních aparátech. I přesto jsou však pomyslným bojištěm, jsou nejen místem realizace vládnoucí dominantní ideologie, ale také její konfrontace a poměrování s ideologiemi soupeřícími (Althusser 1971: 146-147, 184-186).

Pravdou je, že podle Althussera nejsou všechny ideologické státní aparáty rovnocenné. V předkapitalistických společenských formacích měla jednoznačně nejsilnější pozici církev, tedy náboženský aparát, který v sobě spojoval také funkce pozdějšího vzdělávacího, komunikačního a kulturního aparátu.¹⁴ Církev však vlivem společenských transformací ztratily svou mocnou pozici, a ač by se mohlo zdát, že byly nahrazeny politickým aparátem,

¹¹ Právo spadá jak pod represivní státní aparát, tak pod systém ideologických státních aparátů (Althusser 1971: 143).

¹² Různých forem včetně fyzické. Právě proto Althusser přidal k marxistickému označení přívlastek represivní (Althusser 1971: 143, 145).

¹³ „Církev, politické strany, odbory, rodiny, některé školy, většina novin, kulturní akce atd. atd. jsou soukromé“ (Althusser 1971: 144).

¹⁴ Není proto náhodou, že ideologické boje mezi 16. a 18. stoletím byly zaměřeny protiklerikálně a protinábožensky.

Althusser zastává názor, že to byl vzdělávací aparát, který získal ve vyspělé kapitalistické společnosti dominantní postavení. Neopomenul však zmínit roli komunikačního ideologického státního aparátu, který „nacpává“¹⁵ každého občana každodenními dávkami nacionalismu, šovinismu, liberalismu, moralismu atd. a který, ztělesněn masovými médii, takto zejména umožňuje realizaci a artikulaci dominantní ideologie (Althusser 1971: 151-5).

Přestože Althusserova teorie představila dodnes vlivnou charakteristiku ideologie a jejího působení, je na místě se ptát, z dnešní perspektivy postupující demokratizace a participativní povahy médií obzvláště, zda příliš nestrání vykořisťovatelům. Ti si sice podle ní musí svou nadvládu získat a ideologické státní aparáty poskytují určitý prostor ke konfrontaci dominantní ideologie, ta je však všeprostopující a *vždy-jíž* přítomná, jakákoliv další ideologie je artikulována skrze její filtr a pro odpor či rezistenci není prostor. Jak upozorňuje Stuart Hall, Althusser „*měl tendenci pojímat celý proces jako příliš uniakcentuální, jako přespříliš funkčně uzpůsobený k reprodukci dominantní ideologie. Ve skutečnosti bylo ze základů této teorie obtížné rozeznat, jak by mohlo být cokoli, co nezapadalo do „dominantní ideologie“, vůbec v rámci diskurzu reprodukováno*“ (Hall 2007: 71-72).

4.2 Gramsciho koncept hegemonie

Jiný myslitel Antonio Gramsci, přestože chronologicky předcházející, došel při rozvíjení těchto úvah dál. Možnostem rezistence a odporu přisuzoval mnohem více prostoru, ale objasnil zároveň i způsob jejich neutralizace. Z historicko-politického hlediska se obsáhle věnoval rozboru toho, jaké podoby by musela nabýt dělnická strana, aby přebrala nadvládu a byla schopna ji udržet, a také pochopitelně toho, proč i přes rozšiřování možností občanské základny takového zvratu nedokázala nikde dosáhnout. Je patrné, že marxistické učení posloužilo jako jednoznačná inspirace i jeho úvahám. Na rozdíl od marxismu se ale stejně jako Althusser odklonil od redukcionistické představy třídního modelu společnosti a ústřední determinující role ekonomických prostředků a zaměřil se na eticko-politický aspekt strukturování společnosti. Jak uvidíme, média v této teorii plní mnohem rafinovanější úlohu.

Východiskem pro jeho analýzu byla koncepce kulturní hegemonie. Tento pojem charakterizuje perpetuální, komplexní a otevřený proces působení mocenských praktik, jimiž

¹⁵ Autorův vlastní překlad anglického slova *cram*.

vládnoucí skupiny ve společnosti udržují status quo preventivním budováním „spontánního“ souhlasu, s nímž přijímají velké masy obyvatelstva zaměření, které společenskému životu vtiskuje vládnoucí společenská skupina.¹⁶ (Již na základě této definice je možné si představit úlohu masových komunikačních prostředků v konkrétním společenském uspořádání.) Dle Gramsciho nemůže v současnosti nadvláda určitých společenských skupin existovat ryze na základech dominance a užití síly. Aby ustavily svou hegemonii, musí mít nezbytně i určitou intelektuální a morální prestiž a poskytovat intelektuální a morální vůdcovství (Gramsci 1971: 212, 328-330, 546). Takovou vůdčí roli plní podle Gramsciho tzv. organičtí intelektuálové, kteří – mj. i skrze média – koherentně a přesvědčivě distribuují ideje a normy vládnoucích vrstev jako přirozené a neměnné, čímž se i ustavený výkon moci a ustálené hodnoty jeví jako přirozené, samozřejmé a všeobecně rozumné. (Reifová 2004: 73; McQuail 2007: 123).

Jak již však bylo zmíněno, uplatňování hegemonie představuje perpetuální proces. Gramsci si uvědomuje dynamiku společnosti a zdůrazňuje, že postavení vládnoucích skupin věčné a neměnné není (Gramsci 1971: 212-213). Naopak. Základním předpokladem udržování obecného souhlasu a „kompromisní rovnováhy“ je neustálé zohledňování zájmů a tendencí podřízených skupin, přizpůsobování dominantní ideologie jejich každodenní praxi. Vládnoucí skupiny proto musí podstupovat i určité oběti (Gramsci 1971: 373). Na rozdíl od Althussera, v jehož koncepci je ideologie staticky dominantní a odpor a rezistenci netoleruje, Gramsciho koncepcí hegemonie kontrahegemonní proudy připouští a považuje je v podstatě za žádoucí, vládnoucí skupina se je ovšem snaží aktivně využívat, otopovat a inkorporovat do existujícího sociálního uspořádání, k čemuž slouží masová média jako ideální nástroj (Reifová 2004: 73, 83; Gramsci 1971: 269-270). Skryté působení hegemonie a její zdánlivá přirozenost z ní činí efektivnější mocenský nástroj, než jakým je ideologie.

Není ovšem pravdou, že by na rozdíl od Althussera a jeho represivního státního aparátu Gramsci z praxe vládnoucích skupin užití síly (či donucení¹⁷) vyloučil. Také explicitně hovoří o existenci „*státního donucovacího aparátu, který zákonně zajišťuje kázeň těch skupin, jež „nesouhlasí“ buď aktivně, či pasívně, který je však vybudován pro celou společnost s ohledem na možnou krizi v přikazování a v řízení, kdy spontánní souhlas selže*“ (Gramsci 1967: 131). „Normální“ uplatňování hegemonie v prostředí parlamentárního režimu má podle něj podobu kombinace síly a souhlasu, které jsou ve vztahu dialektické jednoty a vzájemně se vyvažují, každý aspekt je vzájemně obsažen v druhém, aniž by tak síla nad souhlasem nepřiměřeně převládala (Gramsci 1971: 248). Gramsci se zde odkazuje na dvojí

¹⁶ Srovnej Reifová (2004: 73), Gramsci (1967: 131).

¹⁷ Abychom zohlednili překlad slova *force* Jaroslava Bezděka ve výboru Gramsciho esejí *Základy politiky*.

perspektivu v podobě machiavelistického kentaura. Při politické akci a v životě státu se prolínají dva základní momenty, zvířecí i lidský, násilný i souhlasící, nesený autoritou i hegemonií, násilím i civilizací atd.¹⁸ (Gramsci 1967: 67).

Ve skutečnosti se pak ale vždy vynakládá co největší úsilí zajistit, aby použití síly vypadalo, že je podepřeno souhlasem většiny. To umožňují tzv. orgány veřejného mínění – noviny a různá sdružení – které proto jsou v určitých situacích uměle rozmnožovány (Gramsci 1970: 101). Gramsci tedy v médiích spatřuje nástroj legitimizace násilí vládnoucích skupin a přisuzuje jim tak schopnost ovlivňovat veřejné mínění, poskytovat a zajišťovat přednostní přístup k definicím společenské situace prezentovaným mocenskými elitami¹⁹ a manipulovat tak s masami v jejich prospěch, a tedy přispívat k upevňování statu quo. A přestože ve své teorii postavení médií komplexně neanalyzuje, například v jedné ze svých esejí odmítá apolitičnost veškerého tisku otevřeně. Politickou funkci podle něj plní nejen i takzvaný „informující tisk“, ale dokonce také tisk sportovní a technický (Gramsci 1970: 24).

4.3 Kritická teorie médií

Vedle uvedených myslitelů byl marxismus a jeho různé varianty inspirací řadě dalších různorodých názorových proudů, které mají společný svůj kritický přístup k mocenskému uspořádání společnosti a zejména k roli médií a mediálně komunikovaných ideologií v procesu sociopolitické reprodukce tohoto uspořádání. Apriorně tedy zdůrazňují nemožnost hodnotové neutrality, masová média jsou přitom považována za nástroj vládnoucích tříd, pomocí kterého své hodnotové systémy šíří (McQuail 2007: 70). Pojem kritická teorie médií, který plní spíše analytickou, jednotící funkci, ve skutečnosti zastřešuje širokou škálu teorií, jako jsou myšlenky reprezentované kulturními studii, politickou ekonomikou médií a strukturalistickou teorií médií.²⁰ Pohybujeme se proto ve značně interdisciplinární oblasti, ve které se v rámci kritiky propojení mediální kultury a ideologie setkávají společenská, ekonomická i politická perspektiva (Volek 2003: 17).

¹⁸ Mezi oběma složkami, tedy užitím síly a konsensem, pak stojí korupce a podvod (která je charakteristická v určitých situacích, kdy vykonávání hegemonní funkce je obtížné a použití síly je příliš riskantní) (Gramsci 1970: 101).

¹⁹ Viz McQuail (2007: 123-124).

²⁰ McQuail pro tuto kritickou větev používá také pojmu alternativní paradigma, které stojí v opozici k paradigmatu dominantnímu.

Zásadní posun znamenal fakt, že se britská kulturní studia ve srovnání s jejich předchůdci, včetně Althussera a Gramsciho, pokusila podrobněji rozpracovat mechanismus (mediální) konstrukce sociálních významů sloužících hegemonním skupinám. Zároveň ale přisoudila masovému publiku výrazný emancipativní potenciál a zaměřila se tak i na analýzu subverzivních modů recepce mediálních produktů (Volek 2003: 18). Do centra pozornosti se tak dostaly právě mediální obsahy.

4.3.1 Kódování, dekodování a ideologie

Stěžejní představitel Stuart Hall, který do značné míry formoval zaměření britských kulturních studií, reflektoval obě strany procesu ve svém modelu kódování a dekodování. Rozlišil tak pozice producentů a konzumentů mediálních (televizních) sdělení, přičemž přestože čtenář již není textu²¹ zcela vydán na pospas, i zde hraje dominantní ideologie a hegemonné budování souhlasu významnou roli. V rámci masově komunikačního procesu identifikoval Hall pět stupňů, a sice produkci, cirkulaci, distribuci, konzumaci a reprodukci. Každý stupeň je podle něj relativně autonomní a může specifickým způsobem narušit efektivitu celého komunikačního procesu, čtenář má například možnost rezistence skrze různé formy čtení²², status relativní autonomie však implikuje, že přestože ne zcela jasně a otevřeně, všechny stupně jsou propojeny a produkce ovlivňuje konzumaci (resp. kódování ovlivňuje dekodování), neboť každý stupeň v řetězci zároveň nějakým způsobem omezuje možnosti stupňů následujících a sdělení tak nejsou otevřeny jakékoliv interpretaci. Naopak představují komplexní struktury dominance, na nichž se v každém z popsanych stupňů podepisuje artikulace mocenských poměrů (Hall 1999: 507).

V produkční fázi se do mediálních sdělení promítá řada vlivů, institucionální struktury vysílání, veškeré organizační vztahy a technická infrastruktura se všemi diskursivními profesními ideologiemi, praxemi a předpoklady a ani tyto produkční struktury, ani jimi vytvářený televizní diskurs nejsou uzavřeným systémem, ale čerpají své „situační definice“²³ z dalších zdrojů a diskursivních formací širší socio-kulturní a politické struktury, jíž jsou

²¹ Pojmy text i čtenář jsou zde chápány v nejširším slova smyslu, zahrnují tedy jakékoliv mediální obsahy i jakékoliv příjemce (Reifová 2004: 242).

²² Vedle čtení pomocí dominantního kódu, který odpovídá významům preferovaným dominantní ideologií, rozlišil Hall ještě čtení pomocí kódu vyjednávaného (či dohodnutého) a opozičního (Hall 1999: 515-517).

²³ Viz Thomasův teorém (str. 14).

součástí (Hall 1999: 509). Je to právě tento komplex vlivů, skrze které získává dominantní ideologie přístup do mediální produkce.

V této souvislosti je zajímavým postřehem v Hallově stati fungování tzv. profesionálního kódu neboli pozice, kterou zaujímají novináři při zprostředkovávání hegemonicky zakódovaných sdělení. Ten je v běžné praxi na dominantním kódu relativně nezávislý a v podstatě se od něj distancuje, přesto operuje uvnitř hegemonických hranic dominantního kódu. Výsledkem je, že zdánlivým upozaďováním hegemonické povahy sdělení a přenášáním pozornosti na prvky televizního diskursu jsou dominantní definice tím spíše reprodukovány. Přestože pochopitelně dochází k určitým konfliktům mezi oběma pozicemi, profesionální kódy podporují dominantní definice paradoxně tím, že se snaží zjevně nepůsobit v jejich prospěch a reprodukce dominantní ideologie se tak odehrává nepozorovaně a nevědomě (Hall 1999: 515-516).

Jakým způsobem však dominantní ideologie proniká skrze mediální texty ke čtenáři, vysvětlil Hall konceptem tzv. preferovaných čtení. Preferované čtení představuje v textu obsažené vzorce významů, praktik a přesvědčení, která v sobě mají zakódovaný institucionální, politický či ideologický řád a také se již sama institucionalizovala (Hall 1999: 513). Ačkoliv autor sdělení nemůže zaručit, jak budou jednotliví čtenáři takové sdělení číst, vkládá do něj preferovaným čtením pomyslný návod či apel, jak by podle dominantně-hegemonického kódu ve službách dominantních skupin mělo být čteno, uzavírá tak jinak otevřený, polysémický text a podílí se tímto na reprodukci stávajícího společenského řádu.

V duchu konstruktivistických myšlenek se zde Hall přitom zaměřuje na užití jazyka, jakožto znakového systému, který je konstitutivním prvkem mediálních sdělení a jejich významů, a zdůrazňuje tedy privilegovanou pozici diskursivní povahy sdělení v rámci komunikační výměny (Hall 1999: 508). Síla komplexních televizních znaků²⁴ navíc spočívá v tom, že zastírají svou znakovou povahu a na místo existence na pozadí určitého (ideologického) kódu se jeví jako „přirozené“, což však jen dokazuje, jak naturalizovaný a pro pozici producenta efektivní takový kód je (Hall 1999: 511). Představuje-li ideologie systém kódování reality (Hall 2005: 67), je televize mocným nástrojem jejího šíření.

Hall také identifikoval mechanismus, kterým ideologie dosahují svého efektu. Média jsou přitom podle něj důležitou součástí celého procesu. Za prvé podle něj „zastírají a odstraňují“. Tato činnost spočívá v zamlčování faktů o třídním vykořisťování a konfliktech.

²⁴ Které mají audio-vizuální povahu, a tudíž i větší míru ikonicity. Hartley v této souvislosti navíc hovoří o *simultánním označování* a zdůrazňuje fakt, že se na televizní obrazovce setkávají různé druhy znaků a vzájemně posilují svůj účinek. (Hartley 1982: 31)

Za druhé „fragmentují a separují“. Tato strategie popírá či ignoruje jednotu podřízených tříd a jejich zájmy a naopak klade důraz na rozdílnost zájmů jednotlivců a „přirozenou“ roztržitost společnosti. A za třetí vytváří pomyslnou „jednotu či koherenci“, čímž dává celonárodnímu konsenzu status obecné platnosti a logického a všemi, bez ohledu na mocenské uspořádání a třídní příslušnost, sdíleného postoje (McQuail 2007: 401).

4.4 Kritika teorií o mediální hegemonii

Jakkoliv je kritická tradice silná, neměli bychom zapomínat, že i ona samotná je podrobována určité kritice. Volek uvádí jako obecné shrnutí zásadních námitek vůči jejímu pojetí, že je ve skutečnosti velmi obtížné přesně vymezit obsah tzv. dominantní ideologie; dále že zisk, který příslušníkům dominantní třídy z dominantní ideologie plyne, není často výsledkem jejich intencionálních aktivit; že je obtížné definovat míru ideologického začlenění nedominantních vrstev do dominantní ideologie; a také že množství empirických studií přináší pouze málo důkazů ideologické efektivity médií (Volek 2003: 19).

Právě na základě zjištění množství empirických výzkumů odmítal teze o úzkém svazku mediálních organizací s hegemonií také například David Altheide. Podle něj vyvrací pravdivost tří zásadních tvrzení vztahujících se k tomuto propojení, a novináři tak proti očekávání těchto výzkumů nejsou uniformně socializovaní do diskursu dominantní ideologie, většina elitních novinářů nepodporuje konzervativní hodnoty a ideologii; mediální obsahy nepodporují rutinně status quo, ale stávají se naopak nástrojem sociálních změn na mnoha úrovních; rozsah televizního zpravodajství je větší, než tvrdí jeho odpůrci, a často sympatizuje s hnutími třetího světa, resp. kritizuje roli USA v těchto zemích (Kouřil 2003: 163). Mediální organizace tak přispívají k procesu vytváření zpráv nezávisle a často způsobem, který proponenti mediální hegemonie nedovedou předvídat. Altheide však přesto připouští, že ačkoliv odpovídající „prohegemonická“ tvrzení nebyla konzistentně podepřena, zřejmé příklady dokládající, byť nepřesvědčivě, jejich opodstatněnost se za určitých okolností vyskytují (Altheide 1987: 163).

Při analýze působení médií v mezích definovaných dominantní ideologií si je třeba uvědomovat, že se pohybujeme v určitém paradigmatu, které nepředstavuje jedinou možnou optiku a vůči němuž se vymezují paradigmatata jiná. Ačkoliv se již z povahy našeho kvalitativního výzkumu nebudeme snažit o získání objektivních výsledků, větší zasvěcenost

do problematiky, schopnost brát v potaz i alternativní pohledy a nelpět slepě na jediné možné interpretaci je pro výzkumníka výhodou a cestou ke komplexnější analýze.

5. ZPRAVODAJSKÝ DISKURS

Než se koncentrujeme na televizní zpravodajství, měli bychom v první řadě objasnit, co představuje pojem diskurs jako takový i diskurs v kontextu zpravodajství. Diskursy charakterizuje John Hartley jako specializované významové systémy. Různé způsoby užití jazyka, ve kterých se jazykové systémy setkávají se společenskými podmínkami. Abychom konkrétním diskursům správně rozuměli, je nutné zohledňovat existenci těchto společenských, politických a historických podmínek jejich produkce i užívání, neboť tyto determinanty ovlivňují, co diskursy sdělují, jak se vyvíjejí, jaký je jejich status, jací lidé jich využívají a k čemu apod. Není náhoda, že o diskurzech hovoříme v množném čísle. Obzvláště v komplexních kulturách a společnostech, jakou je pochopitelně i společnost západního typu, existuje nespočet diskursů.²⁵ Každý jedinec se přitom orientuje a ovládá řadu různých diskursů v závislosti na společenských vztazích a aktivitách, jichž je součástí (Hartley 1982: 6).

Obdobně definuje diskurs i Dahlgren, podle kterého jde o specifický a konzistentní způsob užití jazyka a symbolů, který poskytuje významy a definuje kontexty, čímž nám pomáhá porozumět našim každodenním zkušenostem. Diskursy vytvářejí hranice mezi různými oblastmi sociálního života a zároveň odráží různé pohledy na realitu (Dahlgren 1985: 85). Ve shodě s těmito tvrzeními Hartley konstatuje, že se do kontaktu s realitou dostáváme pouze prostřednictvím diskursů (Hartley 1982: 34).

A nakonec pro Fairclougha, jehož metodologickou perspektivu si v našem výzkumu hodláme vypůjčit, představuje diskurs jazyk jakožto sociální praxi sociálními strukturami určenou a zároveň zpětně tyto struktury určující. V dialektickém vztahu se společenským uspořádáním tak diskurs může přispívat k jeho udržování, nebo naopak změně (Fairclough 1989: 22-23).

Jak je z uvedených definic patrné, základní podstatou diskursu je jazyk. I zpravodajství představuje podle Hartleyho určitý specifický subsystém jazyka, neboť je doslova tvořeno ze slov a obrazů (Hartley 1982: 5). Upozorňuje ale, že interpretovat ho takto zjednodušeně může být zavádějící. Přesnější je užití obecnějších sémiotických termínů a

²⁵ Hartley upozorňuje, že jednotlivé diskursy přitom nejsou rovnocenné. V hierarchii hodnot naší kultury zaujímá zpravodajský diskurs privilegovanou a prestižní pozici, neboť nejenže jsme schopni zpravodajství dobře dekódovat, ale skrze jeho situační definice (viz Thomas str. 14) a jazykový systém, skrze kódy, které jsme se ze zpravodajství naučili, také z velké části vnímáme a interpretujeme svět kolem nás (Hartley 1982: 5).

konstatování, že zpravodajský diskurs je tvořen znaky uspořádanými určitým kódem. Není totiž sice možné hovořit o zpravodajství jako o samostatném znakovém systému nezávislém na konvencích a charakteristikách jazyka, přesto má zpravodajský diskurs i své specifické konvence a charakteristiky, které se od jazyka odlišují (Hartley 1982: 11, 14).

V duchu dosud popsaných teorií je i z Hartleyho pohledu nutné při analýze zpravodajství vycházet z předpokladu, že realita je konstruována znakovými systémy v různých diskursivních polích a jsou to vlastnosti těchto znakových systémů a jejich znaků, které určují, jak bude realita zvýznamňována. Významové struktury přítomné ve zpravodajství jsou pak výsledkem kombinace těchto znakových systémů, ve kterých jsou zpravodajská sdělení zakódována, s působením různých sociálních sil, podmínek a kontextů, které tento diskurs formují a ve kterých jsou sdělení pronášena a přijímána (Hartley 1982: 14, 33).

V tomto bodě se opět dostáváme k ideologii. Ideologičnost zpravodajského diskursu totiž spočívá v tom, že hraje důležitou roli v úsilí o odstraňování nejednoznačností a nejasností. Na první pohled se taková činnost jeví jako chvályhodná, jde ostatně o jeden z explicitně formulovaných požadavků zpravodajské žurnalistiky. Nese s sebou však potlačování významového potenciálu znaků a prosazování jejich zdánlivé jednoznačnosti.²⁶ Ze strany médií tak dochází ke konstantnímu preferování²⁷ určitých významů na úkor alternativních možností, hodnotící rozdíly jsou prezentovány jako faktické, z konotací se vytváří zdání denotace a to je nezbytně ideologický proces. Znaky se tak stávají „arénou třídního boje“, který vyhrává dominantní třída (Hartley 1982: 24, 27). Je proto důležité si uvědomit, že kódy zpravodajství jsou také výsledkem určitého výběru, ne daností, a že reprezentují něčí zájmy (Hartley 1982: 33).

5.1 Diskurs televizního zpravodajství

Středem pozornosti této práce je však televizní zpravodajství. Takové zdánlivě jednoduché konstatování přitom implikuje celou řadu skutečností, neboť diskurs televizního zpravodajství představuje svébytné universum vyznačující se řadou specifik a výrazně se odlišující od diskursů ostatních médií. Při našem výzkumu proto na jeho specifickou nesmíme zapomínat. V době, kdy už je televize dávno etablovaným médiem a přízvisko nová

²⁶ Hartley hovoří o přirozené vlastnosti všech znaků jako o tzv. *multi-accentuality* (termín si přitom půjčuje od Volosinova), kterou mediální praxe takto transformuje a prezentuje jako *uni-accentuality* (Hartley 1982: 21-24).

²⁷ Znovu se zde setkáváme s konceptem Hallova preferovaného čtení a preferovaných významů (Hartley 1982: 20, 24).

média si nárokují modernější komunikační prostředky, je zcela očekávatelné, že nejsme prvními, kdo si tuto skutečnost uvědomil a rozhodl se jí zabývat. Masovým médiem Gramsciho doby, obzvláště před jeho uvězněním, byl tisk, britská kulturní studia se již rozvíjela v éře televize. Pochopitelně tedy právě její obsahy a způsoby jejího užití zaujaly centrální pozici v oblasti zájmu analytiků. Již zmiňovaní autoři jako John Hartley či Peter Dahlgren se pak přímo zaměřili na televizní diskurs, resp. diskurs televizního zpravodajství.

Jak důležité je odlišovat v kontextu médií televizi od ostatních mediálních institucí, se pokusil ukázat Neil Postman. Mezi tiskem a televizí je podle něj zcela zásadní epistemologický rozdíl. Proces, který započal v 19. století masivním nástupem fotografie a jiné ikonografie (a který Boorstin označil jako „grafickou revoluci“) a jejich spojením s telegrafickým typem zprávy, přivedla k dokonalosti právě televize, která přeměnila zprávu z funkční informace v dekontextualizovaný fakt. Vytvořila zcela nový svět – svět-kaleidoskop, ve kterém se v rychlém sledu střídají různorodé obrazce, který postrádá soudržnost a smysl, nevyžaduje od nás, a dokonce nám ani nedovoluje žádnou akci, jeho na vizualitě založená epistemologie potlačuje myšlenkový obsah, na porozumění tak klade televize ve srovnání s tiskem, jakožto zástupcem verbálních médií, minimální nároky a většinou je zaměřena na emocionální uspokojení. Místo komplexnosti, kauzality a koherence nabízí takový svět fragmentarizovanost, diskontinuitu a fascinaci, je bezrozporný (neboť absence kontextu kontradikce vylučuje), samoučelný a hlavně, což je základní Postmanovou tezí, zábavný. Zábava se stala zastřešující ideologií veškeré televizní komunikace, a to včetně zpravodajství, které již navzdory možným očekáváním neslouží jako prostředek vzdělávání, reflexe či katarze (Postman 2010: 92-129).

Postman nabízí kritický pohled, který zdůrazňuje především společenskou funkci televize a její důsledky, zakládá ho přitom na zásadním, jakkoliv zdánlivě očividném poznatku, a sice že televize je nejen verbálním, ale zejména vizuálním médiem. To z ní nicméně činí výraznou epistemologickou determinantu a tak také mocný nástroj utváření veřejného mínění. Má totiž k dispozici širokou paletu znaků, které navzájem modifikují a umocňují účinek svého označování jako simultánní označující. Navíc přestože obraz, jakožto nejdůležitější druh televizního znaku, vytváří významy na podobné bázi jako verbální jazyk, nárokuje si mnohem větší důvěryhodnost, neboť z pohledu sémiotiky má povahu ikonu neboli vysoce motivovaného znaku, který nese očividnou podobnost se svým označovaným. Ačkoliv tedy jde stále o znak ustavený na základě konvence, a dokonce, pokud je to vůbec možné, ještě mnohoznačnější než znak verbální, svou znakovou podstatu úspěšně zakrývá. Imperativně nám sděluje „pravdu“ a zároveň tak validuje pravdivost verbálních znaků, které

doprovází. Tato schopnost obrazového znaku má podle Hartleyho „cenu tisíce ideologických slov“ (Hartley 1982: 30-31).

Dahlgren se dokonce domnívá, že specifičnost diskursu televizního zpravodajství má zcela jiný původ a těžiště jeho účinku se nachází jinde než v distribuci „faktických“, každodenně se měnících – obrazových i jiných – informací. Tradiční racionalistický pohled, který zpravodajství pojímá právě jako informaci a její přenos, se zaměřuje na jeho zkoumání z hlediska objektivnosti, srozumitelnosti, přítomnosti zpravodajských hodnot nebo na druhé straně na analýzu publika a míry porozumění, zapamatování těchto informací apod. Dahlgren však klade důraz na opačnou perspektivu, a sice soustředění se na opakující se, relativně²⁸ stabilní a rozpoznatelné prvky televizního zpravodajství. Přestože se Dahlgren chce vyhnout rigidním dichotomiím, jako je forma a obsah, je zjednodušeně možné označit tuto dimenzi zpravodajství za formu či „nádobu“, která slouží jako nosič obsahu. Právě tato sféra ustavuje a definuje televizní zpravodajství jako kulturní formu odlišnou od všech ostatních. Podle Dahlgrena však tato forma představuje mnohem víc než pouhý nosič, i ona komunikuje (Dahlgren 1985: 84). Lapčík tento přístup označil jako Dahlgrenův „obrat“ (Lapčík 2008: 98).

Výzkum této práce se bude zaměřovat na reprezentace vybraných událostí. Kvalitativní výzkum sice směřuje k co nejkompexnější analýze a Dahlgrenova ustálená forma či „nádoba“ představuje zásadní specifikum televize, které je nutné zohlednit, pozornost se však přesto bude soustředit primárně na informativní složku vybraného zpravodajského vzorku, ideologii obsaženou v obsahové rovině televizního zpravodajství. Dahlgren však při charakteristice diskursu televizního zpravodajství poukázal mj. také na jeho ideologičnost, přestože ji tak sám přímo neoznačuje ani se jí přímo nezabývá.²⁹ Půjčuje si Jakobsonův model komunikačních funkcí, přičemž postuluje, že základní referenční neboli informativní komunikační funkce je v případě televizního zpravodajství zásadně podřazena funkcím ostatním. Jednou z nich je funkce „nařizovací“³⁰, jež představuje proces, při němž víceméně stabilní narativní svět televizního zpravodajství vyvolává určité postoje, zatímco jiné potlačuje.³¹ Poetická funkce s sebou zase nese nahrazování vnějšího světa světem zpravodajství a tím graduální distancování diváka od světa mimo televizní obrazovku, emotivní funkce představuje souhrn strategií, pomocí kterých televize prezentuje svůj obraz

²⁸ Diskursy se sice z každodenního pohledu jeví jako stabilní, historicky se však neustále proměňují (Dahlgren 1985: 86).

²⁹ V závěru své statě nicméně zvažuje potenciální relevanci své perspektivy i pro výzkumy zaměřené na kritiku ideologie (Dahlgren 1985: 94).

³⁰ Jedná se o autorův nepřesný překlad označení „injunctive“, které pro ni Dahlgren používá. V různých interpretacích Jakobsonova modelu se lze setkat také například s označením „konativní“ či „volní“.

³¹ Srovnej s Hartleyho ideologičností zpravodajského diskursu.

jakožto profesionálního, nestranného a důvěryhodného média a legitimizuje prezentované zpravodajské obsahy. Fatická funkce potom slouží k udržování komunikace a vzbuzování pocitu sounáležitosti a důvěrnosti v divákovi. Informativní aspekt televizního zpravodajství a apel na racionální kognitivní zapojení diváka při jeho konzumaci tak ustupuje a dává přednost neracionální účasti (Dahlgren 1985:91). A protože je podle Dahlgrena význam závislý na vztahové rovnováze mezi jednotlivými elementy komunikace, potenciálně se tím otevírají dveře ideologickému působení skrze ostatní komunikační funkce televizního zpravodajství, jak je patrné i z uvedených definic.

6. METODOLOGIE

6.1 Kritická diskursivní analýza

Výzkum této práce bude vycházet ze specifické metody vytvořené lingvistou Normanem Faircloughem, metody kritické diskursivní analýzy (dále CDA). Ta se řadí do paradigmatu kvalitativních analytických metod zkoumání v oblasti sociálních věd. K tomu jsme se přiklonili, neboť se lépe hodí pro hlubší a komplexnější prozkoumání vybraného, úžeji ohraničeného problému. Vzhledem k jeho povaze ani nemáme k dispozici dostatečně rozsáhlý vzorek, jenž by byl vhodný pro kvantitativní analýzu. Je tedy očekávatelné, že cílem naší práce nebude získat široce zobecnitelné a reprodukovatelné poznatky. Příklon ke kvalitativní výzkumné větví nám naopak umožní induktivní cestou získat komplexní, holistický obraz konkrétního příkladu zpravodajského diskursu a při jeho vytváření pružně reagovat na průběh výzkumu a vzorek podle nutnosti průběžně rozšiřovat či jinak modifikovat. Je však důležité mít na paměti, že tento přístup klade také mnohem větší požadavky na sebereflexi výzkumníka.³²

CDA je založena na kritickém přístupu k jazyku, jenž tvoří samotnou podstatu diskursu. Základní tezí tohoto přístupu je tvrzení, že mocenské vztahy existující ve společnosti se realizují právě v jazyku, který skrze své ideologické vlastnosti zaujímá centrální pozici v sociálních bojích o moc a ve kterém tak lze jejich projevy vystopovat. V centru pozornosti našeho výzkumu tak bude primárně jazyk, respektive znakové systémy přítomné v televizním zpravodajství. Rámec textuální analýzy však CDA přesahuje, neboť si uvědomuje zcela zásadní důležitost další kontextualizace zjištěných poznatků. Jak již bylo řečeno, diskurs totiž není pouhým jazykem sám o sobě, představuje sociální praxi, jež je součástí společenských struktur. S těmi je přitom v dialektickém vztahu, neboť je pod vlivem společenských podmínek formován, skrze své uživatele však zpětně tyto podmínky také ovlivňuje (Fairclough 1989: 38). Podle Fairclougha každý disponuje určitou sadou tzv. member resources neboli souborem předpokladů a konvencí, modelů a reprezentací, které jsou uloženy v naší dlouhodobé paměti a představují soubor našich znalostí o světě. A právě tyto internalizované sociální prvky, struktury a procesy jsou zapojovány při produkci i

³² Pro základní vymezení kvalitativního výzkumu viz Hendl (2005: 49-55).

konzumaci jakýchkoli sdělení. Porozumění je totiž výsledkem interakcí interpretovaného textu s těmito member resources. A ty mají výhradně sociální původ (Fairclough 1989: 11).

6.1.2 Deskripce, interpretace a explanace

Kritická diskursivní analýza se proto zaměřuje na vztahy mezi texty³³, procesy jejich produkce a interpretace a jejich společenskými podmínkami, a to jak bezprostředními situačními, tak vzdálenějšími institucionálními a celospolečenskými. Z metodologického hlediska tak kritická diskursivní analýza pro svou úplnost vyžaduje nejen fázi deskripce, zaměřené právě na lingvistické prvky diskursu, ale také fázi interpretace a explanace, které daný text zasadí do diskursivní a širší sociální praxe. Je však na místě zmínit, že přestože Fairclough takto rozdělil analýzu do jednotlivých zhruba po sobě následujících stádií, má tento krok do značné míry analytické opodstatnění, neboť, jak je pro kvalitativní výzkum typické, zjištění následujících fází mohou zpětně ovlivnit analyticky interpretace z fází předcházejících a jejich vzájemné prolínání tak není nejen vyloučeno, ale je naopak žádoucí (Fairclough 1989: 140-141). Jak tedy on sám nejednou zdůrazňuje, všechny tyto fáze jdou ruku v ruce a nedílně se doplňují,³⁴ tím více je to pak zřejmé v případě popisné a interpretační fáze, neboť jedna druhou v zásadě podmiňuje a předchází. Vyjdeme-li konečně z podoby Faircloughova výkladu týkajícího se obou fází, fáze deskripce má v podstatě povahu interpretace³⁵ oproštěné od dimenze situačního a intertextuálního kontextu. Neplatí ani navíc, že v první řadě zpracováváme doslovné významy vět či promluv a poté je dodatečně měníme na základě kontextu. Jedná se o velmi komplexní proces, při němž naopak do značné míry vycházíme z našich předpokladů a domněnek o kontextu (pochopitelně zpětně měnitelných), které dále ovlivňují způsob, jakým budeme zpracovávat lingvistické prvky určitého textu (Fairclough 1989: 151).

6.1.3 Postup

Představili jsme základní principy, na kterých je založena Faircloughova CDA. Před začátkem samotného výzkumu je však nutné přesněji vymezit konkrétní postup, který budeme

³³ Termínem text rozumí Fairclough nejen psanou jazykovou formu, ale také jakýkoliv mluvený projev (Fairclough 1989: 24).

³⁴ Z pohledu běžného interpreta, v našem případě televizního diváka, se navíc všechny prvky dekodování obsahu odehrávají simultánně.

³⁵ Z logiky věci také vyplývá, že analytik při popisné fázi text nezbytně interpretuje.

později aplikovat. Zdůrazňovali jsme nedílné propojení jednotlivých fází výzkumu, obzvláště pak fáze popisné a fáze interpretativní. I v našem výzkumu proto budou neoddělitelnou součástí deskriptivní lingvistické analýzy interpretativní závěry, které v samotné interpretativní fázi systematizujeme a dále doplníme. První část tedy bude zaměřena na použití lingvistických (i vizuálních) prvků a jejich hodnoty a také již na uvádění těchto prvků do širšího situačního a intertextuálního kontextu, které bude nicméně hlavní součástí druhé fáze, fáze interpretace. Tím bude vytvořen základ, na kterém postavíme fázi explanace, uvádějící nashromážděná zjištění do vyšší sféry sociálních struktur a jejich vzájemného dialektického vztahu, jež bude připojena následovně.

Z hlediska procedurálního se tak budeme v deskriptivní části analýzy snažit o rozbor jazyka a případně i jiných znakových systémů ve vybraných zpravodajských příspěvcích, který bude vycházet primárně z tradičního pojetí deskriptivní lingvistiky. Jakákoliv část textu, která bude při analýze převzata z původního textu Událostí, bude označena kurzívou, neboť nadměrné množství uvozovek by výzkumnou zprávu zbytečně zatěžovalo a činilo ji nepřehlednou.

Při fázi interpretace je důležitým obohacením předchozí fáze určení situačního a intertextuálního kontextu. Při určování situačního kontextu komunikační události je podle Fairclougha třeba se zaměřit na její čtyři hlavní dimenze. Ty jsou vymezeny otázkami: 1) o co jde (*what's going on*), 2) kdo je součástí (*who's involved*), 3) v jakých vztazích (*in what relations*) a 4) jakou roli při tom hraje jazyk (*what's the role of language in what's going on*). Podle odpovědí na tyto otázky pak analytik rozhoduje i o diskursivních typech, ze kterých se v dané situaci vychází. Při zaměření se na intertextuální kontext nás potom zajímá vztah konkrétního textu k textům ostatním, diachronní perspektiva při analýze diskursu, předpoklady, které autor do textu na základě těchto vztahů inkorporoval (Fairclough 1989: 146-154).

V explanační fázi nakonec vedle situační úrovně vstupuje do hry navíc institucionální a sociální úroveň. K produkci významů prostřednictvím interakce diskursu se znalostmi interpreta se přidává reprodukce těchto znalostí a v nich zakódovaného společenského řádu. Ptát se přitom můžeme, jakým způsobem společenské struktury determinovaly podobu diskursu a jakým způsobem naopak ovlivnil (ať již stabilizoval či změnil) diskurs je (Fairclough 1989: 162-166).

6.2 Cíl výzkumu, základní výzkumná otázka

Tento výzkum bude zaměřen na reprezentace událostí spojených se smrtí bývalého iráckého prezidenta Saddáma Husajna a bývalého libyjského vládce Muammara Kaddáfího tak, jak je (re)prezentovala Česká televize ve svém hlavním zpravodajském pořadu Události. Cílem přitom bude odhalit diskursivní projevy společenských, obzvláště pak mocenských struktur, které na produkci České televize působí, v konkrétních instancích zpravodajského diskursu. Základní výzkumná otázka tedy zní: Jaké diskursivní projevy dominantních sociálních struktur a začlenění České televize do těchto struktur lze vysledovat v jejich reprezentacích smrti Saddáma Husajna a Muammara Kaddáfího ve zpravodajském pořadu Události.

6.3 Výzkumný vzorek

Výběr vzorku pro analýzu se bude v případě obou osobností nezbytně lišit kvůli okolnostem provázejícím jejich úmrtí. Saddám Husajn byl totiž po svém zatčení vězněn, souzen a z rozhodnutí soudu nakonec popraven. Muammar Kaddáfí zemřel při útoku opozičních bojovníků přímo na válečné frontě poté, co padl do jejich rukou při svém pokusu o útek. Je očekávatelné, že i mediální pokrytí obou událostí mělo výrazně odlišnou podobu a tak také bude nutné k výběru zkoumaného vzorku přistupovat. Již v tomto bodě tedy musíme nutně zohlednit společenský kontext.

Přísllovečnými gravitačními centry budou příspěvky následující bezprostředně po smrti každého ze zmíněných mužů. Nejen další vývoj zpravodajství, ale také předcházející zprávy si však nezbytně vyžadují bližší pozornost, neboť tvoří nedílnou součást mediálního obrazu obou událostí a jsou důležitým zdrojem kontextuálních informací. Pokud to bude pro výzkum jakýmkoliv způsobem přínosné, bude žádoucí přihlédnout i k příspěvkům zveřejněným o rok později, kdy lze očekávat jak určitou aktivitu stoupenců či odpůrců obou vládců v reakci na výročí analyzovaných událostí, a tedy i její mediální reprezentaci, tak potenciální konstrukci souvisejících zpráv například v podobě vzpomínání, bilancování či „vracení se na místa činu“.

K základní filtraci relevantních příspěvků bude využita elektronická databáze Anopress. Klíčovými slovy při vyhledávání přitom budou jména obou mužů v jejich úplné i částečné podobě, tedy Saddám Husajn, Saddám, Husajn, Mumammar Kaddáfí, Muammar a Kaddáfí. Předem nelze určit, jaké časové období výzkum pokryje. Jak již bylo řečeno,

zahrnuty budou zpravodajské příspěvky předcházející i následující po prvních zprávách reprezentujících klíčové události úmrtí obou mužů. Sběr dat a s ním se prolínající analýza sama ukáže, zda je žádoucí pokračovat či je možné analýzu uzavřít, neboť budou data dostatečně saturována.

7. POZNÁMKA K POZICI ANALYTIKA

Jak jsme předeslali již v samotném úvodu práce, v kvalitativním výzkumu jako je tento, je pozice analytika v podstatě nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje podobu celé práce. Jelikož je to již ze samé podstaty tohoto druhu výzkumu nemožné, jeho cílem ani není nalézt reprezentativní a zobecnitelná, případně opakovatelná zjištění a činit nezpochybnitelné závěry. Analýza se zaměřuje pouze na konkrétní problém a konkrétní výzkumný vzorek, jeho zpracování je pak čistě subjektivním procesem, při kterém výzkumník využívá svých interpretačních prostředků.

Abychom to vyjádřili formou Faircloughových tvrzení, při kritické diskursivní analýze je analytikova činnost také v první řadě pouze interpretativní činností téměř totožnou s činností samotného účastníka komunikační události, v našem případě masového diváka, která se od té jeho liší hlavně uvědomováním si této činnosti. Toto vědomí však nic nemění na tom, že jakékoliv interpretace jsou generovány skrze kombinaci toho, co můžeme nalézt v textu samotném, a toho, co má k dispozici v podobě svých member resources konkrétní interpret (Fairclough 1989, 141). A protože žádná sada těchto „interpretačních zdrojů“ není u žádných interpretů totožná, mohou mít také zjištění výzkumu do důsledku vzato nekonečné množství podob. To si z naší pozice musíme neustále uvědomovat a na totéž upozorňujeme čtenáře. Naše závěry zde prezentujeme pouze jako možné, ne jako dané. Koneckonců již zvolená kritická perspektiva výzkumu vnáší do našich závěrů určité předsudky, jakkoliv se můžeme snažit se jejich vlivu vyvarovat, které by alternativní paradigma mohlo považovat za nepřipustné a výsledky výzkumu za zcela mylné.

8. ANALÝZA

8.1 Deskripce

8.1.1 Saddám Husajn

8.1.1.1 Poprava

Nyní je již čas přejít k samotnému rozboru lingvistických a vizuálních prvků vybraných zpravodajských příspěvků. Podrobně přitom prozkoumáme jednotlivé lingvistické plány, přičemž se nejvíce zaměříme na ty jejich aspekty, kterým sám Fairclough věnoval v souvislosti s odhalováním vztahů moci největší pozornost. Z nich poté budeme moci složit celkovou charakteristiku obrazu reprezentovaných událostí, jak ho odvysílala Česká televize.

Z povahy zvoleného média nelze očekávat, že budeme pracovat s texty otevřené stranicími jakékoliv interpretaci, které by například čerpaly z diskursivních typů hlásících se k určité vyhraněné ideologii a vyznačovaly by se kupříkladu silně expresivní slovní zásobou. Přesto však v analyzovaných textech můžeme vysledovat použití prvků, které určitým způsobem rámuji popisované skutečnosti či subjekty.

Z pohledu zmíněné slovní zásoby je ve zpravodajských příspěvcích reprezentujících samotnou popravu patrné, že ČT v případě Saddáma Husajna vytvořila obraz krutého a nelítostného člověka, jenž dostal za své činy adekvátní trest. I přes občasné použití spojení *bývalý prezident* či jeho obdoby, publicismu *exprezident* označuje jeho osobu nejčastěji jako *diktátora*, nebo také *vládce*. V tomto směru jde o zdůrazňování postavení subjektu (politické pozice), jež je nekompatibilní s koncepcí demokratického uspořádání a jež implikuje mocenský status udržovaný z pozice síly, resp. násilí. To dokazuje i poslední část bloku těchto tří zpráv referujících o *osudech diktátorů*, která de facto demonstruje, co pro ČT tento status představuje a jak ho interpretuje, ať již to jsou vládcí, císařové, prezidentové či dokonce váleční zločinci, kteří jsou však v daném rámci všichni „ti špatní“ a zasluhují trest. Subjekt Saddáma Husajna tak získal v kontextu analyzovaných příspěvků jednoznačně negativní konotace. Jak uvidíme dále, tento obraz je udržován a posilován pomocí různých dalších prostředků.

Velice zajímavým aspektem analyzovaných zpráv je jejich expresivita, a to na více úrovních, než pouze v rovině slovní zásoby. Opakování slov jako *hrůzovláda (Saddámova)*, *masakr* nebo *krvavý* (a to navíc v doprovodu obrazového materiálu působícího jako ilustrace

verbálního projevu, zároveň – simultánně³⁶ - však podtrhujícího expresivní vyznění popisovaných skutečností) přispívá k vytváření negativního obrazu osoby Saddáma Husajna a implicitně k legitimizaci provedené popravky. Vezmeme-li v úvahu širší sémanticko-pragmatické hledisko, můžeme si uvědomit, že úvodní, hlavní zpráva je v podstatě celá vystavěna zejména na expresivně-emotivní a „zábavné“ prezentaci událostí, jako zpráva o popravě a jejím průběhu a emotivních reakcích na ni. To znamená, že je zaměřena čistě na akt popravky samotný, s popisem všech dostupných, pokud možno dramatických, „autentických“ detailů, přičemž jsou velmi redukovány jakékoliv intertextuální vazby vysvětlující potenciálně nezasvěcenému divákovi širší okolnosti, například týkající se dopadení, procesu a odsouzení Saddáma Husajna (PRESUPPOSED?). Přestože v tomto směru zpráva zmiňuje výšeč historického kontextu v podobě událostí ve vesnici Halabdža, působí použití těchto informací spíše účelově, jako součást výstavby zprávy vyvolávající převážně emotivní odezvu diváka, v tomto případě poskytnutím jakéhosi „mikrokontextu“, a tím pádem i použití citace *Mariwana Madžida, kurdského kardiochirurga* (a to mimo jiné i proto, že zmiňovaný incident v Halabdže sice byl součástí dalšího obvinění vzneseného proti Saddámu Husajnovi, s rozsudkem smrti a popravou samotnou však přímo nesouvisel). Tento způsob reprezentace událostí vyvolává dojem o platnosti Postmanových tvrzení, a sice že televizní zpravodajství představuje v podstatě pouze sled dekontextualizovaných, na emocionální uspokojení zaměřených obrazů podřízených nejvíce za všeho ideologii zábavy. Je však důležité si uvědomit, že prvky stabilizující status quo a stávající uspořádání mohou být ve zprávách přesto obsaženy, a protože jsou navíc takto na povrchu maskovány, může být jejich účinek o to silnější.

Zmínili jsme již okrajově citace, jež ČT ve zprávě použila. Ty si však, tím spíše v souvislosti s diskutovaným expresivním zabarvením, zaslouží bližší pozornost. Objevují se zde celkem tři, všechny přitom i přes možné zdání věcné relevance vytváří konsonantní, negativní rámování osoby Saddáma Husajna a ospravedlňují jeho popravu. V první citaci svědek popravky popisuje atmosféru, pocity a emoce, přičemž větou „*Podíval se na mě a řekl, nebojte se, takhle to chodí.*“ zcela zřejmě říká, že byl Saddám Husajn zvyklý popravovat, což ve spojení s následující větou „*Neviděl jsem v jeho pohledu žádnou lítost.*“, implikující hodnocení mimotextových skutečností, jež jsou tímto Husajnovi připisovány, použitím negace, která popírá naplnění obecných očekávání, a sice že by za daných okolností kvůli

³⁶ Viz simultánní označování.

svým skutkům lítost projeviti měl, přisuzuje Husajnovi atribut nelidskosti, krutosti a morální zkaženosti a skrze expresivní vyjádření legitimizuje trest jako zasloužený a správný.

Druhá, velmi krátká citace odvolacího soudce Muníra Haddada slouží jako přímý přechod k reflexi (či z naší interpretační pozice bychom měli říci raději konstrukci) emocí, jež událost či její reprezentace vyvolaly. Gramatická podoba citace má formu odpovědi na otázku, umožňuje přitom ale možnou podobu této otázky zrekonstruovat. Použitím modálního slovesa *měl bych* a plnovýznamového slovesa *cítit* soudce odhaluje, že se ho novinář ptal na jeho pocity a že si navíc uvědomuje, že tazatel určitou emoční odezvu muže, jenž de facto rozhodl o smrti Saddáma Husajna a jenž také byl sám svědkem poprav, očekává (a vzhledem k povaze rozsudku se lze domnívat, že má na mysli pravděpodobně pocity satisfakce či radosti). Prostřednictvím relační modality tak citovaný reaguje na vyjádřenou žádoucnost³⁷ emocí, kterou hned záhy popírá. Soudcova odpověď však v rámci konstrukce události plní dvě funkce. V první řadě na vyšší, méně zřejmé úrovni naznačuje, že celý soudní proces, který emoce ze strany soudce inherentně vylučuje, byl skutečně nestranný a regulérní. Dále pak ČT umožnila pokračovat kontrastní výpovědí ukazující, že pro „běžného člověka“ jsou pocity satisfakce naopak na místě.

Touto výpovědí je uvedení a pak samotná třetí citace již zmíněného Mariwana Madžida. Ta je sama o sobě také velmi krátká a z hlediska informační hodnoty zprávu příliš nerozvíjí. Mnohem důležitější je způsob, kterým ji ČT do její celkové konstrukce zapracovala. V první řadě uvedením slovy *V jiných ale tyto záběry...* vytvořila odporovacím poměrem zdánlivě logické spojení mezi výpověďmi obou citovaných, přičemž první, emoce popírající, prezentovala jako minoritní postoj. Dalším prostředkem posílení emoční odezvy publika je právě mimotextový odkaz na *tyto záběry* a simultánní pohled na tělo Saddáma Husajna, přičemž do důsledku vzato, o zobrazovaných záběrech se do té doby vůbec nehovořilo a netýkala se jich ani reakce odvolacího soudce. Vedle expresivního hlediska je v případě této citace důležité vzít v potaz i hledisko pragmatické. Relevance citovaného Mariwana Madžida je vytvořená spíše uměle, nejedná se o žádnou důležitou osobu, nepřináší žádné důležité informace a ani již zmíněný incident v Halabdže nemá přímou souvislost s popravou, přesto je této výpovědi (včetně jejího slovního uvedení a také nekomentovaných záběrů) dán poměrně značný prostor, a to i po vizuální stránce. Záměr ČT je pravděpodobně možné identifikovat jako personalizaci události s jejím současným přiblížením českému publiku. Vidíme víceméně obyčejného, česky hovořícího, v Praze žijícího člověka s respektovaným

³⁷ Viz *Slovník spisovného jazyka českého*.

povoláním u jeho domu, se kterým je pro prototypického člena publika ČT snazší se ztotožnit. Tendenci médií k tzv. syntetické personalizaci zdůrazňoval také sám Fairclough.³⁸

Fakt, že ČT zmínila povolání citovaného, má přitom značnou důležitost. V souvislosti s reprezentovanou událostí se jeví jako zcela irelevantní a zpráva by se bez této konkretizace bezpochyby obešla, ukazuje nicméně sociální pozici citovaného, ustavuje tím jeho určitou názorovou autoritu a legitimizuje tak zároveň výpovědi jeho samotného, i slova ČT o něm. Povolání kardiochirurga má v naší společnosti poměrně prestižní status a váha slov takového člověka je mnohem vyšší, než kdyby ČT vybrala například člověka bez práce, přístřeší i jakéhokoliv hmotného zajištění. Touto zdánlivě nenápadnou zmínkou se tak přispívá mj. i k udržování stávající sociální stratifikace.

Jako legitimní pak působí i parafráze jeho slov formou nepřímé řeči: *Tvrdí, že je proti trestu smrti, ale že na tento den čekal desítky let.* Výsledkem spojení těchto kontrastních výpovědí odporovacím poměrem je zdůraznění obsahu druhé z nich v rematické pozici. Možná interpretace je, že humanistické hodnoty člověka, jehož povoláním je dokonce pomáhat lidem, hodnoty, které jsou v řadě zemí dokonce reflektovány zákonem ve formě zákazu trestu smrti, ustoupily v tomto výjimečném případě do pozadí, a implicitně je tak tedy znovu naznačeno, že Saddám Husajn si vykonaný trest zasloužil zcela oprávněně, neboť překročil jakékoliv běžně přijímané, racionální limity. To je umocněno i dalším slovním spojením *desítky let* s expresivní hodnotou. Jen na okraj můžeme zmínit, že v případě podezřívání médií z manipulačních praktik by zde byl prostor i pro úvahu, že v extrémním případě nemusel tento výrok Mariwan Madžíd vůbec říct.

A zkušenostní hodnota gramatiky, o níž Fairclough mluví zejména v souvislosti s předpoklady mimotextových skutečností, které mohou mít ideologický původ, a k níž se vliv tematicko-rematické pozice na významový odstín větných členů v českém jazyce řadí³⁹, zde zvýrazňuje jiný prvek potenciálně hodný pozornosti. Ve výpovědi *...proti jeho vesnici Saddám nasadil chemické zbraně.* je rematický důraz položen na slovní spojení *chemické zbraně* a ne na *proti jeho vesnici*, jak by bylo očekávatelné a přirozené v návaznosti na předchozí výpovědi vyjadřující osobní křivdu Mariwana Madžída. To může reflektovat zkušenostní hodnotu sousloví založenou na vědomí reálné nebezpečnosti, již referent výrazu *chemické zbraně* ztělesňuje, ale také snahy současné mezinárodní diplomacie usilující o celosvětové odstraňování jaderných, chemických či podobných zbraní.

³⁸ Viz např. Fairclough (1989: 65).

³⁹ Podobně jako určitý člen *the* v anglickém jazyce, o němž se Fairclough zmiňuje, má český slovosled schopnost označovat větné stavební prvky ze sémantického hlediska jako „již známé“ či naopak „nové“ a tím také klást největší významový důraz na členy v rematické pozici.

Představili jsme si zde efekt, který použití jednotlivých citací a způsob jejich umístění do celkového rámce v analyzovaném příspěvku mohl mít. Přestože by se mohlo zdát, že jde pouze o zveřejnění slov citovaných jedinců a ne mediální konstrukci, je třeba mít na paměti, že zásadní význam má i fakt, že ČT tyto citace do příspěvku zařadila a že zařadila právě tyto citace právě v této podobě, neboť například u takto krátkých výpovědí může velmi snadno dojít ke zkreslení jejich interpretace vytržením jejich pozice z původního kontextu.

Teprve poslední část zprávy uvádí popisovaný akt popravý do určité formy kontextu, v tomto případě bychom mohli říct, a vzhledem k redukcionismu poskytovaných informací poněkud s nadsázkou, kulturního kontextu. Nadále zůstává zachováno původní rámování prisuzující popravě a jejím příznivcům pozitivní konotace (*Slavil i Ali Hajdári. Jeden ze svědků, který pomohl usvědčit Saddáma [...]. Tisíce Šítů a Kurdů vyšly do ulic.*) a Saddámu Husajnovi konotace negativní, které se přitom rozšiřují i na odpůrce popravý, případně Saddámovy stoupence (z *masakru v Dudžailu; Vzkaz poslala i druhá strana. Sebevražední atentátníci zaútočili krátce po odvysílání záběrů z popravý. Zabili přes 60 lidí.*). Z uvedených příkladů je zřejmé, že bylo tohoto efektu dosaženo použitím slov s pozitivně orientovanou zkušenostní hodnotou, posílených slovy expresivně zabarvenými v případě prvním a ideologickou identifikací veškeré opozice, označované jako *druhá strana*, s útočícími a zabíjejícími *sebevražednými atentátníky*, slovním spojením nesoucím jasně negativní zkušenostní hodnotu, v případě druhém. Ideologický je právě tento homogenizující efekt. Je sporné, jak by bez toho bylo možné chápat výraz *druhá strana*, koneckonců proti trestu smrti měla námitky i například Evropská unie, jak bude vidět například ve druhé zprávě, tato potenciální heterogenita je však zprávou zcela odmítnuta a všem odpůrcům popravý je přiřazen postavení subjektu fanatických násilníků. Zachovává se tak i načrtnutá archetypická dichotomie mezi „dobrymi“ a „špatnými“. Dobří přitom jednají v souladu s demokratickými postupy, postavili Saddáma Husajna před „spravedlivý“⁴⁰ soud a vykonali jím stanovený trest. Špatní naopak jednají impulsivně, násilně, nelidsky a především protizákonně. Jako podporu tohoto kontrastu, a případně jako další případ personalizace přibližující televiznímu publiku oslavující masy, lze interpretovat i zmínku o Alim Hajdárím, který jinak není z předcházejícího textu nijak známý, není součástí obrazového doprovodu a není ani nijak dále představen, takže má tato informace opět podobu dekontextualizovaného útržku s primárně rétorickou funkcí. A dokonce i vůbec poslední výpověď uzavírající celou zprávu,

⁴⁰ Použití uvozovek v tomto případě neslouží jako výraz naší ironie, ale jako zdůraznění faktu, že i spravedlnost, definovaná zákonem, je ideologickým pojmem zakořeněným v principech demokratického společenského uspořádání.

jež měla očividně sloužit jako jakési básnické zakončení za pomoci metaforického vyjádření, poměrně nenápadně legitimizuje uskutečněnou popravu, neboť fráze *oko za oko* vytváří mezi ní a činy Saddáma Husajna poměr ekvivalence – ať už budeme v tomto případě chápat jako tento ekvivalent zmíněné lidské životy, které Saddám Husajn ukončil popravou či jinak, nebo organizaci *krvavých převratů*, na což *doplatil* vlastním svržením a smrtí a vystředáním v čele Iráku – a definuje ji jako odpovídající, zákonem vyměřený trest.

V tomtéž „odstavci“ však vystupuje do popředí také konstrukce jiné ideologické opozice, a sice mezi *celým světem* a *Irákem*, kdy Irák je zobrazován jako opak civilizovaného světa trpící chudobou a násilím (mj. opět za opakovaného použití již zmiňovaného expresivního výrazu *krvavý*, např. slovní spojení *krvavá tradice* pak naznačuje, že násilí má v Iráku v podstatě institucionalizovanou podobu). Ideologickou povahu této konstrukce lze spatřovat opět v homogenizující hyperbole vytvářející dojem, že celý zbytek světa bez jakékoliv další diverzifikace je oproštěn od problémů, které jsou zde připisovány Iráku, a tím, že je publikum ČT součástí tohoto světa, mělo by si uvědomit „pravou hodnotu“ poměrů, ve kterých žije. To opět implikuje stabilizaci statu quo. Za povšimnutí přitom stojí, jak autor zprávy tento rozdíl v poměrech blíže charakterizoval. Jako samozřejmost a základní lidská potřeba byl označen přívod elektrického proudu do domácnosti (indikátorem je například logické spojení: *Mnoho z nich nemá ani elektřinu...*), vlastnictví televizního přijímače (důraz je kladen na absenci *elektřiny* ve větě hlavní, zatímco obsah věty vedlejší je upozaděn a plní roli obecného předpokladu a samozřejmosti, jež nemůže být realizována z důvodů uvedených ve větě hlavní (Fairclough 1989, 131-132): *...aby si vůbec mohli zapnout televizi*. Je však nutné zohlednit fakt, že autor pravděpodobně doopravdy kladl důraz na *elektřinu*, přičemž vedlejší větou vytvářel souvislost předchozím textem, a sice sledováním poprav, takže přestože televize status samozřejmosti dostala, mohlo se jednat spíše o jazykově-sémantický vedlejší efekt než autorův záměr) a bezpečný život, přičemž Irák se podle textu od zbytku světa odlišuje tím, že jeho obyvatelé ani těmito samozřejmostmi zcela běžně nedisponují.

Druhá část zpravodajského bloku zaměřeného na smrt Saddáma Husajna popisuje odezvu, kterou tato událost ve světě vyvolala. Ta je konstruována jako jakási kompilace názorů, která má pokrývat celou jejich škálu od těch, které popravu uvítaly, po ty, které proti ní protestovaly. Platí však přitom znovu, co bylo řečeno již dříve, a sice že proces a výsledek výběru těchto názorů a jejich zakomponování do celkového rámce zprávy jsou velmi důležité, v daném případě pravděpodobně ještě více, než obsah samotných použitých výpovědí.

Zapomínat bychom neměli ani na to, že reprezentované názory jsou také výsledkem překladu z cizích jazyků do češtiny, takže proces interpretace a potenciálního jazykového zkreslení začíná již v tomto bodě. Navíc jsou tyto překlady namluveny přes původní znění výpovědí, které je tak zcela nevysledovatelné a divák je tak odkázán pouze na překladatelské interpretace ČT. Větší pozornost si ale přesto vyžadují vyšší strukturální úrovně textu a jeho celková skladba než například slovní zásoba.

Zaměříme-li se na uvedení zprávy moderátorem ve studiu, najdeme další ideologické označení tzv. *světa*. Přestože totiž moderátor začíná slovy: *Zprávu o popravě Saddáma Husajna přijal svět se smíšenými pocity.*, další části zprávy reprezentují reakce pouze několika vybraných politiků, což je zřejmá konstrukce obrazu světa jako světa politiků a jimi prezentovaných stanovisek, jež jsou rámována jako reprezentace veškerých dostupných postojů, čímž, v kontextu teoretického ukotvení našeho přístupu k problematice, nevzniká pouze zkreslený obraz reality, nýbrž mediální konstrukce reality. A dále uvidíme, že tato konstrukce podporuje mocenské rozvržení stávajícího mezinárodního politického uspořádání a má tedy vliv na upevňování stávajících dominantních společenských struktur.

Vidíme, že ČT vybrala reakce *prezidenta USA a jejich spojenců, Evropské unie, muslimských představitelů a palestinského vládního hnutí Hamás*. V případě USA je ještě následující reakce připisána přímo prezidentu Bushovi, reakce *jeho spojenců* však nereprezentuje nikdo jiný než australský premiér, stejně generalizujícím způsobem jsou jako *reakce EU* uvedeny i reakce dvou jejích vybraných reprezentantů a *muslimští představitelé* promlouvají hlasem afghánského prezidenta. Nejde proto pouze o reakce čtyř politických uskupení či vyznání vydávaných za reakce celého světa. Právě tímto způsobem jsou také reakce jednotlivců jazykově povyšovány na reakce určitých celků tohoto světa. ČT tak nabízí svému publiku takovýto globální interpretační rámec prezentovaných informací, který je navíc doplněn o dílčí interpretace vztahující se ke konkrétním názorovým/světovým blokům. Tuto skutečnost je důležité si uvědomit. Roli však hraje samozřejmě i zainteresovanost a angažovanost konkrétních subjektů v dané události, takže lze očekávat, že výsledkem výběrového procesu bude korelát mezi reálnými souvislostmi a důležitostmi jednotlivých vyjádření odvíjející se od politického, ekonomického apod. významu čili mocenského postavení. Je tedy legitimní tvrdit, že angažování USA vzhledem k irácké invazi, ale koneckonců i zadržení Saddáma Husajna je zcela na místě, nehledě na jejich nezpochybnitelné mocenské postavení. Také ostatní státy v rámci NATO měly na území Iráku své vojáky a byla by tedy očekávatelná reakce zástupců tohoto vojenského paktu. Německá kancléřka a italský premiér však vystupují jako *Evropská unie*, politické uskupení jako celek,

ale i dva státy s menší měrou reálné účasti, zato vyšší pozicí ve světové mocenské hierarchii (či alespoň v případě Německa).

V kontrastu k vrcholným světovým politikům je pak vyobrazeno islámské náboženství, které dle ČT neodmítá trest kvůli jeho násilné povaze, ale vyhrazuje se proti zvolenému datu. Přestože citovaný afghánský prezident neříká nic o uznání trestu smrti (začátek jeho vyjádření mohl mít například tuto podobu: Trest smrti neschvalujeme, neměl být nikdy proveden, obzvláště ne v tento svátek. *Svátek Íd je dnem štěstí, dobroty, usmíření. Není to den odplaty.*), publiku je tak opět připomenuto rámování násilné povahy muslimského Iráku a obecně islámského náboženství. To je opět podpořeno i vizuálními prostředky. Vedle předchozích záběrů politiků v naaranžovaném prostředí, představitelů moderní vrcholné politiky, je příspěvek afghánského prezidenta uveden pohledem na mešitu a shromažďující se věřící a poté následuje záběr na citovaného nacházejícího se taktéž uprostřed davu, což zde může sloužit jako stereotypní ukázka davové, emotivní kultury.

Vyjádření palestinského vládního hnutí Hamás, které je umístěno na samotný konec příspěvku spíše jako pouhá zajímavost (a nepřekvapivá, vzhledem k napjatým vztahům, které mezi Hamásem a mimo jiné i USA v uplynulém roce panovaly⁴¹), které je věnován minimální prostor, uvedením *Jediným, kdo proti Husajnově popravě ostře vystoupil...* je pak charakterizováno jako zcela minoritní názor, který navíc není jako jediný doplněn přesnou citací a záběrem konkrétního reprezentanta, slovem *ostře* se pak skrze jeho zkušenostní složku evokuje násilná povaha tohoto hnutí, která jenom koresponduje se zde prezentovanou obecnou charakteristikou příznivců Saddáma Husajna (viz *sebevražední atentáčníci*), a celkový obraz je navíc umocněn vizuálně, neboť k doprovodnému komentáři jsou ukazovány záběry špinavého a posprejovaného prostředí, které teoreticky ani nemusí mít se sídlem organizace Hamás nic společného, které však přispívá k doplnění celkového výčtu jeho atributů. Přestože ze strany ČT nemuselo jít o záměrnou ideologickou konstrukci, ale skutečně o prezentaci co nejúplnější škály reakcí, je patrné, že se v její reprezentaci *světa* promítají ideologické tendence a více či méně průkazně pomáhají stabilizovat status quo.

Z hlediska koherence textu se zde setkávají dva na první pohled protichůdné postoje ČT k reprezentované události, které jsou výsledkem střetu dosavadního rámování legitimizujícího popravu s konstrukcí názorů představitelů Evropské unie, kteří vystupovali spíše proti popravě a jejichž perspektivu ČT přejala jako dominantní interpretační rámec všech zveřejněných reakcí v jejich úvodní souhrnné charakteristice. Saddám Husajn je tak i

⁴¹ Viz například <en.wikipedia.org/wiki/Hamas>

nadále označován jako *diktátor, tyran a vrah* (tento expresivní výčet atributů představuje slova australského premiéra, autor ČT však označení *diktátor* také používá), jenž *nechal zlikvidovat stovky tisíc lidí*, činy Iráčanů jsou *heroické*, zatímco postoj hnutí Hamás protestující proti provedené popravě je bagatelizován a jeho autoři stigmatizováni, jak jsme viděli před chvílí.

Na druhou stranu jsme však řekli, že tato interpretační vodítka ospravedlňující popravu jsou vsazena do širšího interpretačního rámce, který byl vytvořen podle všeho na základě postojů představitelů Evropské unie. Uvedení zprávy nepřejalo nadšené reakce zástupců Spojených států a Austrálie, ani výhrady afghánského prezidenta vůči načasování poprav, ani její rezolutní odmítnutí ze strany Hamásu. Úvod se obsahově nejvíce blíží následujícím výpovědím zástupců EU. Zdánlivě protichůdný názorový postoj zástupců EU zde tak rámec legitimizace poprav nutně nenabourává. Vrátime-li se ještě k souhrnnému označení reakcí jako *smíšené pocity* a k odůvodnění ČT pro jeho použití (*Mnozí sice uznali, že bývalý diktátor nechal skutečně zlikvidovat stovky tisíc lidí, s trestem smrti se ale smířovali jen těžko.*), můžeme si všimnout, že obsah vložené vedlejší věty na rozdíl od druhé věty hlavní reflektován v následujících citacích není, nebo alespoň zdaleka ne v této podobě (není proto jasné, kdo jsou tito *mnozí*, kteří *uznali* zmíněné skutečnosti). Ať už se však jedná o silně tendenční reinterpetaci slov německé kancléřky Merkelové (o respektování rozhodnutí soudu i přes námitky vůči nejvyššímu trestu), o reflexi názorů jinak v textu nezachycených, nebo o čistou konstrukci ČT, která zachovává obraz Saddáma Husajna jako násilníka a vraha, vlašné přijetí poprav ze strany některých důležitých státníků je tímto vysvětleno jako pochopitelné humánní stanovisko s výhradami vůči instituci trestu smrti, zatímco vina Saddáma Husajna a důvody soudu vedoucí k rozhodnutí o popravě zůstávají i nadále nezpochybněny. Toto zarámování celé zprávy z perspektivy EU tak umožnilo dále legitimizovat provedenou popravu, přičemž nebylo nutné tímto odporovat výhradám představitelů Evropské unie, zastřešující instituce s očekávatelným ideologickým vlivem i na Českou republiku.

Poslední zpráva již nemá významnou informační hodnotu v souvislosti s popravou Saddáma Husajna a má spíše charakter rozšiřující, kontextualizující. O zařazení Saddáma Husajna do výčtu zločinců (tedy nejen *diktátorů*, ale například i *válečných zločinců*) a poskytnutí dalších interpretačních vodítek jsme již hovořili. Už její pozice však naznačuje i účel jejího zařazení do zpravodajského bloku. Je zřejmé, že zde plní zejména onu Postmanovu zábavnou funkci. Publiku je zde předkládán sled dekontextualizovaných, velmi

redukcionisticky zpracovaných faktů, přestože v pozadí těchto informací stojí řada velmi složitých procesů a celá desetiletí dějin určitých států. Přesto však i tak, a opět možná tím účinněji, může být způsobem prezentace těchto informací vytvářen efekt stabilizace statu quo. Celý příspěvek je vystaven na ose spravedlnost (implikující žádoucnost trestu) – nespravedlnost (implikující neudělení trestu). I obsah pojmu spravedlnost má však ideologické podloží. V naší kultuře se jedná o koncept zákonně ukotvený v principech demokracie, kdy aplikace spravedlnosti je výsledkem *řádného procesu*, pokud použijeme slova australského premiéra, a na její výkon dohlíží zdánlivě nezávislý soudní systém. V analyzovaném textu pak tvoří důležitý předěl věta *V posledních letech se ale zdá, že si spravedlnost opět hledá svou cestu*. Informace před ní ukazovaly nespravedlivou a zároveň fascinující podobu minulosti. Informace, které následují po ní, však dávají jasně najevo, že současný systém se svých chyb již zbavil, byla vytvořena instituce v podobě Haagského tribunálu, která na výkon spravedlnosti dohlíží a která je výrazem efektivit této spravedlnosti. Důkazem toho je i osud zmiňovaného Slobodana Miloševiče a Charlese Taylora.⁴² Poprava Saddáma Husajna pak jen plně zapadá do vytváření obrazu současného spravedlivého, a tedy o poznání bezpečnějšího světa.

8.1.1.2 Před popravou

Viděli jsme způsob, jakým Česká televize zkonstruovala zpravodajské příspěvky o smrti Saddáma Husajna. To je pro nás vzhledem k zaměření této práce nejdůležitější část zkoumaného vzorku. Nesmíme však zapomínat na to, co říkal Fairclough, a sice že diskurs není statický ani stabilní, diskurs má svou historii a určitým způsobem se vyvíjí (Fairclough, 1989: 35). Nelze tak nechat bez povšimnutí také zprávy předcházející a následující po zprávách právě zanalyzovaných, neboť i jejich obsah je nedílnou součástí diskursivního procesu, jeho vývoje, a může tak naše dosavadní interpretace nejen potvrdit či rozšířit, ale také například do značné míry změnit či přímo vyvrátit.

Na rozdíl od interpretací zpráv o samotné popravě Saddáma Husajna je při celkovém pohledu na analyzovaný diskurs, v tomto případě jeho část, která popravě předcházela, zřejmé, že jeho konstrukce nevyznívají svým hodnocením tolik jednoznačně. Nejpodstatnějšími událostmi v této době bylo vynesení rozsudku a jeho následné potvrzení. Je

⁴² Ve prospěch této konstrukce je i interpretace Miloševičovy smrti v následující podobě: *V případě Miloševiče ukončila proces smrt. Taylor na svůj verdikt čeká*. Miloševičova smrt získává v daném kontextu také status výrazu spravedlnosti. Juxtapozicí těchto dvou vět pak navíc vypadá alespoň pro nezasvěceného diváka jako realizace usnesení soudu, přestože byl dotčený ve skutečnosti nalezen mrtev ve své cele a jako příčina smrti byl stanoven infarkt myokardu.

pravdou, že v souvislosti se vznesenými obviněními, resp. obžalobou, ale také obyvateli postižených vesnic, jichž se body obžaloby týkaly, se objevuje například určitá expresivní slovní zásoba či slovní spojení a výpovědi se zkušenostními hodnotami odsuzujícími Saddáma Husajna (v podobných spojeních jako *krvavým písmem, nechal zmasakrovat, povraždit, masové vyvraždění, masakr, pohlaváři někdejšího režimu, diktátor* nebo větších jazykových celcích jako *Saddám Husajn odmítl soudu říct, jestli cítí za masakry vinu.*), neustálým opakováním se v diskursu usadil mj. také výraz *masakr v Dudžailu*, který se ustálil jako označení činu, za nějž byl Saddám Husajn odsouzen a popraven, a násilné pozadí dění v Iráku se do značné míry spojuje se stranou obhajoby či stoupenců Saddáma Husajna. Zatímco například *Šiité a Kurdové za Saddáma trpěli. Dnes nadšeně oslavovali. Zato Sunnitě v Saddámově rodném Tikritu slibují pomstu.* Tímto kontrastem je tedy opět ukázáno dělení irácké společnosti na dva tábory, přičemž strana Saddáma Husajna je zobrazována jako násilná. Při očekávání vynesení rozsudku, ale i po jeho vynesení bylo nedílnou součástí mediální konstrukce *vyhrocení situace v zemi* a k jedné z těchto výpovědí je připojeno tvrzení obhájce Saddáma Husajna (chápatelné jako varování či výhrůžka), že po případném rozsudku smrti se *v Iráku otevrou dveře do pekla a nikdo tu nebude žít v klidu.* Zčásti si tak konstrukce udržuje stejnou podobu.

To se týká i obrazové složky zpravodajství, kdy například při výpovědi *Vynesení rozsudku sledoval celý Irák.* je ukázán výbuch radosti Iráčanů sledujících proces v televizi (a tedy implikace pozitivní hodnoty podoby rozsudku). A když český velvyslanec v Iráku popisuje po telefonu reakce Iráčanů na rozsudek, uvádí opět obě strany:

Už jste vzpomínali Tikrit, ale i v Balálii v Bajdži protestovaly stovky sunnitských stoupenců Saddáma proti rozsudku a odsuzovali iráckou proamerickou vládu. V šiitské nejlidnatější čtvrti Bagdádu v Sadr City naopak tisíce lidí doted' večer oslavují spravedlivý rozsudek nad tyranem. Oslavy jsou i na jihu Iráku - v Basře, v Nadžáfu, v Karbale, v Kuthu.

Kromě expresivního označení *tyran*, početního kontrastu obou stran (*stovky* vs. *tisíce*) a vyjmenování celé řady míst, kde intenzivní a nepřetržité oslavy stále probíhají, oproti omezenému počtu míst s protestujícími *stoupenci*, jejichž protesty jsou zde navíc uvedeny v minulém čase, nejsou tyto protesty v obraze vůbec ukázány a naopak již jejich zmínka je doplněna záběrem s oslavujícími Iráčany.

Samotné čtení rozsudku má pak podobu videozáznamu, kdy se střídá záběr na soudce a záběr na Saddáma Husajna, který soudci neustále skáče do řeči a agresivně gestikuluje, přičemž v titulcích jsou přeložena krom soudcových úvodních slov o trestu smrti pouze agresivní zvolání Saddáma Husajna, která jenom koncentrují pozornost na Saddámovo hrubé chování. Těmito prostředky se tak nadále, ale spíše nekonzistentně, zachovává dělení na zastánce Saddáma Husajna a jeho odpůrce, přičemž Saddámova strana je zobrazována jako menšinová a násilnická a samotný rozsudek je rámován jako pozitivní a většinou Iráčanů vítaný.

Dosud popisovaná „protisaddámovská rétorika“ je však zmírňována konstruováním obrazu každodenního života Iráčanů jako plného násilí a nebezpečí, pro který již samotná poprava nemá žádný význam či naopak vzbuzuje obavy ze zhoršení situace, jak dokládá například výpověď: *Iráčané si ale od toho neslibují zásadní změnu. V Iráku, který nepřetržitě sužují povstalecké útoky a sektářské násilnosti.* Tato situační definice je pak doložena citacemi *Iráčanů* (přestože za nimi následuje jiná, která tematicky odbočuje a opět Saddáma Husajna emotivním vyjádřením silně odsuzuje).

Vedle vyjádření Iráčanů, kteří si popravu přejí, se nicméně prostor dostává také zastáncům Saddáma Husajna či případně odpůrcům rozsudku či soudního procesu, a to i bez nutné expresivity a násilné rétoriky, ať již máme na mysli například obyvatele Tikritu, rodiště Saddáma Husajna, nebo mezinárodní organizace. Jedna z jejich námitek je například uvedena výpovědí: *Irácká vláda dvakrát vyměnila hlavního soudce. Naposledy, když odmítl označit Saddáma za diktátora.* Navzdory gramatické podobě vedlejší věty příslovečné časové je zde ukázán důvod irácké vlády k zmíněné výměně soudce, který z pragmatického hlediska vyjadřuje její manipulativní nátlak na nestranné soudce (v tomto případě vyhýbající se významově zatíženým výrazům), ČT tedy nepřímou uznává i určitou neobjektivnost soudního procesu.

Z větší části také ČT používala k pojmenování Saddáma Husajna buď jeho jméno, nebo referenci k funkci prezidenta, tedy neutrální prostředky. Při popisu incidentu, za nějž byl nakonec Saddám odsouzen, naopak ČT označila Saddámovy odpůrce za *místní ozbrojence* a útok, který na něj spáchali, za *atentát*, což jsou slova, která jsme předtím považovali za součást rámování násilné povahy Saddámovy strany. Přestože historicky se jedná o jinou událost a s děním v analyzovaných příspěvcích souvisí pouze nepřímou, tvoří tato její reprezentace relevantní součást diskursu, který určitým způsobem vytváří vztahy mezi subjekty, jako je v tomto případě Saddám Husajn a jeho opozice. A tento případ ukazuje nejednoznačnost rámování obou těchto stran.

Při jejich označování se však v celém diskursu naopak konzistentně objevuje protikladná slovní dvojice, a sice *stoupenci* a *odpůrci*. Ta může být potenciálním vodítkem při hledání diskursivních typů, z nichž ČT při sestavování příspěvků reprezentujících smrt Saddáma Husajna, ale také Muammara Kaddáfího vycházela. Tato slova se totiž obecně objevují s největší frekvencí ve zpravodajských příspěvcích na téma demonstrace, nepokoje, boje, války apod. Určitým empirickým důkazem může být fakt, že při vyhledání obou hesel na různých internetových zpravodajských serverech se objeví výčet zpráv právě s touto tematikou. Slovo *stoupenci* se přitom ukázalo jako charakterističtější pro tento diskursivní typ než slovo *odpůrci*, ani to však nemůžeme opominout, neboť zde tvoří zcela zřejmou součást významové dvojice.

O ustálení výrazu *masakr v Dudžailu* jsme se krátce zmínili. Nejde však o jediný prvek, který si ČT oblíbila. Téměř totožné obrazné vyjádření použila nejen v případě zprávy informující o provedené popravě, kde se objevilo v podobě: *Muž, který chtěl obnovit slávu Mezopotámie, doplatil na její nejstarší zákon. Oko za oko.*, ale také ve zprávě o vynesení rozsudku, kde jeho variace zněla: *Celý život snil, že obnoví slávu Mezopotámie. Ted' se ale přesvědčil o platnosti jejího nejstaršího zákona - oko za oko.* Zajímavé také je, že byl v obou případech použit i stejný obrazový doprovod, záběr na Saddáma Husajna, jak triumfálně vytahuje meč z pochvy.

A častým prostředkem reprezentování zvolených událostí bylo u ČT vytváření ironického poměru mezi minulostí a přítomností, jako například ve výpovědi: *Roky rozhodoval o životě a smrti jiných. Ted' Saddám Husajn čeká na svou vlastní popravu.* Tento typ jazykové konstrukce se objevuje nejen ve spojení s osobou Saddáma Husajna, ale například i jeho bratrance (*Ještě nedávno rozhodoval o smrti tisíců lidí. Ted' si sám vyslechl rozsudek smrti.*), a dokonce i o pět let později v případě Muammara Kaddáfího (*42 let vládl zemi železnou rukou, ted' se na něj chodí dívat stovky lidí do mrazáku nákupního centra v Misurátě.*).

Součástí diskursu je také značný prostor věnovaný Spojeným státům americkým, což je pochopitelné, neboť dění v Iráku a samozřejmě také osud Saddáma Husajna měly s USA úzkou spojitost. Za prvé v Iráku byla přítomnost amerického kontingentu více než zásadním faktorem ovlivňujícím podobu celé situace a mj. sám Saddám Husajn byl až téměř do provedení poprav v rukou amerických vojáků, za druhé pak tato fakta ovlivňovala také situaci v USA, které ČT prostřednictvím svého amerického zpravodaje věnovala také značnou pozornost, ať už se jednalo o očekávání reakcí na irácké události, nebo spekulace o vlivu americké politiky na podobu těchto událostí a naopak. Přestože jazykové zpracování těchto

příspěvků je neutrální a v rámci spekulací nejsou USA napadány za politické intriky, které by dostaly přednost před spravedlivým výkonem iráckého soudu, zároveň se tak, přestože s tímto spíše amorálním a negativním vyzněním, naznačuje, jakou mocí USA disponují, pokud je možné uvažovat o načasování rozsudku podle jejich představ.

S výjimkou USA mezinárodní politika do reprezentací událostí předcházejících popravě příliš nepronikla. Po vynesení rozsudku byla také součástí zprávy jakási názorová škála jako v případě zprávy o popravě, a dokonce i její podoba se příliš nelišila. Její součástí jsou reakce mluvčího Bílého domu, italského premiéra a mluvčího hnutí Hamás. Zásadní rozdíl však je v uvedení této škály výpovědi *Podle vztahu ke svrženému prezidentovi se liší i reakce ze světa*. Ta vztahuje rozdílnost těchto reakcí k samotné rozpolcené situaci v Iráku (viz *stoupenci a odpůrci*), navíc otevřeně podmiňuje následující výpovědi vztahem jejich autorů k Saddámu Husajnovi. Přestože není jasný například vztah italské diplomacie k iráckému bývalému prezidentovi, všichni citovaní zde vystupují sami za sebe, resp. své státy (a ne např. za EU) a také obrazové zpracování jejich výpovědí je navzájem srovnatelné. I Hamás v tomto případě dostal stejný prostor včetně záběru na svého mluvčího. Jejich protest navíc následují také námitky vůči procesu ze strany nevládních organizací, takže i odmítavé postoje mají své výrazné zastoupení a nejsou zatlačovány do pozadí. Je zajímavé srovnat zpracování „světových reakcí“ také s momentem zatčení Saddáma Husajna⁴³, kdy ČT zveřejnila podstatně více reakcí, které byly téměř výhradně pozitivní. Tento rozdíl může být i výrazem ambivalentního postoje samotné ČT k námi analyzovaným událostem, mj. i pod vlivem rozporných, méně sjednocených reakcí ideologických autorit, přičemž dřívější zatčení Saddáma Husajna sama považovala za správné a s jeho obecně pozitivním přijetím se jednodušeji identifikovala a toto přijetí také podpořila, zatímco rozsudek smrti nevyvolal tak jednoznačně pozitivní stanovisko a rozporné přijetí mezi světovými mocnostmi se v reprezentaci ČT projevilo tímto způsobem.

Naši pozornost si také žádá medailon Saddáma Husajna, který byl připojen jako poslední součást zpravodajského bloku informujícího o vynesení rozsudku smrti, a to také proto, že obdobný medailon, nicméně již v podobě nekrologu, připojila ČT ke zprávám o smrti Muammara Kaddáfího. Protože se medailon Saddáma Husajna objevil již dříve, jeho pozici po popravě přejala jiná rozšiřující a méně zpravodajská zpráva, která měla podobný status zajímavosti. Stejnou funkci nicméně plní tento medailon i zde. Jak uvidíme později také při analýze Kaddáfího smrti, i po jazykové stránce se medailon Saddáma Husajna

⁴³ To proběhlo v roce 2003, a není proto dostupné v archivu ČT, textová podoba těchto zpráv je však dohledatelná v databázi Anopress.

s nekrologem Muammara Kaddáfího značně podobá. Základní zarámování zprávy přisuzuje Husajnovi jasné atributy: *Saddám Husajn patří mezi nejkrvavější diktátory 20. století*. V tomto duchu se pak nese celá jeho charakteristika. S vyšší frekvencí než v jiných zprávách se zde objevují expresivní slova jako *krvavý, zvěrstva a brutalita*. Vztah obyvatel Iráku k jeho osobě je vyjádřen výpovědí: *Čtvrt století, na které by mnozí Iráčané nejraději zapomněli*. Konečný výčet atributů jenom utvrzuje nastavený rámeček (*masový vrah, megaloman, paranoik*), přestože se i zde připouští určitý menšinový názor opozice. Na začátku se také objevuje výčet atributů, které mají naopak pozitivní hodnotu. Těm je však následně přisouzen status konstrukce ze strany iráckých médií, přičemž se zde zároveň ukazuje, že nepravdivost této konstrukce byla odhalena. *Západ* je v této zprávě ČT očividně ztotožňován s USA. Nijak se zde přitom neidealizuje, naopak se kontrastní vytýkácí konstrukcí ještě více zvýrazňuje ekonomická motivace jeho politických postojů (*kvůli svým zájmům*). Jako zásadní hraniční faktor, který předčil důležitost ekonomických zájmů a který teprve donutil *Západ* k akci, pak jsou definovány zbraně hromadného ničení (což je interpretace předcházejících slov amerického prezidenta o vážném nebezpečí *...s cílem odzbrojit Irák, osvobodit jeho lid a chránit svět před vážným nebezpečím.*), tedy v podstatě zájmy národní bezpečnosti.

8.1.1.3 Po popravě

Popravě Saddáma Husajna a jejím okolnostem ČT nevěnovala příliš dlouho pozornost. A to i v porovnání se smrtí Muammara Kaddáfího, přestože právě okolnosti jejich smrti doprovázela podle ČT podobná kontroverze, jak uvidíme dále. Po zprávě informující o samotné popravě odvysílala ČT pouze dva s tématem úzce související příspěvky, které reprezentovaly únik nahrávky popravě, jeho vyšetřování a pohřeb Saddáma Husajna. První z nich se ještě přitom objevil jako jedna z prvních zpráv relace, druhý byl však odvysílán s dvoudenním časovým odstupem a neobjevil se již v takto prominentní pozici. Dále se pak již mediální reprezentace pro nás alespoň do určité míry relevantních událostí v Iráku redukovala na pokračující popravy bývalých spolupracovníků Saddáma Husajna a analýzu přítomnosti americké armády v zemi.

První ze zpráv, zaměřená na zveřejnění nahrávky, se svým zpracováním v rámci analyzovaného diskursu stylově vymyká. Místo obvyklého sestřihu záběrů s doprovodným komentářem redaktora následuje po úvodní moderaci studiová prezentace informací, při které redaktor představuje a komentářem doprovází obrazové materiály postupně se objevující vedle něj na malých „obrazovkách“. Tento způsob prezentace by bylo

možné označit za upřímnější k publiku, neboť nezastírá mediální původ nabízených informací, přesto se jedná o souhrn obrazových materiálů, mezi nimiž vytváří spojitost v podobě určité koherentní narativní linie a předkládá jejich interpretace právě redaktor, neboť ze samotných materiálů téměř žádná z těchto informací inherentně nevychází.⁴⁴

V žádném z příspěvků, které následovaly po popravě, se neobjevuje velké množství expresivních výrazů, které by mohly působit hodnotícím dojmem. Jedním takovým je však již zmiňovaná fráze *masakr v Dudžailu*. Co se způsobu označování Saddáma Husajna týče, je kromě výrazu *exprezident* nazýván výhradně svým jménem, často navíc pouze jako *Saddám* (*diktátor* se i v rámci dalších následujících příspěvků objevuje poměrně zřídka). Tento způsob pojmenování (slovy Fairlcougha *mode of address*) křestním jménem vytváří určitý vztah důvěrnosti mezi ním a autorem (a potenciálně tak i publikem⁴⁵), otázkou je, jaké pro to byly důvody na straně producenta sdělení. Příspěvek je z hlediska zúčastněných subjektů koncentrován spíše na samotný akt popravy a omezený počet osob u ní přítomných. Tento jazykový prvek by přitom mohl být součástí vytváření jakési komorní atmosféry reprezentované události, v rámci níž se odhlíží od širšího kontextu (a např. záporných charakteristik Saddáma Husajna) a reprezentuje se kontext situační, v němž jsou za negativní element považováni autoři *nelegální nahrávky*. Stejný způsob pojmenování Saddáma Husajna se nicméně objevoval v diskursu velmi často již i před popravou, což této úvaze odporuje. Jiným, prozaičtějším důvodem by mohla být obecná rozšířenost jména Husajn (jedná se např. i o prostřední jméno současného amerického prezidenta Baracka Obamy), zatímco *Saddám* je již vnímáno jako dostatečně přesné označení popisovaného subjektu.

Jak jsme však právě řekli, důraz a negativní hodnocení je ve zprávě kladeno na *zveřejnění* nahrávky a její autory více než na samotný obsah videa, resp. průběh popravy jako referent tohoto videa (*Zveřejnění záběru vyvolalo v zemi napětí mezi Šiity a Sunnity.; Jeden ze svědků popravy propašoval...*). To dokazuje i následující výpověď: *Saddám sice taky nechával vysílat záběry poprav svých předchůdců. Tento záznam ale vyvolal nepokoje. Irácká vláda dokonce zahájila vyšetřování, jak je možné že někdo záznam natočil?* Spojovací výraz *sice...ale* vytváří logické spojení mezi prvními dvěma větami, přičemž výsledkem je kontrast i s dřívějšími činy Saddáma Husajna, jež jsou tím zobrazeny jako přinejmenším bezproblémové, zatímco současný případ ho svým negativním dopadem překonává.

⁴⁴ Což ale samozřejmě platí i o zmíněné častější variantě reprezentace událostí, jen je důležité uvést na pravou míru naše tvrzení o upřímnosti prezentace informací.

⁴⁵ Viz Hall a preferované čtení (str. 26)

Tímto se jako negativní prvek izolují právě autoři *nelegální nahrávky*, jejichž čin je takto navíc rámován jako nezákonný. Samotná irácká vláda přitom v reprezentaci ČT chování svědků popravu kritizuje a distancuje se od něj (viz citaci iráckého poradce pro otázky národní bezpečnosti a následnou interpretaci jeho slov výpovědi ČT: *Od průběhu poprav se distancovali i Američané...*) Tatáž výpověď podpořená zmíněnými citacemi tak zbavuje viny iráckou i americkou vládu. Je uznán nevhodný průběh poprav, ale vina za něj je přisouzena jednotlivcům, neinterpretuje se jako systémové pochybení irácké vlády, která by za něj měla nést zodpovědnost.

Události při průběhu poprav jsou však iráckým poradcem sice odsouzeny, ale zároveň označeny pouze za projev emocí, nikoliv za důvod k dalšímu vyšetřování a sankcím. Alespoň podle diskursivní reprezentace daných událostí také nakonec byli zatčeni pouze autoři videa, jakožto jediní, kdo svými činy překročil meze zákona. Spravedlnost tak podle analyzovaných příspěvků nebyla ošizená a zákon byl ve všech ohledech dodržen.

Mezinárodně-politický kontext tentokrát v příspěvcích téměř chybí. Neobjevují se ani přímé citace, ani interpretace slov zástupců světové politiky, kteří by reagovali na reprezentované kontroverzní události. Výjimkou jsou pouze USA, které se podle ČT *od průběhu poprav distancovaly*, navíc je v obou zprávách poukázáno na fakt, že se Američané *pokoušeli Iráčany přimět, aby s exekucí počkali* a předešli tak spekulacím o pomstě. V první řadě se tak utvrzuje jejich status velmoci, která má na světové dění nezpochybnitelný vliv, přestože opět musíme zohlednit faktickou zainteresovanost USA do iráckého dění, v druhé řadě jim tyto výpovědi nyní přisuzují pozitivní roli.

Reference k postojí dalších zemí se objevuje pouze později, ve spojení s dalšími popravami, tento postoj se však objevuje jako součást kritického rámce, v němž se konstruuje spíše odmítání těchto poprav a k němuž se záhy dostaneme. To je patrné i z kohezních prvků výpovědi, která tyto postoje shrnuje: *O chybě se mluví také v západním světě, zdejší kritika ale pramení především z odmítavého postoje k trestu smrti obecně*. Patrné je, že postoj původně reprezentovaný jako stanovisko EU je zde nyní generalizován na celý západní svět a vyjádření entusiasmu USA a spřátelených zemí se již neobjevuje, což může značit buď jejich rozdílné hodnocení odsouzených subjektů a faktické názorové sladění s EU, nebo účelovou generalizaci ze strany ČT. Opět se zde ale jako relevantní přijímá vedle slov samotných Iráčanů i postoj *západního světa*, což ukazuje také jedna z hraničních zpráv analyzovaného diskursu, ve které *Spojené státy i Evropská unie ostře odsoudily pumový útok na tržišti v Bagdádu* (a ze kterého podle ČT irácká vláda obvinila sunnitské extrémisty – přívržence exprezidenta Saddáma Husajna).

V této části diskursu nicméně poměrně jednoznačně převládá konzistentní rámování poprav Saddáma Husajna i následujících poprav jeho spolupracovníků ve vztahu k Iráku, jeho obyvatelům a bezpečnostní situaci v zemi jako negativní, resp. negativně přijímané. Nejčastějším a zároveň nejefektivnějším způsobem je opět vkládání citací *obyvatel Iráku* do rámce nejlépe definovaného přímo jednou z výpovědí redaktora ČT: *Hořkým faktem je také to, že poprav také nedokážou ovlivnit hroživou situaci v Iráku, a pokud ano, tak spíš k horšímu*. Ty pak formou „autentických svědectví“ například explicitně označují poprav za *chybu*, dávají najevo znepokojení současnou situací v Iráku či vyjadřují nepochopení pro změnu rozhodnutí soudu v případě jednoho z rozsudků. V příspěvcích jsou zmiňovány také námitky komisařky OSN pro lidská práva, která měla *výhrady ohledně spravedlivosti procesu*, i mezinárodních organizací.

Výjimku však v tomto případě tvoří zprávy reprezentující vynesení rozsudku smrti nad bratrancem Saddáma Husajna Alím Madžidem (Události, Stejný osud pro Saddámovu bratrance, 24.6.2007). Ty svou jazykovou, resp. znakovou podobou připomínají první zprávy o popravě Saddáma Husajna. Vyznačují se použitím expresivních výrazů jako *zvěrstva* či *masakr*, opět se objevují výrazy s negativními, násilnými zkušenostními hodnotami jako *diktátorský režim*, *vraždit* nebo *čistky*, podobně se zde zvýrazňuje emoční aspekt reprezentované události (opět se zde logickým spojením vytváří kontrast mezi absencí emocí na straně jedné, ale tím výraznější přítomností na straně druhé: *...přijal nejvyšší trest bez emocí. Ty ale neskrývali lidé v kurdské Halabdže*.) Za těmito výpověďmi následuje implicitně hodnotící popis ČT, založený zejména na výrazu *zvěrstva*, a citace místního obyvatele, jejíž interpretační vodítka nabízí právě okolní lingvistický kontext a která naopak zase dokládá pravdivost dané konstrukce a vše legitimizuje. Odsouzenému Alímu Madžidovi je zde vytvořeno postavení subjektu jednoho ze dvou *nejnenáviděnějších mužů Iráku*, další citace (tentokrát kurdského duchovního) opět potvrzuje „zaslouženost“ stanoveného trestu a na rozdíl od předchozích zpráv analyzovaného diskursu se zde neobjevuje žádné negativní vyjádření či hodnocení ze strany svědků či autorit, které by stanovený trest odsuzovalo.

Přesně rok od provedení poprav odvysílala ČT zprávu reprezentující *setkání stoupců Husajna*. Diskurs si zde zachovává řadu ustálených prvků. Nadále se zde o účastnících setkání mluví jako o *stoupcích*, toto označení, a to i v podobě popisku na obrazovce, přitom přidává jejich zveřejněným citacím atribut vycházející z jeho zkušenostní hodnoty odkazující ke zmíněným charakteristickým diskursivním typům. Saddám Husajn je označován jako *bývalý irácký diktátor* či jako *Saddám*. Symbolický význam neustále zdůrazňovaného *rodného Tikritu* zde je částečně demonstrován, neboť si sami *stoupci*

vybrali toto město za místo svého setkání. Samotné setkání je pak zobrazováno na pozadí situačního kontextu bezpečnostních opatření irácké vlády i iráckých médií, čímž je implikován strach z potenciální hrozby ze strany těchto *stoupenců*, a tedy znovu rámování strany nakloněné Saddámovi jako nebezpečné.

Sémantický význam zde pak bezesporu má, že se druhá polovina zprávy věnuje zveřejnění nahrávky Usámy bin Ládina, který zde v reprezentaci ČT vystupuje opět z pozice násilí, vyhrožuje útoky a vyzývá k boji, šíří protiamerické spekulace a z pohledu naší kultury podporuje negativní hodnoty. Fakt, že se v mediální konstrukci propojilo výročí smrti Saddáma Husajna a setkání jeho *stoupenců* s tímto projevem *vůdce Al-Kájdy* (dále pak ztotožňované s terorismem), i když žádná jiná než časová souvislost odvoditelná není, je výrazem negativních hodnot spojovaných se Saddámem Husajnem a jeho mediálního zasazování do diskursivního kontextu zástupců terorismu a pronásledovaných zločinců. Celkový rámec tak spíše připomíná negativní obraz vytvořený v prvních zprávách o jeho smrti.

8.1.2 Muammar Kaddáfí

8.1.2.1 Dopadení

Při bližším pohledu na první zpravodajské příspěvky následující po smrti Muammara Kaddáfího, můžeme vidět, že také pro jeho osobu je vytvořeno postavení subjektu diktátora, tedy politický status pro demokratické režimy neakceptovatelný. V jeho případě je to ještě jednoznačnější, neboť s výjimkou řady atributivních výrazů použitých pro charakteristiku jeho osobnosti se jedná v podstatě o jediné označení, které ČT používá. Příčinu toho však lze spatřovat spíše ve skutečnosti, že na rozdíl od Husajnovy oficiální politické pozice prezidenta, jež je pro demokratické režimy běžná a bezpříznaková, Kaddáfí pro sebe v novém politickém systému vytvořil pozici tzv. vůdce, jež není v demokracii ukotvenou institucí a její označení nese určitý příznak (mohou to být pozitivní konotace související s konceptem vůdcovství implikující přirozenou autoritu apod., nebo naopak negativní konotace a nepřímý poukaz tohoto slova v kontextu naší kultury na Adolfa Hitlera), takže se ČT chtěla jeho použití vyvarovat a měla proto zúžený výběr. Jediný, kdo v prezentovaných příspěvcích toto označení používá, je svědek dopadení, což může ukazovat jeho běžnost pro obyvatele Libye, zatímco ČT se mu vědomě vyhnula.

V průběhu zprávy se však objevuje i další slovní zásoba, která svými hodnotami inklinuje k negativnímu rámování jak Kaddáfího, tak jeho příznivců a jimi ovládaných měst, ale i výčty explicitních atributů, které zmíníme později. Expresivní jsou například výrazy *tiživé (dědictví)* a *brutální (odpověď)*. Město Syrta pak bylo označeno jako *poslední ohnisko odporu*. Zkušenostní hodnota slova ohnisko implikuje, že jde o místo, jež je potřeba uhasit. Opět se tak zde rámuje dobyvatelé jako pozitivní síla, zatímco bránící se jako negativní. V opačném případě by dobývání pravděpodobněji odolávali, než odporovali. V třetím příspěvku bloku zasvěceného reprezentaci daných událostí, medailonu či nekrologu věnovaném Muammaru Kaddáfimu, se navíc objevuje výrok *...udělaly z Kaddáfího znovu mezinárodního zločince*. Tím se zpětně definují veškeré jeho popsané činy jako ilegální, ne pouze jako nemorální či „špatné“. S tím korespondují také používané výrazy *dopadení, byl dopaden*, jež opět evokují schéma zločince na útěku.

Zaměříme-li se na způsob informační výstavby textu, celý první příspěvek ukazuje tendenci předložit odpovědi na základní zpravodajské otázky týkající se popisované události, nicméně vzhledem k řadě nejasností je výsledkem vedle zvyšování jistoty o pravdivosti stěžejní informace o Kaddáfího smrti a také samotném konci války zároveň dokreslování dalších okolností prostřednictvím pouhých spekulací, jejichž podloženost ČT relativizuje a tím se zároveň chrání. Tato distinkce je viditelná zejména na použití expresivních mluvnických hodnot, jak o nich hovoří Fairclough. Podle něj se zpravodajství obecně vyznačuje použitím přítomného nebo minulého nemodálního času, prostřednictvím kterého jsou veškeré informace prezentovány jako kategorické pravdy, fakta (Fairclough 1989: 129). A přesně tímto způsobem, ale také neustálým opakováním těchto faktů a zařazením citací dokládajících jejich „autenticitu“ (které zde tak plní jinou funkci než v případě zprávy o smrti Saddáma Husajna) jsou i v našem případě prezentovány informace o jistotě smrti Muammara Kaddáfího, identitě dopadeného i emotivní odezvě Libyjců, dobytí Syrtu a konci války (*Dopadení a smrt Muammara Kaddáfího. Muammar Kaddáfí je po smrti. Diktátor je po smrti. Libyjci slaví. Modální příslovce určitě.*). V textu, ale zejména i obraze jsou potom však zcela jinak zobrazeny okolnosti události, aktéři dopadení, místo, kde se Muammar Kaddáfí ukrýval, i další informace o tom, jak byl dopaden a co se dále dělo s jeho tělem a na konci je pak jako součást širšího kontextu naznačen také další možný vývoj politické situace v Libyi. Každou z těchto informací následuje některý z prostředků zpochybňování její jednoznačnosti, ať již to jsou konstrukce s modálními slovesy (*by měla předat, nemusí to jít hladce*), modálními příslovci (*není stoprocentně jasné, jestli skutečně, zřejmě, údajně*), či celé věty (*To ale zatím není možné definitivně potvrdit.*), přesto je zde ale zkonstruován celý příběh, navíc podložený

jednotlivými svědectvími a obrazovým materiálem, který, jak jsme již řekli, má ideologickou povahu, neboť svou ikonicitou úspěšně zastírá svou symbolickou podstatu. Jako součást obrazového doprovodu působí stejně i status citovaného zobrazený pod jeho jménem. Člověk označený jako *Ádel Samír, svědek Kaddáfího dopadení* popisující detaily tohoto dopadení svými slovy zdánlivě vyvrací jakoukoliv pochybnost o okolnostech reprezentované události. A to i přesto, že původ těchto záběrů a spolu s ním i jejich obsah může být zcela nejasný a pro daný případ irelevantní.

Co je však z hlediska negativního rámování Kaddáfího osoby zajímavé, je fakt, že před tyto jisté a „podložené“ informace a citace osob dokládající jejich pravdivost byla jako první umístěna citace doprovázející záběr na kanál, v němž se měl Kaddáfí ukrývat, když byl dopaden. Obsahem této citace jsou slova: *Je to ještě menší než odvodňovací kanál. Úkryt ve stoce dokazuje, že to byla krysa*. Přestože to je právě jedna z informací následně explicitně označených za domněnku, dostala v celkové struktuře zprávy důležitou pozici. Expresivní metafora uzavírající tuto citaci je jednoznačně tendenční, dehonestující, a i když ČT prezentuje tato slova jako slova libyjského komentátora, která jsou součástí co nejpodrobnějšího přiblížení události a jejího pozadí publiku, fakt, že je sama zveřejnila (citaci mohla například buď úplně vynechat, nebo použít pouze její popisnou, ne hodnotící část) a navíc jim dala takovouto prominentní pozici, představuje jasnou součást negativního obrazu Muammara Kaddáfího, který v těchto zpravodajských příspěvcích vytvořila. Navazující věta redaktora ČT pak k této expresivní referenci přímo vztahuje Kaddáfího jméno, čímž se televize k této interpretaci jeho osoby přihlásila.

Účinným způsobem rámování smrti Muammara Kaddáfího jako jednoznačně pozitivní události je také konstatování: *Diktátor je po smrti. Libyjci slaví*. Pouhou juxtapozicí se zde implikuje logické, nezpochybnitelné spojení, kauzální vztah obou výpovědí, a sice že smrt diktátora je důvodem k radosti a oslavám. To je navíc znovu umocněno prezentací těchto informací v přítomném nemodálním čase, jako kategorických, objektivních faktů.

Důkazem kontextuální (ideologické) polarizovatelnosti některých slov je věta: *Nálety NATO vzpouru zachránily a nakonec pomohly povstalcům k vítězství*. V tomto případě jsou to slova *vzpoura* a *povstalci*. Obě za normálních okolností evokují spíše negativní jevy či subjekty. V použitých kolokacích (*zachránit vzpouru, pomoci povstalcům k vítězství*) a celkovém kontextu sesazování negativně rámovaného Kaddáfího však nabývají pozitivního významu a i kroky NATO, které má v tomto souvětí sémantickou roli konatele, jsou

hodnoceny jako pozitivní („záchranářské, pomáhající, vítězné“), neboť přispělo k sesazení mezinárodního zločince a vítězství správné strany.⁴⁶

Druhý příspěvek s reakcemi na smrt Muammara Kaddáfího pokračuje ve stejných diskursivních konturách. Jeho uvedení začíná takto: *Historický milník a šance na demokratickou Libyi bez strachu z diktátora. Nejčastější slova státníků...* Je zřejmé, že se jedná o parafrázi či interpretaci více názorů, jejímž autorem je Česká televize, nikoli o konkrétní slova některého z uváděných státníků. V následujících reakcích zmiňuje demokratický režim pouze britský premiér. Atmosféru strachu zase zohledňuje americká ministryně zahraničí. ČT však vytvořila jakousi obecnou definici situace, ve které *diktátor* Kaddáfí vzbuzoval *strach* v obyvatelích Libye (což je pravděpodobná interpretace, je však ještě možné chápat tento výrok jako odkaz k šíření strachu do zbytku světa například v podobě *teroristických útoků* atp.) a představoval překážku v ustavení *demokracie*, jež je tímto považována za jediný myslitelný, správný a legitimní režim, neboť slovo *šance* v daném kontextu vzbuzuje očekávání pozitivní věci, uvažovat o „promarnění šance na zhoršení“ je již z povahy hodnot použitých slov v podstatě oxymóron. Tato definice pak vytváří rámec, do nějž jsou umístěny následující použité citace. Ty už poté jenom v rámci dichotomie charakterizovatelné jako „dobrý – špatný“ zcela jednoznačně přiřazují osobě Kaddáfího a dosavadnímu režimu negativní konotace výrazy jako *despotismus*, *utrpení (Libyjci trpěli)*, *hrozba (Kaddáfí už není hrozbou)*, zatímco svržení Kaddáfího, samotné povstání a vyhlídky do budoucnosti jsou ztotožňovány s demokracií a pozitivním pólem dichotomie. To je patrné z výrazů jako *příležitost*, *silná a demokratická budoucnost* (v tomto případě britský premiér doslova ztotožňuje silnou budoucnost s demokracií), *hold*, *statečnost*, *osvobodit*.

V případě zpráv o smrti Muammara Kaddáfího nejsou citované reakce označeny jako reakce *světa*, ale jako reakce *státníků*. To je přesnější uvedení toho, co následuje. I zde vidíme, že dostali prostor pro vyjádření zástupci nejmocnějších politicko-ekonomických celků světa, *předseda Evropské komise*, *britský premiér* a *americká ministryně zahraničí*. V případě Saddáma Husajna jsme hovořili o kombinaci reálné angažovanosti daného celku v konfliktu a jeho mocenského postavení jako důvodu publikování citace jeho zástupce. Stejně faktory se zdají být přítomny i v tomto případě. Mezi hlavními účastníky vojenské intervence nechyběly USA ani Velká Británie, obě země přitom zároveň obsazují nejvyšší příčky mocenské hierarchie světové zahraniční politiky. O vojenské účasti Evropské unie jako takové však

⁴⁶ A toto hodnocení je zde vytvořeno i přesto, že zde není uvedena žádná příčina vzniku samotného povstání a nebýt *brutální odpovědi*, bylo by čistě teoreticky ze strany *spojenců* Kaddáfího (jak je reprezentován Západ před touto událostí) očekávatelné jeho odsouzení.

nemůže být řeč, přestože se řada jejích členů akce účastnila pod záštitou NATO. I ona však do dění v Libyi politicky zasahovala, její vliv na světovou politiku je neopominutelný, a právě za tímto faktem je proto možné hledat důvody pro zveřejnění slov předsedy Evropské komise, a k tomu ještě na prvním místě. Je však otázkou, proč nebyla zveřejněna slova žádného francouzského zástupce (či případně reflektována jejich absence), přestože Francie patřila podle reprezentací mezi nejangažovanější země jak z hlediska vojenského, tak ekonomického a politického.⁴⁷ Nesmíme samozřejmě zapomenout na zveřejnění reakce *ministra zahraničí* ČR, aby naše analýza nepůsobila selektivně a tím i účelově. Přítomnost jeho reakce je zde však pravděpodobně podmíněna jiným druhem relevance, a sice „blízkostní“ relevancí určenou cílovým publikem ČT.

Zmíněný závěrečný „medailon“, resp. nekrolog, představující publiku ve stručné podobě životní příběh Muammara Kaddáfího, je pro naši analýzu vhodným textem. Důležitý je už pouhý fakt, že ČT tento příspěvek do svého zpravodajství zařadila. Celková textová struktura reprezentace smrti Muammara Kaddáfího se tak neliší od existující podoby diskursivního typu informování televizního zpravodajství o důležitých událostech obecně. ČT tedy i v tomto případě postupovala standardně, zahrnuje základní zprávu s odpověďmi na základní otázky, dále reakce relevantních osobností a nakonec kontextové informace. V případě Saddáma Husajna se sice podobný nekrolog v závěru neobjevil, to však bylo dáno tím, že obdobná verze jeho životního příběhu byla zařazena do zpravodajství již po vynesení jeho verdiktu, jak jsme však viděli, její pozice byla nahrazena alternativní rozšiřující informací. V tomto ohledu tak nebyl vytvořen nový diskursivní typ, který by televize aplikovala pro reprezentaci smrti diktátorů, ale čerpala z již existujících postupů.

Závěrečný nekrolog je pro nás však navíc zajímavý proto, že se jedná o otevřenou konstrukci charakteristiky Kaddáfího osobnosti a popis jeho činů z diachronní perspektivy, který podle svého tématu (jež ve skutečnosti ani není zpravodajského rázu) a mj. už i podle svého umístění na konec zpravodajského bloku zaměřeného na smrt Muammara Kaddáfího dává tušit, že plní spíše funkci rozšiřující a „zábavnou“, a lze tedy očekávat vyšší míru expresivity, evaluace a bilancování. Tak tomu v tomto případě skutečně je. Vidíme zde například na zpravodajský text neúměrné množství hodnotících adjektiv.

⁴⁷ ...důležitý je především podtext téhle schůzky: začátek boje o libyjskou ropu, o libyjské černé zlato. A v tom si nejvíc slibuje Francie. Právě proto její prezident Nicolas Sarkozy uspořádal tenhle summit... (Události, Jednání o budoucnosti Libye, 1.9.2011); Francouzský prezident Nicolas Sarkozy a britský premiér David Cameron jsou na triumfální návštěvě Libye. Jejich země totiž stály v čele šestiměsíční operace NATO a mezi prvními taky uznaly přechodnou libyjskou vládu. (Události, Triumfální návštěva Libye, 15.9.2011); „Francie a Velká Británie nás podporovaly politicky, ekonomicky i vojensky. My díky tomu mohli vybudovat stát, děkujeme.“ (Mustafá Abdul Džalíl, předseda libyjské Národní přechodné rady, Události, Triumfální návštěva Libye, 15.9.2011)

Jak moderátor, tak následně redaktor začíná neslovesným jmenným výčtem Kaddáfího činů či atributů. První z nich (*Války, teroristické útoky, čilé obchody se Západem i samovláda udržovaná za cenu tisíců mrtvých.*) má podobnou funkci jako osamostatněný větný člen, k němuž odkazuje výraz *tíživé dědictví*. Oba tyto členy se vzájemně významově doplňují. Z pragmatického hlediska totiž není *tíživé dědictví* přímým hyperonymem tohoto výčtu, které by naznačovalo způsob preferované interpretace, nicméně se nechává otevřená spojitost mezi oběma prvky, kterou si publikum při interpretaci zprávy vytváří. Oním dědictvím tak mohou být poškozené diplomatické vztahy se zbytkem světa a zdecimovaná země, kterou čeká obtížná obnova, apod. Tyto interpretace mohou nabýt v podstatě jakékoliv podoby, díky výrazu *tíživé* jsou však limitovány na negativní část spektra.

Další výčet jeho činů a jím udržovaných diplomatických vztahů sestavila ČT takto: *Kaddáfí rozpoutal několik válek v Africe. Pro komunistický blok byl nejvěrnějším spojencem. Západ vyzval na souboj. Podporoval palestinské teroristy. Irské republikánské armádě dodával trhavinu semtex. V roce 1986 zaútočili přímo Kaddáfího agenti.* Z pragmatického hlediska se jedná o skutečnosti, které ČT považuje opět za negativní, ať už hovoříme o iniciaci válek, podpoře terorismu a násilností Irské republikánské armády, či zabíjení nevinných. Vytvořením takového seznamu, ve kterém mají všechny jeho prvky tento společný jmenovatel, se ale stejná – negativní – hodnota připisuje i *nejvěrnějšímu* (superlativ adjektiva zde má také expresivní hodnotu) spojenectví s komunistickým blokem a naopak brojení proti Západu. Ukazuje se tím tak podpora západní ideologie a naopak distancování se od ideologie komunistické.

Zpráva klade zvláštní důraz právě na vývoj vztahů mezi Kaddáfím a Západem (který je zde ztotožňován s USA). Útoky na americkými vojáky oblíbenou diskotéku, který měl na svědomí tři oběti, a reakci Spojených států je věnován výrazně větší prostor než například pouhé zmínce o několika afrických válkách. Je zahrnuta dokonce citace amerického prezidenta, která symbolicky zvyšuje status důležitosti reprezentované události a zároveň opět přispívá k negativnímu obrazu Kaddáfího a ospravedlnění zásahu USA (*podvratné akce*). A uvedena je i Kaddáfího následná reakce.⁴⁸ Hodné pozornosti je označení kroků jednotlivých stran. Na útok *Kaddáfího agentů USA odpověděly*, zatímco Kaddáfí reagoval *odvetou*, která má na rozdíl od *odpovědi* více emotivní a méně politické zkušenostní hodnoty. Přestože jeho

⁴⁸ Kaddáfího útok na zmíněnou diskotéku je přitom představen bez jakéhokoliv kontextu jako jedna z řady jeho iracionálních násilností. Ten však byl údajně také reakcí na potopení libyjských lodí americkým námořnictvem <cs.wikipedia.org/wiki/Let_Pan_Am_103>.

reakce, resp. reakce jeho vlády na později zmíněné povstání je také *odpovědí*, nese v tomto případě přívrastek *brutální*.

Urovnání vztahů mezi Kaddáfím a Západem je kauzálně postaveno do přímého kontrastu s nepřátelskými činy logickou spojkou *přesto*, i když oba momenty od sebe dělí celých patnáct let, které ČT nijak nezohlednila. ČT pak v popisu podstaty tohoto nového spojení zobrazuje faktory, které jsou dle její reprezentace v předním zájmu západních mocností. Souvětí „*Vzdal se vývoje jaderných zbraní a v jeho beduínském stanu najednou podepisovali západní státníci lukrativní kontrakty.*“ reprezentuje situaci tak, že jedinou překážkou v sledování nejdůležitějších, tedy ekonomických zájmů bylo potenciální ohrožení národní, resp. světové bezpečnosti, kterou vývoj jaderných zbraní představoval, nikoliv například morální výhrady vůči Kaddáfího osobě či jeho nedemokratickému režimu a dřívější křivdy či oběti na životech. Jako konatel tohoto obratu je zde nicméně zobrazen Kaddáfí, nikoliv Západ (*Přesto se v roce 2003 Kaddáfí změnil ve spojence Západu. Vzdal se vývoje jaderných zbraní...*). Celkový rámeček interpretuje právě Kaddáfího jako iniciátora všech těchto skutečností, ne Západ motivovaný finančními zisky. Také výraz *vzdal se* svou zkušenostní hodnotou částečně legitimizuje tyto kroky ze strany Západu, neboť implikuje Kaddáfího podlehnutí, podvolení se a tím i morální a ekonomické vítězství Západu.

Tak jako v případě Saddáma Husajna i zde ČT vytvořila určitou opozici Libye proti zbytku světa (př. odporovacím poměrem mezi těmito větami: *Pouštní země reagovala na zprávu oslavami. Svět ale čeká na nezvratný důkaz.*). Nejde však o zobrazování poměrů v zemi jako kontrastních k civilizovanému světu. Na rozdíl od dojmu, že poměry v Iráku se danou událostí pravděpodobně příliš nezmění, od poměrů v Libyi se naopak očekávají zásadní změny. ČT zde však konstruuje určitou skepsi vůči novým libyjským představitelům a jejich institucím. Hned v samotném začátku první zprávy sice ČT legitimizuje své tvrzení o smrti Muammara Kaddáfího odkazem na předsedu libyjské Národní prozatímní rady, to však v kontrastu s oslavami Libyjců v celé zemi nepovažuje z pohledu *světa* za zcela definitivní a důvěryhodné. Při závěrečném popisování očekávaného vývoje v zemi je pak použit podmiňovací způsob, který je ještě posílen vsuvkou *...pokud (prozatímní rada) hodlá splnit své sliby...*, čímž je naznačena také určitá nedůvěra v naplnění plánovaných kroků, v platnost slibů dočasné vlády a podle dalších souvětí i v její kompetenci pro konsolidaci země.

8.1.2.2 Před dopadením

Nyní se blíže podíváme na vybrané příspěvky z období před dopadením. Z hlediska používané slovní zásoby si lze povšimnout několika faktů. V první řadě se označování osoby Muammara Kaddáfího a tím i jeho postavení subjektu neomezuje popsaným způsobem pouze na *diktátora*, ale objevují se také další dva výrazy, a to *vůdce* a *plukovník*. *Plukovník* přitom zůstává bez přívlastku, zatímco zbylé dva výrazy velmi často doprovází adjektiva jako *bývalý* nebo *svržený* (což je logické, neboť sesazením o svou hodnost nepřišel a i po jeho smrti by tyto přívlastky evokovaly spíše degradaci než smrt). Označení *diktátor* však i přesto jednoznačně převažuje, zatímco *plukovník* se objevuje spíše zřídka.

Analyzovaný diskurs je však i v celkovém měřítku do značné míry charakterizován již částečně popsanou slovní zásobou. Zejména před smrtí Muammara Kaddáfího, kdy již byl na něj vydán mezinárodní zatykač a byl obviněn ze zločinů proti lidskosti, objevovaly se výrazy běžné právě pro schéma reprezentující zločince, jako *byl dopaden*, *dopadnout*, *zatkli*, *zatčení*, *chtěl uprchnout*, *pátrání*, *utekl*, *zadržovaný* a související výrazy a termíny vycházející z právní praxe jako zmíněný (*mezinárodní*) *zatykač*, *zločiny proti lidskosti*, *soudit*, *obvinění*, *provinění*, *mezinárodní soud*, *trestní tribunál*. Tato slovní zásoba je ale navíc vztahována nejen na Kaddáfího samotného, ale i jeho bývalé spolupracovníky či příbuzné, přestože ne úplně všem byl zločinecký status přisouzen zákonem. Celé Kaddáfího okolí tak bylo tímto stigmatizováno a obecně přijímáno jako zákonu či obecněji spravedlnosti unikající.

Dále jsou také členové opozičních stran ve zprávách označováni jako *stoupenci* (*Kaddáfího*, *starého režimu*) či *Kaddáfího věrní* a *Kaddáfího odpůrci*, *povstalci* či *vzbouřenci*. Vytvářena je také dichotomická dvojice (*bývalý*) *Kaddáfího režim* či *starý režim* a *nový režim*.

Vedle těchto výrazů se pak s vysokou frekvencí objevují také některé další, z nichž se v rámci námi analyzovaného specifického diskursu stala novinářská kliše. Například vedle zmíněných *diktátorových/Kaddáfího věrných* a spojení jako *zachovávají věrnost* se jedná o další výrazy vztahující se zejména k libyjským městům dobývaným povstalci. Ta jsou velmi často označována jako *bašty* (*Kaddáfího bašty*, *bašty Kaddáfího režimu*), konkrétně pak město Syrta je téměř vždy doplněno přívlastkem *rodná* či přístavkem *rodiště* (pochopitelně ve vztahu k Muammaru Kaddáfímu). Je tedy zjevné, že se vedle využití určitých existujících diskursivních typů, ze kterých ČT při reprezentování daných událostí vycházela (a které jsme výše identifikovali jako diskursy zpravodajského popisu revolucí, povstání, bouří či jiných

ozbrojených konfliktů), vytvořila také určitá specifika charakteristická právě pro námi analyzovaný diskurs.⁴⁹

Po prezentaci analýzy předchozích příspěvků není ani překvapivé, že byla po celou dobu využívána poměrně pestrá škála expresivně zabarvených výrazů či případně výrazů, které na základě své zkušenostní hodnoty připisují souvisejícím subjektům negativní atributy. Sem spadají například výrazy *zvěrstva* (*Zvěrstva v Libyi neskončila osvobozením věznic. V týdnu Kaddáfího vojáci...*; zajímavý příklad využití těchto prvků analyzovaných příspěvků v příspěvcích jiných pochází z tematicky zcela nesouvisející zprávy, jež se ve sledovaném období také objevila: *Čili papež by měl za sexuální zločiny spáchané kněžími zodpovídat podobně jako třeba Muammar Kaddáfí za zvěrstva svých žoldáků.*), *libyjské ukrutnosti*, *masakr vězňů*, *diktátorovy mučírny*, *mučidla* (*vydaly Kaddáfímu a tím poslaly na mučidla*), *hrozba* (*bombardování neskončí, dokud budou Kaddáfího lidé představovat hrozbu*).

Takto se většinou referuje o bývalém Kaddáfího režimu a subjektech s ním spjatých. Démonický obraz Kaddáfího je mj. posilován také uváděním jeho občasných vzkazů, které zveřejňoval prostřednictvím syrské televize. Ve zpravodajství ČT se objevily v této podobě: 1) *Ať boje dál zuří a Libyi pohltí plameny. Takový vzkaz vyslal uprchlý Muammar Kaddáfí prostřednictvím médií svým stoupcům.* 2) *Svržený diktátor Muammar Kaddáfí se po delší odluce opět ozval. Na audio nahrávce v syrské televizi vyzval Libyjce k demonstracím a rozvojovým státům vzkázal, že stejně jako jeho zemi vnutí i jim Západ nové vedení.* Neznáme původní podobu Kaddáfího výpovědi, je tedy například možné, že první z nich byla původně součástí delšího textu, ve kterém byla kontextuálně zakotvena a měla zcela jiný význam, a v druhém případě že se jedná o parafrázi a podobnou dekontextualizaci. Bylo-li tak tomu, nebo ne, bohužel ne zjistíme, jednoznačným výsledkem je však konstrukce obrazu jedince podněcujícího k násilí a spolu s tím obviňujícího západní země z manipulativního vměšování do politiky jiných států, jehož výpovědi jsou tímto považovány za nesprávné.

Neznamená to však, že zpravodajství vyznívá absolutně jednostranně pro stranu povstalců podporovanou silami Severoatlantické aliance a proti Kaddáfímu, jeho příznivcům a jeho okolí. Při pohledu na jinou úroveň analýzy, než je slovní zásoba, a sice tematickou skladbu analyzovaného zpravodajství, vidíme, že mezi prolínajícími se narativními liniemi zaměřenými na pátrání po Kaddáfím a dalších osobách a na postup dobývání zbývajících bránících se měst povstalci i jednotkami NATO se objevují například i ve dvou případech

⁴⁹ V této tendenci však ČT nebyla sama. I například zpravodajství BBC využívalo podobných rozvíjejících výrazů. Viz např. *The former leader's hometown of Sirte; Sirte, the last major pro-Gaddafi bastion* (<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15441867>).

informace o kritice nové přechodné libyjské vlády ze strany organizace Amnesty International. První případ je však prezentován jako pouhá dodatečná zmínka na pozadí libyjských *ukrutností a zvěrstev*. Přesná podoba zakončení této zprávy je takováto:

Zvěrstva v Libyi neskončila osvobozením věznic. V týdnu Kaddáfího vojáci zavřeli přes den v plechových kontejnerech 29 mužů - v tropickém vedru bez vody to dvě třetiny z nich nepřežily. Z krutého zacházení jsou ale obviňováni i bojovníci povstalců. Amnesty International objevila jejich věznici přeplněnou vládními vojáky - v jedné cele jich bylo tolik, že se nemohli hýbat.

Je patrné, že je mezi oběma částmi tohoto textu vytvořeno logické spojení pomocí spojky *ale*, která sémanticky uvádí zpochybnění onoho zdání jednoznačnosti a dělení na „dobré a špatné“. Celá předcházející zpráva je však vystavěna na reprezentaci kruté a nelidské povahy chování Muammara Kaddáfího ke svým oponentům, navíc i jen v kontrastu s obsahem úvodní části tohoto odstavce je z pragmatického hlediska význam námitky vůči chování povstalců značně oslaben. Prostor je tak kritice nového libyjského režimu věnován v jediném plnohodnotném příspěvku. Podle této kritiky platí v libyjských věznicích stejné podmínky jako za vlády Muammara Kaddáfího. Přechodná vláda zde však dostává prostor pro vyjádření a tedy i částečnou možnost obhajoby. Její mluvčí reaguje: *Předseda Přechodné národní rady už dřív řekl, že zneužívání vězňů nebude tolerovat. Všechna podobná obvinění prověří.* Za tímto jasným a nekompromisním vyjádřením slibujícím prověření a případnou nápravu situace (umocněným slovy *už dřív*, která poukazují na bezpředmětnost těchto výtek) pak následuje také informace o *radosti Libyjců* z dalšího zadržení, tentokrát jednoho z Kaddáfího synů, a o úspěšném průběhu dobývání města Syrta, čímž vzniká kontrastní dojem úspěšného počínání nové vlády. Kritika nové vlády zde tak není zatajována, způsobem konstrukce zpráv je ale upozaděna.

Zajímavé jsou však příspěvky týkající se mezinárodního kontextu. Ty totiž nezdávka otevřeně hovoří o ekonomické motivaci zemí, které se Libyi rozhodly nejvíce pomáhat, a některé jejich kroky pomocí jazykových prostředků ironizují. Například zpráva pojednávající o mezinárodní konferenci *Přátelé Libye* je avizována již v krátkém úvodním přehledu zpráv slovy: *Jednání o budoucnosti Libye. Kaddáfí je stále na svobodě, ale svět už v Paříži jedná o pomoci přechodné vládě.* Zejména logické spojení v podobě gramatické konstrukce *ale ... už* naznačuje ukvapenost obsahu druhé věty v kontrastu s větou první. Stejná myšlenka je

rozvíjena i v samotné hlavní zprávě, ve které je identifikován i zmíněný ekonomický faktor. Redaktorka definuje situaci takto:

Ta konference se jmenuje Přátelé Libye. ČR pozvaná nebyla. A jsou tu ti, kteří podporovali libyjské povstalce od začátku, ale i ti, kteří chvíli váhali. A především proto, že důležitý je především podtext téhle schůzky: začátek boje o libyjskou ropu, o libyjské černé zlato. A v tom si nejvíc slibuje Francie. Právě proto její prezident Nicolas Sarkózy uspořádal tenhle summit, summit vítězství. Ačkoli v Libyi se stále ještě bojuje.

Poslední věta se spojkou *ačkoli* vytváří stejný významový poměr k obsahu předchozí věty, resp. předchozího větného členu, jako popsaná předzpráva. Ironický nádech zde však má právě zdůrazněné slovo *vítězství* jako součást vytykáací konstrukce, které tím více kontrastuje s dosud probíhajícími boji a reprezentací faktické absence tohoto vítězství.

Podobně je pak ironizována i návštěva francouzského prezidenta a britského premiéra v Libyi. Ta je označována jako *triumfální návštěva Libye*. Ti jsou dále přirovnávání k *rockovým hvězdám*, kterým Libye *dává najevo vděčnost*. Tímto úvodem je celá zpráva zarámovaná a nejen tímto, ale i jejím koncem pak opět kontrastuje deklarovaný altruismus (který je explicitně vyjádřen v citaci francouzského prezidenta) se „skutečnými“ (jako skutečné je zde reprezentuje ČT) pohnutkami a jimi odůvodněnými obavami Ruska a Číny. Otázkou zůstává důvod použití zmíněné ironie. Lze se však například domnívat, že ho je možné spatřovat ve zmíněné neúčasti ČR na popisovaných procesech a že tedy zmiňovaný *Západ* je zde chápán z perspektivy ČR vylučujícím způsobem a je možné ho z morálního hlediska takto kritizovat.

Během analýzy jsme hovořili také o přítomnosti značné míry nejistoty. Ta se přitom prolíná celým „příběhem“. Je vyjadřována, tak jako v předchozím případě, zejména modálními příslovci (*zřejmě, patrně* apod.), případně celými výpověďmi. Tato nejistota nejvíce souvisí právě s Muammarem Kaddáfím. Zatímco ve zprávě o jeho dopadení a smrti byly předmětem spekulací nejasné okolnosti této události, v průběhu týdnů jí předcházejících byla předmětem spekulací aktuální Kaddáfího poloha, jeho pohyb a jeho plány na útěk ze země. Přestože podle Fairclougha zpravodajství většinou prezentuje události nedomálně, jednoduše jako fakta, a také se od něj očekává, že bude přinášet fakta, srozumitelná, ověřená a podložená důkazy (jak má např. ČT uloženo přímo zákonem), objevuje se v jednom příspěvku výpověď, která dává přinejmenším tušit, v čem byly i tyto nejisté informace pro ČT

atraktivní: *Thriller s názvem "Kde je Kaddáfí" pokračuje*. Z perspektivy ČT tak námi analyzované téma pravděpodobně představovalo trvajících, vyvíjejících se a hlavně napínavý příběh. Ten se však z větší části odehrával v pozadí ostatních událostí, to znamená, že informace související s pátráním po Kaddáfím se objevovaly kontinuálně a s poměrně vysokou frekvencí, nicméně blíže konci jednotlivých zpráv jako jedny z posledních uváděných informací a do popředí vystoupily pouze ve chvílích, kdy se objevily nějaké důležité souvislosti.

8.1.2.3 Po dopadení

Zprávy reprezentující smrt Muammara Kaddáfího a po ní následující události se několik dní držely v centru pozornosti ČT, každodenně jim totiž věnovala samostatné, plnohodnotné příspěvky (tzn. ne pouze krátké příspěvky v bloku stručných zahraničních zpráv), které navíc, co se pořadí zpráv týče, obsazovaly relativně přední pozice. Protože se zásadně proměnila situace, změnila se i hlavní narativní linie analyzovaného zpravodajského diskursu. *Kaddáfího bašty* byly dobyty a sám Kaddáfí byl po smrti. Výčet témat objevujících se v následujících příspěvcích tak nyní zahrnoval vyšetřování okolností Kaddáfího smrti a přípravy na jeho pohřeb, obrazy poválečné Libye a snahy přechodné vlády o konsolidaci státu, v reakci na to postupné ukončování mise NATO a i nadále pokračovalo pátrání po zbylých členech Kaddáfího rodiny a jeho spolupracovnících. Postupně s následujícími měsíci však začala převažovat reprezentace situace jako problematické a postavení subjektu povstalců se změnilo z hrdinů na násilníky.

Vzhledem k situaci se více než o osobě Kaddáfího s určitým postavením subjektu hovoří o *Kaddáfího těle*. V případě dalších referencí k jeho osobě je však diskurs poměrně konzistentní a objevuje se nejčastěji označení *diktátor*, výjimečně pak opět zmiňovaný *vůdce* či *plukovník*.

Smrt Muammara Kaddáfího je i s odstupem od události nadále zobrazována jako pozitivní událost, kterou *Libyjci* vítají a oslavují, *lepší kino než trosky Kaddáfího režimu si těžko dovedou představit* a v *Misurátě se po něm stýská málokomu*, neboť jeho režim *považovali za jatka* (viz níže). Ve stejném duchu bylo reprezentováno například i dopadení jednoho z Kaddáfího synů, situační definice ČT vypadala takto: *Libye oslavuje - padl další ze symbolů Kaddáfího režimu*. Jako podpora těchto expresivních vyjádření jsou potom opět uváděny citace místních obyvatel. Častým prostředkem zobrazování Kaddáfího smrti je i v tomto případě vytváření ironického poměru mezi minulostí a přítomností, jako například ve výpovědi: *42 let vládl zemi železnou rukou, teď se na něj chodí dívat stovky lidí do mrazáku*

nákupního centra v Misurátě. Podobné jazykové konstrukce se objevovaly poměrně často i při reprezentaci smrti Saddáma Husajna.

Na druhou stranu byl v prvních příspěvcích důraz kladen zejména na nejasné okolnosti Kaddáfího smrti a zveřejněné obrazové materiály, které vyvolaly podle Událostí v zásadě dvě reakce. Požadavky jejich vyšetření ze strany OSN a humanitárních organizací a otevřenou kritiku ze *zahraničí*. Bezprostředně po uvedení přímého požadavku na vyšetření prezentovaným v podobě citace mluvčího úřadu OSN následuje ale jiná citace, tentokrát člena Přejchodné národní rady, která má naopak podobu apelu na emoce a dává najevo, že ani skutečnost, proti níž jsou vznášeny námitky, by nebyla nic nemorálního a odsouzeníhodného: *I kdyby ho zabili záměrně, tak si to zasloužil. I kdyby ho zabili tisíckrát, tak to nesplatí to, co Libyjcům udělal*. Tyto protichůdné reakce jsou zde přitom uměle uváděny ve vzájemnou souvislost a mimo diskurs druhá výpověď pravděpodobně nebyla přímou reakcí na první. Kritika zahraničí je pak reprezentovaná pouze citací ruského ministra zahraničí⁵⁰ a i v tomto případě interpretovala ČT následující zveřejněnou citaci jako slova obhajoby. Proti kritice tak vždy přichází kontrující argument a negativní aspekt události tak nezůstává otevřený pro úvahy publika.

I v případě Muammara Kaddáfího se ČT uchýlila opakovaně ke stejné metafoře. Přejchodná vláda vyhlášením definitivního osvobození Libye podle ČT *udělala tečku za érou Muammara Kaddáfího*, přičemž taktéž pohřbením těla diktátora *udělala definitivní tečku za 42letou vládou Muammara Kaddáfího*. To naznačuje stejný symbolický význam, který přisuzovala oběma událostem.

Před koncem roku odvysílala ČT příspěvek připomínající výročí počátku takzvaného arabského jara, který obsahuje také určitou formu bilance s ním spjatých událostí, jejíž součástí je mj. stručná reprezentace dění v Libyi. Způsob jejího uchopení také dobře ukazuje, k jaké souhrnné interpretaci libyjské revoluce se ČT přiklání. Kaddáfí je zde označen za *libyjského vůdce*, což sice neimplikuje negativní hodnoty. Jeho počínání je však opakovaně popisováno jako *brutální* nebo jako *brutalita* projevující se *zabíjením civilistů*. Toto slovní spojení odůvodňující zásah NATO ho legitimizuje skrze zkušenostní hodnoty těchto výrazů. Sémantickým ekvivalentem slova civilista je v podstatě „nevoják“, člověk bez výcviku a beze zbraně, který se nemá jak bránit. Jejich zabíjení, navíc popsány vojenskými prostředky

⁵⁰ Rusko se v celém konfliktu neangažovalo, naopak se v rámci analyzovaného diskursu na ČT objevovala jeho kritika mířená proti libyjským operacím NATO. Toto kritické vyjádření ruského ministra by tak také mohlo mít v dané konstrukci vyznění hlasu země, která se obecně nehlásila ke „správné“ straně konfliktu a k počínání Západu, a její reakce by tak nemusela být překvapivá, ale naopak předpokládaná součástí statu quo. To je však čistá spekulace z naší strany a kritický hlas Ruska, jako zástupce *zahraničí*, zde může mít z hlediska producenta i konzumenta zprávy obecnou, nezávislou platnost.

(*odstřelovači, vrtulníky a tanky*) je nesporně nemorální a z definic mezinárodního páva také nelegální. Reprezentace těchto událostí je navíc doplněna Kaddáfího slovy, jejichž výběr není opět nic jiného než součást konstrukce obrazu celé události, neboť ČT vybrala právě danou citaci z celé řady jiných, což je důležité si uvědomovat. Kaddáfí zde kritizuje média za neobjektivitu a šíření lži, nicméně předchozí záběry „dokazující“ jeho *brutalitu* usvědčují ze lži naopak právě jeho. Záběry takto expresivně řečnického Kaddáfího v jejich téměř černobílé podobě z pohledu by mohly být také pro část publika upomínkou na známá videa proslovů Adolfa Hitlera, čímž by byl negativní efekt ještě více posílen. Zatímco ČT zde aktéry vzpoury označuje za *nespokojence*, slovem, které neobsahuje významovou složku násilí a Kaddáfího *brutální* reakce tak v kontrastu s ním vyznívá jako přehnaná, věta *Revolucionáře slíbil smést z povrchu země*. má podobu zvláštní infinitivní formy nepřímé řeči a toto expresivní vyjádření složku násilí naopak obsahující, včetně označení povstalců za *revolucionáře*, je tak také prisuzováno Kaddáfímu. Jeho smrt je nakonec gramatickou konstrukcí s výrazem *stejně jako* interpretována jako zasloužená. Vidíme tedy, že tento bilanční příspěvek rámuje Kaddáfího opět jako násilného mystifikátora, vojenský zásah NATO jako oprávněný a jeho samotnou smrt jako odpovídající jeho skutkům.

V diskursu je nicméně postupně událost Kaddáfího smrti a samotný Kaddáfí zapomenut a je zmiňován jen v občasných narážkách. Zajímavá však je proměna obrazu povstalců v čase. V souladu s popsaným rámováním byli zpočátku zobrazováni jako jednoznačně pozitivní strana konfliktu. Ve zprávách následujících bezprostředně po smrti Muammara Kaddáfího, kdy se objevily námitky proti způsobu, jakým zemřel, se povstalci jako „lynčující“ dav příliš nezobrazují, spíše jsou využívány gramatické struktury bez konatele, například trpný rod (*byl dopaden, byl zraněn*), či nevyjádřený podmět (*Na dalších už ho ale mrtvého nebo omráčeného vláčeji ulicí.; Odváděli ho k autu, aby ho vzali do polní nemocnice. Někde na cestě se dostali do křížové palby mezi povstalci a bezpečnostními jednotkami a střelili ho do hlavy. Nevíme, kdo ho zasáhl.*) nebo je typem slovesa postaven do pozice podmětu Kaddáfí a sémantická pozice konatele chybí (*Kaddáfí zemřel, podlehl*).

Ve zprávě reprezentující informace o pohřbení Kaddáfího těla je naopak v kontrastu se svědectvími o Kaddáfího krutosti vyzdvihováno příkladné chování povstalců z města Misuráta: *Ti, co bojovali nejtvrději, nakonec složili zbraně jako první. Právě jednotka z Misuráty totiž šla příkladem ostatním a předala prozatímní radě své samopaly*. A k podpoře tohoto stanoviska je citován i velitel misurátské jednotky způsobem, jenž ukazuje využití specifik televize, která umožňuje zobrazovat „postmanovské“ fragmenty informací (samozřejmě i obrazových) a cílit spíše na emotivní odezvu. Tato citace zde například

nerozvíjí předchozí tvrzení po informativní stránce, ale potvrzuje jeho pravdivost, zobrazuje jasný důkaz uvedených tvrzení, který může publikum vidět „na vlastní oči“.

Později se objevuje například i zpráva, kde jsou povstalci reprezentováni jako skuteční hrdinové, odvážní, vynalézaví, hodní obdivu. Tento příspěvek je sice nazván *NATO: mise v Libyi končí* a je uveden v úvodu o ukončení mise NATO, kromě té je však celý zaměřen na příběhy lidí, kteří v utajení připravovali pád Muammara Kaddáfího. Celé povstání je touto zprávou personalizováno, jsou zobrazeni konkrétní lidé v pozadí povstání, jejich jména. Je také zdůrazněna podpora povstalcům obyčejnými lidmi: *Odbojovou skupinu v srdci nejlidnatější tripolské čtvrti organizoval Džamal. Znají ho tady skoro všichni, drtivá většina lidí ho podporovala. I děti prý ztracené Kaddáfího vojáky posílaly opačným směrem.* Kaddáfího režim je zde přitom označován za *jatka* (přestože pak ČT symbolickou spojitost explicitně popírá, sama přirovnání Kaddáfího vlády k jatcům a takto pojmenovaný vztah Libyjců k ní vytvořila) a hovoří se o *zásluhách na hnutí odporu*, což opět evokuje pozitivní rámování celého povstání.

Během dalších měsíců však mírové organizace stále více poukazovaly na násilnosti a mučení vězňů, které je v příspěvcích připisováno právě původním povstalcům. Ti jsou však již označováni jako ozbrojené *milice*, *bojůvky*, *ozbrojenci* či *gangy*, které se dopouštějí *porušování lidských práv* a dávají tím *špatné příklady*, případně podle ČT *nové, ale podobné zločiny páchá současná elita*. Toto terminologické odlišování se přitom začalo objevovat již brzy po pohřbení Kaddáfího, kdy začaly vznikat první obavy z tohoto možného vývoje. Téměř rok po smrti Muammara Kaddáfího dospěl vývoj diskursu do bodu, kdy byli tito původní povstalci separováni jak výrazy používanými k jejich označování, tak přetvořením postavení jejich subjektu v opozici k obecnému označení Libyjci (které se původně vztahovalo i na ně, dokud byli ČT identifikováni jako jednotná síla, reprezentující hlas libyjského lidu, zaměřená na společného nepřítele), kterým s *bojůvkami, které po pádu diktátora uzurpovaly část moci, došla trpělivost*. A toto rámování opět podporují i citace libyjských obyvatel: *Myslel jsem si, že rebelové jsou dobří lidé. Jenže teď se jen každá skupina snaží dostat ke svému podílu*. Odporovací poměr zde přímo naznačuje, že *rebelové nejsou dobří lidé*.

Několik souvisejících zpráv se skutečně objevilo i v době výročí smrti Muammara Kaddáfího a krátce před ním. Jedná se však pouze o krátké zprávy, kterým není věnován žádný zvláštní prostor. Samotná připomínka výročí koresponduje způsobem reprezentace této události s dosud popsanými charakteristikami analyzovaného diskursu. Krátká výpověď

rámuje smrt Muammara Kaddáfího jako pozitivní událost, kterou slavily *tisíce Libyjců*, Kaddáfí je přitom označen za (*někdejšího*) *diktátora*. Tyto oslavy jsou však opět stavěny odporovacím poměrem do kontrastu se stále probíhajícími boji *milic* útočících na *jednu z bašt Kaddáfího klanu*.

Několik dní předtím však tuto zprávu předcházel jiný příspěvek, který také připomínal blížící se výročí. Ten naopak vyzdvihuje provinění povstalců, na základě zprávy mírové organizace je totiž Kaddáfího smrt popsána jako *vražda*. Lze si však všimnout, že autorství těchto závěrů obsahujících expresivní výrazy je důsledně připisováno zmíněné organizaci, navíc právě to je zde významově dominantní, neboť výpověď *přinesla nové důkazy*, jako věta hlavní zahajuje celý text (*Organizace Human Rights Watch přinesla nové důkazy o tom, že zajatého libyjského diktátora Muammara Kaddáfího jeho odpůrci zavraždili...*). Dřívější zprávy konsonantní s nastaveným rámováním byly často uváděny bez takto explicitních odkazů ke zdroji, nebo bylo dané tvrzení vytčeno a zdůrazněno (a např. by zde mělo podobu: „Zajatého libyjského diktátora Muammara Kaddáfího jeho odpůrci zavraždili. Nové důkazy o tom přinesla...“). Tento rozdíl je viditelný například v porovnání se zprávou, která byla publikována necelý měsíc před výročím. Ta reprezentuje loučení s *mužem, který loni dopadl diktátora*. Tato zpráva konstruuje událost nedomálně, bez odkazů ke zdrojům, jednoduše jako fakta. Opět je zde navíc diktátorova opozice zobrazována jako kladná (vytvořením spojení *muže, který dopadl diktátora a hrdinu*) a stoupcenci diktátora jako záporní (drželi *hrdinu v zajetí a mučili ho*).

8.2 Interpretace

Nyní je čas přejít k interpretaci vyzozorovaných faktů. Pravdou nicméně je, že poznatky deskriptivní fáze již v podstatě interpretacemi byly, což není, na základě toho, co jsme řekli na začátku našeho výzkumu, nic nelogického. Prezentace těchto poznatků však byla poměrně chaotická a je tak potřeba naše zjištění určitým způsobem systematizovat a také tyto interpretace rozšířit.

Ve fázi interpretace je podle Fairclougha důležité identifikovat situační a také intertextuální kontext, který ostatní interpretativní postupy ovlivňuje. Vzhledem k tomu, že by se na základě designu našeho výzkumu mohly tyto aspekty jevit jako samozřejmé, přestože

v analyzovaných komunikačních událostech hrají zásadní roli, zaměříme se na ně hned na začátku, a teprve poté přejdeme k analýze konkrétních poznatků z deskriptivní fáze.

K takovému určení kontextu můžeme v našem případě přistupovat na dvou úrovních. Na vyšší z nich je podstatou komunikační události snaha masového média předat informace svému masovému publiku (alespoň oficiálně deklarovanou podstatou). Komunikace se tedy účastní na jedné straně masové médium a na straně druhé masové publikum, z čehož se odvíjí i jejich vzájemný vztah, neboť komunikační proces probíhá jednostranně, postrádá zpětnou vazbu, médium nezná svého diváka, ale adresuje své příspěvky diváku modelovému. Divák je tak vystaven televizním obsahům bez možnosti ovlivňovat jejich podobu, je však vybaven určitou sadou interpretačních nástrojů, díky nimž může k daným obsahům zaujímat různá stanoviska. Masové médium na druhé straně, přestože by se mohlo zdát, že má v podstatě volnou ruku a absolutní svobodu při vytváření těchto obsahů, je také podřízeno řadě různých vlivů, které zasahují do jeho produkce, ať už se jedná o otevřeně deklarované etické kodexy, nebo v případě médií veřejné služby zákonné regulace, vlivy související s tržním hospodářstvím nutící média bojovat o vyšší sledovanost, atd. atd. nebo zkrátka vliv společenského uspořádání a pozice masového média v něm. Jazyk je v této situaci prostředkem přenosu informací, ale sekundárně i dalších hodnot. Je prostředkem reprezentace daných událostí se všemi jeho specifiky, která byla zmíněna již dříve.

Z tohoto úhlu pohledu je také zřejmá intertextuální souvislost analyzovaných zpravodajských televizních příspěvků s dalšími texty patřícími do diskursu televizního zpravodajství. Je dobře známo, že všechny tyto texty, ale i celé zpravodajské relace se vyznačují relativně stálou strukturou. O relativně stabilních prvcích televizního zpravodajství jsme ostatně hovořili již v souvislosti s Dahlgrenovou teorií (str. 32). Ještě než se tedy jako publikum daného média setkáme s konkrétními relacemi a texty, máme určitá, poměrně přesná očekávání o tom, jak budou vypadat. Na základě těchto očekávání budeme pochopitelně také tyto příspěvky dekodovat. Pracujeme například s předpokladem, že řazení jednotlivých příspěvků v televizní zpravodajské relaci, ale i dílčích informací v konkrétních příspěvcích vychází z důležitosti, jakou médium daným příspěvkům či informacím prisuzuje. Faktor důležitosti se promítá například i do počtu tematických bloků věnovaných určité události a jejich délky, tedy zjednodušené řečeno do prostoru, jaký reprezentovaná událost ve zpravodajské relaci dostala. Dále očekáváme, že po uvedení zprávy moderátorem ve studiu, kdy se dozvíme v podstatě rovnou tu nejpodstatnější část zprávy⁵¹, přijdou „autentičtější“

⁵¹ Kterou Fairclough označuje jako její „podstatu“ – *point*, resp. její zkušenostní složku, kterou tvoří „téma“ – *topic* (Fairclough 1989: 144).

záběry z terénu doprovázené namluveným komentářem, záběry novinářů mimo studio s mikrofonem v ruce, vyjádření určitých lidí považovaných v dané situaci za relevantní či různé archivní materiály. Tím však výčet našich očekávání pochopitelně nekončí.⁵²

Ve světle toho, co jsme uvedli, můžeme posoudit důležitost, kterou Česká televize analyzovaným událostem přikládala. Tyto zprávy byly v obou případech zařazeny na první místo celých Událostí. V obou případech také celý blok sestával ze tří oddělených zpráv. Související informace se objevily ale už i v podobě tzv. headlinu jako součást krátkého sestřihu nejdůležitějších zpráv dne v úvodu zpravodajských relací. Celý blok navíc trval v případě Saddáma Husajna 4 minuty a 55 vteřin, což je více než pětina celé relace. V případě Muammara Kaddáfího to bylo 5 minut a 34 vteřin, což je také téměř pětina celých Událostí, které měly jako celek delší stopáž. Všechny tyto ukazatele naznačují, že Česká televize považovala smrt obou diktátorů za mimořádně důležitou (ať už z hlediska socio-politického, či z hlediska atraktivity), a že bychom ji tak měli přijímat i my jako její publikum.

Popsané okolnosti tvoří situační a intertextuální kontext na obecnější úrovni a je třeba mít tuto základní podstatu našeho výzkumu na paměti. Dále však můžeme klást stejné otázky v souvislosti se samotným obsahem analyzovaných zpráv. To znamená zaměřit se již na reprezentaci smrti obou mužů, prezentované aktéry těchto událostí a vztahy, do kterých jsou Českou televizí uváděni. Z hlediska intertextuálního kontextu jde o reprezentace událostí, osob či zemí obsažené v kauzálně souvisejících zprávách, ať již předcházejících, nebo následujících po klíčových příspěvcích.

Reprezentace smrti diktátora v televizním zpravodajství není zcela běžným diskursivním typem, a tak je na místě se ptát, jakým způsobem ho ČT zpracovala. Jak jsme viděli, diskursivní reprezentace se v obou případech v mnoha ohledech podobaly. Blok zpráv následující bezprostředně po smrti obou mužů měl v podstatě stejnou textovou strukturu, první zpráva byla pokaždé zaměřena na akt smrti samotný se všemi jejími detaily, druhá na reakce politiků na ni a třetí poskytovala rozšiřující, v zásadě však věcně nepodstatné informace. V tomto ohledu se lze proto domnívat, že ČT využila nejen stejnou textovou strukturu, ale již existující textovou strukturu běžnou při schematické mediální reprezentaci

⁵² V poznámce č. 28 jsme již na základě Hartleyho slov zmiňovali, že zpravodajství má v naší kultuře privilegovanou pozici a diváci jsou s ním velmi dobře obeznámeni, takže jsou schopni ho nejen dobře dekódovat, ale dokonce jsou jím tak ovlivněni, že jeho kódy sami využívají při interpretaci okolního světa. To jen dokládá hloubku penetrace zpravodajského diskursu do diskursu všednodenního a zároveň ilustruje míru očekávání, jež při interpretaci zpravodajských příspěvků využíváme.

jakýchkoliv důležitých událostí, které mj. vyvolávají silné reakce, a nevytvořila nový přístup k jinak neobvyklému a v zásadě novému tématu.

Analyzovaný diskurs však v obou případech vykazoval také řadu jiných podobností. I přes jeho zpravodajskou povahu a očekávání objektivity či nestrannosti se zde objevovala řada prostředků, které vytvářely rámování objevujících se subjektů a situací na základě určitých hodnotících předpokladů producenta. Vhodnou částí vzorku byly v tomto ohledu mj. právě ony rozšiřující, kontextualizující, více diachronní a méně aktuální příspěvky, kde si ČT dovolila použít rozvinutější přívlastkové konstrukce a jiné charakterizační jazykové prostředky. Otázkou mimo limity našeho výzkumu přitom je, do jaké míry využila ČT ustálených schémat, rámců či skript, jež má v podobě svých member resources jejich publikum k dispozici, a do jaké míry svými předpoklady tyto mentální reprezentace daných subjektů či událostí kreativně utvářela nebo dotvářela.

Tyto prostředky sloužily z velké části k zobrazování obou diktátorů stejně jako jejich zastánců či příznivců a jejich činů jako špatných a násilných i ilegálních (tyto základní a zdánlivě nezpochybnitelné předpoklady ČT byly například vyjadřovány slovy *krvavý, brutalita, masakr* a dalšími prostředky) a většinou nepřímo se tím legitimizovala jejich smrt jako správná a zasloužená, což bylo patrné zejména v klíčových zprávách bezprostředně po smrti obou diktátorů. V případě celkového pohledu na diskurs Muammara Kaddáfího byla tato tendence zřetelnější, v příspěvcích se mj. objevovalo většinou kladné přijetí, a tedy i morální pochybnosti vůči okolnostem jeho smrti nebyly tolik akcentovány, naopak byly upozaděny, zatímco v případě Saddáma Husajna byl diskurs výrazně méně jednoznačný, protože se do střetu dostávalo na jednu stranu morální odsuzování diktátora, ale na druhou stranu morální odsuzování instituce trestu smrti, a také pocity satisfakce velkého množství Iráčanů byly umírňovány na pozadí násilné a nebezpečné situace apatií a rezignovaností jiných, kteří neočekávali žádné její zlepšení. Jako minoritní tak bylo v jeho případě reprezentováno naopak nadšené přijetí jeho smrti.

Udržování pozitivního obrazu Kaddáfího opozice, tedy povstalců, a jimi zapříčiněných společenských změn v Libyi pak bylo zachováno i přesto, že samotná role strůjců revoluce se v čase změnila a stal se z nich element, který naopak zlepšení situace bránil a byl předmětem kritiky Libyjců. Tohoto efektu bylo dosaženo postupnou změnou postavení subjektu původních povstalců, kteří v průběhu povstání byli chápáni jako součást bouřící se masy Libyjců a pozitivní síla lidového hnutí a později byli z této masy izolováni, rámování negativně, zatímco bouřící se masa Libyjců zůstala i nadále kladně interpretovaným sociálním jevem.

V konstrukci kontroverze vzbuzujícího průběhu Husajnovy popravě zase nebylo uznáno institucionální pochybení irácké vlády, ale vina za něj byla dána jednotlivcům a vyvozena také byla osobní odpovědnost, čímž přestože správnost trestu smrti a podoba rozsudku zůstává otázkou morálních sporů, institucionální postupy irácké vlády nebyly zpochybněny a Západem schválená nová irácká vláda v daném obraze rámeč spravedlnosti důsledně dodržela.

Při vytváření „diktátorského diskursu“ byl využíván částečně také diskursivní typ zpravodajství zaměřeného na kriminální činy, kdy se podle situačních kontextů obou událostí objevovala schémata, rámce i skripty, jež jsou běžná pro mediální reprezentaci zločince na útěku (Muammar Kaddáfí) či zločince souzeného (Saddám Husajn).

Během deskripce jsme také naznačili další z možných diskursivních typů, ze kterého ČT při konstrukci zpráv mohla vycházet. Vodítkem při jeho identifikaci nám byly například protikladné výrazy *stoupenci* a *odpůrci*. Tento typ je však obtížně vymežitelný a nemá pevné kontury. Máme na mysli reprezentace událostí, jakými jsou různé demonstrace, povstání či ozbrojené konflikty, které jsou doprovázeny mobilizací veřejného mínění. V námi analyzovaném vzorku se tento široký způsob reprezentace vázal na vývoj situace v obou zemích a na vztahy názorové opozice k sobě navzájem a k osobě diktátora. S tím souvisela i reprezentace válečných obrazů při dobývání libyjských měst vojsky prozatímní vlády apod.

Bylo očekávatelné, že v souvislosti s danými událostmi zde do mediálního, resp. zpravodajského diskursu pronikne také diskurs politický. V Iráku měly své vojáky USA, které také Saddáma Husajna dopadly a držely ho ve vazbě. Intervenci do Libye pak zorganizovalo NATO. Politická dimenze se přitom objevovala z velké části v rámci „světových reakcí“ na tyto události. Ty byly v případě Saddáma Husajna ideologicky označeny skutečně jako reakce „světa“. Touto konstrukcí se svět jako takový zobrazuje jako svět politiků a svět vybraných zemí a jak jsme viděli, tato generalizace, de facto tedy zobrazování partikulárních zájmů jako zájmů univerzálních⁵³, se objevila vícekrát, například při definování reakce konkrétního politika jako stanoviska Evropské unie. Je ale nutné říci, že tento způsob reprezentace nebyl konstantní a častěji byly tyto reakce definovány například jako „reakce státníků“, což je bezesporu méně zavádějící konstrukce.

Nejčastěji zmiňovanými či citovanými a obecně tedy akcentovanými politickými subjekty potom byly Spojené státy americké a Evropská unie. Samozřejmě se jedná o hodně redukcionistické a zkreslující prohlášení, protože například v případě Saddáma Husajna byly

⁵³ Viz Hall str. 27.

Spojené státy v daném diskursu nejsilnějším politickým elementem, a to pochopitelně již díky situačnímu kontextu, a po výrazně méně zastoupené EU se dostalo prostoru např. i vyjádřením palestinského hnutí Hamás. V případě Muammara Kaddáfího pak měl ze zahraničních elementů nejvýraznější zastoupení vojenský pakt NATO a jeho nejangažovanější členské státy, Velká Británie a Francie. I přes diplomatickou umírněnost USA a vojenskou absenci EU, jakožto nevojenského politického subjektu, se však i v těchto příspěvcích tyto subjekty také objevovaly, což jen dokazuje obecnou (mocenskou) relevanci, jakou jim ČT přisuzuje. Také jsme viděli, že právě zásah NATO v Libyi byl zobrazován většinou pozitivně (legitimizován jako žádoucí zásah proti *zabíjení civilistů*, zobrazován jako *efektivní*, jeho *pomoc* jako nezbytná při dosažení *vítězství* povstalců a konečné stažení jednotek jako rozumné ukončení násilí bez zbytečného protahování). V kontrastu s tím jsme při analýze v jednom případě poukazovali naopak na možnou stigmatizaci islámské kultury a upozadování opozičního hlasu hnutí Hamás, a to mj. upevňováním stereotypních předpokladů o jeho násilné povaze a vyhraňování se proti Západu.

V diskursu se pak také často objevují reference právě k tzv. Západu, jakožto ztělesnění určitého mocenského bloku i určité ideologie. Ty přitom mají z pozice České republiky spíše vylučující charakter a ideologii Západu nijak neidealizují. (Jak jsme viděli např. podle výpovědí: *Ten stejný Západ, který v 80. letech kvůli svým zájmům zavíral oči před zvěrstvy, které doma Saddám páchal*. nebo *...a v jeho beduínském stanu najednou podepisovali západní státníci lukrativní kontrakty*. Předmětem kritiky je zde sledování ekonomických zájmů i přes potenciální morální výhrady.). Zároveň se však jednoznačně uznává a potvrzuje jeho mocenská nadřazenost a vliv a s ním související relevance jeho názorů na světové dění a projevuje se určitá inklinace k jeho preferování (zatímco například komunismus byl, i když jen v jediné výpovědi, zobrazen jako nepřátelská ideologie a také Rusko má v občasných referencích podobu spíše nevíтанé opozice). A způsobem konstrukce některých zpráv jsou přitom očividně za ztělesnění Západu považovány Spojené státy americké (přestože jsou v jednom příspěvku explicitně označeni za symbol Západu britský premiér a francouzský prezident).

Shodou okolností se v obou případech diskursu objevil také faktor zbraní hromadného ničení, resp. jaderných zbraní. Pokaždé přitom v těchto reprezentacích jejich existence představovala mezní bod, který Západ přiměl ke změně stanoviska a k určité akci. S cílem odzbrojit Saddáma Husajna byl podle ČT zahájen útok Západu, potažmo USA, po dlouhé době ignorace Saddámovy násilné domácí politiky z důvodu sledování vlastních zájmů, a

naopak Kaddáfího upuštění od vývoje jaderných zbraní představovalo moment, kdy ho Západ přijal za svého spojence a začal prosazovat své ekonomické zájmy.

Občas se v diskursu objevovaly také výrazy, jejichž význam je potenciálně utvářený skrze ideologický boj (Fairclough 1989: 114). Není tedy překvapivé, že se často vyskytovaly ve výpovědích politiků. Jednalo se o výrazy jako *demokracie*, *řádný soud* či *řádný proces* a *spravedlnost*, jejichž referenty byly zobrazovány jako žádoucí. Jejich významové hodnoty jsou přitom do značné míry vztahové a teprve perspektiva, ze které jsou pronášeny, ovlivňuje způsob jejich interpretace, v našem případě tyto pojmy nabývaly významu v rámci dominantního společenského uspořádání. Reprezentace konceptu spravedlnosti je pak Českou televizí nejvíce rozpracována v pozadí zprávy „o osudech diktátorů“. Zobrazována je přitom z diachronické perspektivy, přičemž současné způsoby zaručování spravedlnosti jsou zde oproti minulosti reprezentovány jako efektivní, ztělesňované Haagským soudním tribunálem. Takový způsob reprezentace může vytvářet představu, že současné společenské uspořádání je spravedlivější než jakýkoliv jeho předchůdce a netoleruje bezpráví v žádné jeho formě.

Vedle této diachronní legitimizace statu quo jsme pak identifikovali i část textu, jež měla pro cílové publikum ČT potenciální efekt synchronní legitimizace. Konkrétně se jednalo o kontrastní reprezentaci Iráku vůči zbytku světa s ohledem na životní úroveň a bezpečnost, čímž se publikum situuje právě do oblasti s nesrovnatelně lepšími životními podmínkami, které se v dané konstrukci naturalizují. A příkladem naturalizace společenských hodnot ve vztahu k sociální hierarchizaci bylo například i otevřené představení povolání jednoho z citovaných při reakci na popravu Saddáma Husajna (kardiochirurg), které podle naší domněnky sloužilo mj. ke zvýšení důvěryhodnosti a vážnosti jeho tvrzení.

Jako obecně silná tendence se projevil utváření emočního obrazu událostí, a to jak z hlediska jedinců, tak z hlediska mas. Například v případě reprezentace popravu Saddáma Husajna byl důraz na emoční aspekt dominantní složkou celé konstrukce. Vybíráním jednotlivců a jejich výpovědí se reprezentace událostí personalizovaly a abstraktní představa radosti či nenávisti tím získala konkrétní, hmatatelnější podobu. Masově pak byly tyto emoce vztahovány na obyvatele konkrétní země, přičemž záběry na jejich projevy byly jedním z nejčastějších referentů obrazových záběrů, především tedy masové oslavy v ulicích, případně v domácnostech u televizních přijímačů. Spolu se zdůrazňováním co největšího množství detailů smrti obou mužů a v případě Kaddáfího také předcházející narativní linií založené na domněnkách o jeho pohybu a úkrytech (jejíž hodnotu definovala ČT slovy *Thriller s názvem "Kde je Kaddáfí" pokračuje.*) se tak opět vnucují Postmanovy závěry a identifikace zábavy

jako jednoho z hlavních faktorů televizní tvorby a hlavních principů produkce televizního zpravodajství.

Při charakterizaci analyzovaných diskursů jsme také identifikovali určité opakující se prvky, které by mohly na jednu stranu naznačovat ustavování diskursivního typu, na druhou stranu je pravděpodobně řada z nich jen příkladem stereotypů vycházejících z praxe televizního zpravodajského diskursu, které ČT vytvořila ad hoc a používala je jen po dobu reprezentování souvisejících událostí, které nicméně dokazují jeho tendenci k stabilizaci a opakování. Vedle častého používání metafor a jiných typických výrazů odkazujících k historickým dimenzím událostí (*napsat poslední kapitolu, udělat tečku, éra, milník, cesta k demokracii*) byl zdůrazňován kontrastní ironický poměr při referování k minulosti a současnosti. Ten je mj. vyjádřen i v poměrně komplexní metafoře, která se v diskursu Saddáma Husajna objevila ve velmi podobném tvaru hned dvakrát, a to i se stejným obrazovým doprovodem. Jedna z jejích jazykových podob je: *Muž, který chtěl obnovit slávu Mezopotámie, doplatil na její nejstarší zákon. Oko za oko*. Mnohem více se ale ustálilo označování činu, za nějž byl Saddám Husajn odsouzen, jako *masakru ve vesnici Dudžail* (samozřejmě v menších jazykových variacích). A viděli jsme například dále, že v podstatě totožnou podobu mělo i zpracování reakcí politiků po vynesení rozsudku i po samotné popravě. V obou případech se také u jmen měst, ve kterých se každý z diktátorů narodil, objevoval téměř vždy přívlastek *rodný* nebo přístavek *rodiště*. Vedle obecně rutinních prvků praxe i výsledné podoby produktů televizního zpravodajství tak vidíme též konkrétní příklady vytváření dočasných stereotypů ve formě jazykového zpracování zpráv určitého diskursivního typu.

8.3 Explanace

Doposud jsme analyzovali diskursivní procesy, které byly přítomné v konstruování obrazu smrti diktátorů Saddáma Husajna a Muammara Kaddáfího. Jelikož jsme se však v našem výzkumu rozhodli přihlásit k analytickému postupu kritické diskursivní analýzy Normana Fairclougha, je logickou a zcela zásadní součástí naší práce hledání vztahu analyzovaného diskursu se sociálními strukturami a procesy.

Nejkonstantnějším nastaveným rámcem a zároveň nejvýraznější charakteristikou diskursu obecně bylo zobrazování obou diktátorů jako násilnických, nemilosrdných,

nebezpečných, souhrnně řečeno „špatných“ a jejich smrtí jako zasloužených. Základní perspektivou v této tendenci bylo jejich morální odsuzování. To bylo navíc umocňováno akcentací jejich protikladů v podobě strádajících obyvatel konkrétních států nebo povstalců a intervenčních zahraničních (západních) sil. Přestože rámování této opozice nebylo již přece jenom tak jednoznačné, základní strukturace vztahů měla v analyzovaném diskursu podobu skutečně archetypické dichotomie upomínající na postuláty Léviho-Strausse, dichotomie „dobrý – špatný“. Přesto nelze opominout politickou dimenzi, která se tímto způsobem reprezentace prolíná, a to tím nenápadněji, čím více se zdůrazňuje situační kontext událostí, jejich emoční aspekt či detaily popisující konkrétní situace. Nejde zde pouze o odsuzování daných osob a jejich osobnostních charakteristik a jimi spáchaných činů, ale také jimi zastávané instituce, politického statusu samovládce, diktátora (který byl základním postavením subjektu vytvořeným pro oba muže) a jím ztělesňovaného autoritativního režimu, který je s těmito charakteristikami ztotožňován a implicitně tedy delegitimizován, přičemž jako jeho jediná legitimní alternativa je prezentován demokratický režim.

V interpretaci jsme poukázali na jiné příklady potenciální diachronní a synchronní legitimizace a naturalizace statu quo, i v tomto případě na spíše obecné ideologické úrovni. Její způsoby se váží na toto prosazování demokracie. ČT zde vytvořila konstrukci, která explicitně zobrazuje současnost jako spravedlivou v kontrastu s nespravedlivou minulostí. Jako institucionální záruka této spravedlnosti je zde pak zmiňován mezinárodní soudní dvůr v Haagu. Z perspektivy demokratického systému a jeho soudnictví byly také používány reference k *řádnému soudu* či *řádnému procesu*. Současné uspořádání je těmito konstrukcemi zobrazováno jako optimální, zaručující ochranu bezbranným i před nejvýše postavenými politickými činiteli a zároveň i jako jediné možné. Získává se tak spontánní souhlas publika, které nemá důvod k obavám z bezpráví a může věřit, že mj. také vedoucí představitelé jejich státu jsou pod dohledem spravedlnosti.

Naturalizace životních poměrů publika pak vyvstává v reprezentaci kontrastující *celý svět* s Irákem. Zatímco diverzita zbytku světa je zde zcela homogenizována, obraz Iráku zdůrazňuje každodenní násilí a ohrožení života jeho obyvatel a zjevnou nesamozřejmost každodenních životních potřeb, jakou je přívod elektrické proudu, což jsou životní podmínky pro veškerý zbytek světa nemyslitelné. Publikum, žijící v tomto civilizovaném světě, pak může svou situaci s reprezentací situace v Iráku konfrontovat a vyhodnotit ji jako bezproblémovou (v podstatě opět podle redukcionisticky dichotomické definice situace jako „dobrá – špatná“), eliminuje se tím potenciální nespokojenost publika se stavem společnosti, ve které žije. Existující společenské uspořádání je schopné ho efektivně ochránit a zabezpečit

i jeho životní potřeby. Příkladem využití společenské hierarchie k legitimizaci způsobu významové konstrukce zprávy a její zpětné naturalizace pak bylo využití výpovědi Iráčana žijícího v Praze, při jehož představení bylo uvedeno i jeho povolání kardiochirurga. To je v kontextu naší společnosti považováno za prestižní, čímž se přenáší určité významové konotace i na jeho představitele a jeho výpovědi, a to zároveň fakt jeho uvedení zpětně potvrdil.

Politický diskurs do diskursu námi analyzovaného zasahoval také na úrovni reprezentace mezinárodní diplomacie a jednotlivých států či politických subjektů, které se v souvisejících příspěvcích objevily, přičemž tak vznikala značně zkrácená konstrukce světa. Došli jsme k závěru, že výsledná podoba příspěvků bude určitým korelátorem mezi reálnou mírou účasti daných subjektů na událostech⁵⁴ a jejich hegemonického působení a s ním souvisejícího přístupu do médií. Obecně řečeno, největší prostor, resp. pozornost byla věnována USA a EU a dále pak mocenskému bloku v podobě Západu. Objevovaly se samozřejmě i reakce zástupců zemí, jako je Německo, Velká Británie, Finsko, Itálie či Rusko, jejichž relativní mocenské postavení by mohlo být také zvažováno, nedělo se tak však s žádnou pravidelností. Tyto reakce byly ale zároveň velmi často zahrnovány pod homogenní rámec právě Evropské unie.

Dějinné procesy v retrospektivních medailonech i vztahy diktátorů se zbytkem světa pak byly v příspěvcích většinou vázány na Západ (jehož hlavním reprezentantem byly USA). Ten se tím rámoval jako hybatel celosvětového dění a hlavní mocenská entita. Také byl v diskursu zobrazován jako ztělesnění ideologie, k níž se ČT a spolu s ní i Česká republika hlásí (na rozdíl od komunistické ideologie). ČR přitom pod tento pojem zahrnována nebyla. To umožňovalo ČT zachovávat si od těchto reprezentací odstup a vedle přijímání mocenské důležitosti Západu k němu byla také kritická či ironická. To nejčastěji souviselo se sledováním vlastních ekonomických zájmů, které byly identifikovány jako hlavní motivace přesahující i hranice morálky, jejíž důležitost mohou předčit jen otázky národní bezpečnosti a jejího ohrožení ničivými zbraněmi. Taková kritika by naopak mohla být chápána jako příklad narušování kapitalistické ideologie.

Na základě upřednostňování některých politických subjektů není hned nutné podezírat ČT z vědomé manipulace. Je logické, že vztah světového politického uspořádání a praxe ČT, tedy i obsahu analyzovaných příspěvků, je dialektický. Slova politických velmocí mají v rámci světového dění největší váhu, navíc jsou skrze své vlivné postavení přímo účastny

⁵⁴ Což je ovšem z námi prosazované konstruktivistické perspektivy v podstatě nezjistitelný faktor. Nejbližší „realitě“ tak pro nás může být průsečík co největší sumy dohledatelných reprezentací této reality.

řady procesů, a je tedy jenom na místě, že dostávají větší prostor v médiích. Tím, že se však v médiích častěji objevují a vyjádření jejich představitelů jsou upřednostňována před vyjádřeními jinými, se jenom znovuustavuje jejich vliv, v první řadě symbolický, ve výsledku však i reálný (vzpomeňme znovu na Thomasův teorém⁵⁵). Reprodukce mocenských struktur je tedy přirozený proces. Na druhou stranu reakce opoziční, mířící proti těmto strukturám, pokud tedy projdou sítí produkčního procesu, mohou být upozaděovány, dehonestovány či jinak negativně rámovány, a to už může být projevem ideologického působení ve prospěch mocenských struktur. V tomto směru jsme se pozastavovali zejména nad reprezentací reakce hnutí Hamás bezprostředně po popravě Saddáma Husajna, která byla mířená proti USA a která by částečně tuto tendenci mohla naznačovat.

Jak jsme také řekli, v případě diskursu Muammara Kaddáfího byl nejčastěji zmiňovaným zahraničním subjektem vojenský pakt NATO. Rámování jeho úlohy v konfliktu bylo téměř vždy kladné (NATO jako pro úspěch revoluce zásadní, pomáhající, vítězné, nepodporující zbytečné násilí, iráckou vládou opěvované). Vojenské operace v Libyi tak publikum přijímalo z velké části skrze tuto politicko-vojenskou instituci, přičemž vytvořeným rámcem se plně legitimizoval její vojenský zásah a tedy i postup západních mocností. Tento efekt se přitom neomezoval pouze na situační interpretace v podobě libyjských operací, ale je zde patrný potenciál legitimizovat tímto i činnost NATO obecně a jeho samotnou existenci jako takovou. Je důležité si uvědomit, že i Česká republika je členem tohoto uskupení. Lze očekávat, že v případě přijetí dané reprezentace, a tedy i preferovaného čtení, nebude české publikum tomuto členství odporovat, naopak se jenom posílí podpora tohoto svazku. A to i přesto, že se ČR do daného konfliktu nezapojila a že v příspěvcích nezmiňujících NATO, ale pouze samostatné intervenující země byl například jako pravá motivace Francie a Velké Británie, tedy nejvíce angažujících se zemí, identifikován ekonomický zisk, ne deklarovaná ochrana libyjských civilistů, která mohla posloužit pouze jako záminka. Jak ale říkal Gramsci, média slouží jako jeden z efektivních nástrojů, pomocí kterých lze použití síly legitimizovat tím, že se zobrazí jako podpořené většinou, což zde v případě NATO a jeho činnosti platilo. Reprezentace NATO v analyzovaném diskursu tak také měly potenciál naturalizovat status quo.

Nelze však zapomínat ani na fakt, že mediální instituce jsou neodmyslitelně také součástí kapitalistického systému, kde je primárním cílem takové instituce hmotný zisk, který se v případě médií a v našem případě konkrétně televizních stanic projevuje snahou o získání

⁵⁵ Viz str. 14.

co největšího počtu diváků a na ně navázaných inzerentů. To samozřejmě platí bezvýhradně pro média komerční. My se zde zaměřujeme na médium veřejné služby, pro které platí zcela jiné podmínky, a například tedy i motivace a omezení. To ale neznamená, že se podobné tendence nepromítají i v jeho tvorbě. Jak zdůrazňuje Hartley, praxe médií veřejné služby se odehrává na stejném poli jako praxe komerčních médií, všechna totiž operují v komerčním prostředí. Česká televize tak také musí soupeřit s komerčními stanicemi o co největší množství diváků, aby tak ospravedlnila výběr koncesionářských poplatků, a stejně jako komerční televize se musí snažit o snižování výdajů a omezování finančních ztrát, neboť i v jejím případě hrají finance zásadní faktor pro chod média. Veřejnoprávní média, existující v kontextu kapitalistické ekonomiky, se tak podle něj v řadě věcí chovají, jako kdyby byla sama komerční (Hartley 1982: 48). Na základě těchto tvrzení předpokládáme, že i v případě námi analyzovaných příspěvků chtěla ČT své produkty „prodávat“. Tím lze proto odůvodnit způsob reprezentace smrti obou diktátorů, který se zaměřoval na popis co největšího množství detailů a dramatických prvků, téměř jako z filmového scénáře (což jenom umocňuje výpověď *Thriller s názvem "Kde je Kaddáfí" pokračuje.*), neustálé opakování záběrů smrti, prezentování informací v podobě dekontextualizovaných faktů, přibližování těchto událostí publiku skrze personalizaci reprezentací a zobrazování jednotlivců a jejich podílu na „příběhu“ a nejvíce potom zdůrazňování emočního aspektu událostí, ať již slovem, celkovou významovou stavbou zpráv, nebo obrazem. Dokládá se tím pravdivost slov Neila Postmana, všeobjímající ideologii televizní tvorby, a to i veřejnoprávní, je ideologie zábavy. V tomto pro média základním dialektickém procesu se utváří podoba mediální produkce, diváci projevují své preference, kterým se veškerá média musí přizpůsobit. Tím vzniká určitá mediální konstrukce reality, kterou diváci přijímají jako platnou, skutečnou a sami jí přizpůsobují své chování.

9. ZÁVĚR

V této práci jsme se zaměřili na mediální reprezentace smrti Saddáma Husajna a Muammara Kaddáfího v hlavním zpravodajském pořadu České televize Události. Cílem přitom bylo prozkoumat způsob jejich zpracování a pokusit se nalézt diskursivní projevy dominantních sociálních struktur a začlenění České televize do těchto struktur. Vycházeli jsme z představ teorie mediální konstrukce reality, která média považuje za významné spolutvůrce reality, jejíž sociální podoba, se kterou se každodenně setkáváme a v níž žijeme, je výsledkem komunikačních procesů. Média tak mají potenciál konstruovat sociální realitu také v něčí prospěch a existující sociální struktury stabilizovat. Jako metodologickou cestu k prozkoumání těchto faktorů jsme si zvolili kritickou diskursivní analýzu Normana Fairclougha. Pomocí té jsme se mohli zaměřit na jazykovou, resp. znakovou charakteristiku relevantních zpravodajských příspěvků a tu postupně uvést do kontextu diskursivního a poté společenského.

Při samotném výzkumu se nám podařilo objevit celou řadu charakteristických prvků, které ČT v daném diskursivním typu používala. Identifikovali jsme také určité vlivy, které na podobu reprezentací působily a které ukázaly jak rutinní mediální postupy aplikované při zpracovávání informací a tendence pronikající do veřejnoprávní tvorby z komerční sféry, tak projevy začlenění ČT do společenských struktur a tendence k stabilizaci jejich stávající podoby. Ty byly v určitých ohledech konstantnější a lépe viditelné, v určitých o poznání méně a objevovaly se spíše samostatně. Jako jednoznačné se ukázalo být základní morální rámování zpráv odsuzující diktátory a na jeho pozadí podpora demokratických principů a obecných hodnot platných v současné civilizované společnosti, jíž je i Česká republika součástí. Patrná byla ale i inklinace k reprezentacím Západu a západních mocností a jejich reakcí, což jenom potvrzuje přijímání důležitosti jejich postavení v mezinárodní politice, a to i přestože tyto reprezentace nevyznívaly vždy pozitivně a ČT k nim občas byla kritická či ironická. To bylo umožněno z pohledu České republiky vylučující interpretací Západu a distancováním se od některých jeho kroků, které ČT hodnotila jako negativní. Zároveň se však nastaveným rámováním vyjadřovala otevřená podpora operacím NATO a objevili jsme i příklady přijetí perspektivy EU jako základního rámce zprávy.

Do určité míry se tedy naše původní předpoklady potvrdily a v reprezentacích ČT jsme objevili prvky stabilizující stávající společenské uspořádání, legitimizující politické či

vojenské svazky České republiky, naturalizující životní poměry publika a také potvrzující postavení hegemonie na mezinárodním politickém poli (samozřejmě však ve vzájemném dialektickém vztahu analyzovaného diskursu a těchto struktur, takže tento fakt nechápeme jako ideologickou manipulaci ze strany média, ale jako důsledek přirozených diskursivních procesů). Povaha tématu a zároveň fakt, že se dané události České republiky bezprostředně nedotýkaly, však zjevně umožnily ČT v jejích reprezentacích více akcentovat jiné jejich aspekty jako emotivní stránku, nejmenší detaily, reakce a příběhy jednotlivců, expresivní obrazy násilí či utrpení apod., které můžeme na základě tvrzení Neila Postmana identifikovat jako poplatné ideologii zábavy a jejichž původ spatřujeme v přizpůsobování se mediálnímu trhu a konkurenci komerčních televizních stanic.

Zvolený diskurs, zahraniční zpravodajství televize veřejné služby, nicméně nebyl příliš bohatým zdrojem projevů podpory dominantní ideologie a hegemonických struktur, jak je chápali Althusser a Gramsci. Zájmy české hegemonie např. v podobě mediální podpory budovaných bilaterálních zahraničních vztahů se přímo neobjevily a nebyla ani vyhledávána jejich perspektiva či reakce na dané události. Podpora českých hegemonických struktur tak měla v tomto ohledu pouze podobu legitimizace demokratického společenského uspořádání.

Výsledkem naší práce je zevrubná diskursivní analýza, která v rámci zpracování daného tématu Českou televizí poukázala na řadu prvků a detailně představila jeho mediální obraz. Svě další využití by mohla najít jako součást dalších výzkumů zaměřených nějakým způsobem na mediální reprezentaci událostí tzv. arabského jara. Zajímavým doplněním práce by byla naopak analýza zaměřená na konstrukci obrazu diktátorů v jiném časovém období a v jiném situačním kontextu, například když byl Kaddáfí ještě *spojencem Západu*. Zajímavá zjištění by mohla přinést také komparativní analýza ekvivalentních příspěvků zahraničních televizních stanic.

10. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Prameny

Online archiv ČT: <<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/udalosti/>>

Literatura

- ALTHEIDE, David L. (1987) Format and Symbols in TV Coverage of Terrorism in the United States and Great Britain. In: *International Studies Quarterly* 31/2. New Jersey: Wiley-Blackwell. S. 161-176.
- BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas. (1999) *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Přel. Jiří Svoboda. 1. vyd. Brno: CDK.
- DAHLGREN, Peter. (1985) Beyond Information: TV News as a Cultural Discourse. In: *New Directions in Journalism Research*. Stockholm: Journalisthögskolan i Stockholm skriftseria, 4. S. 80-95.
- FAIRCLOUGH, Norman. (1989) *Language and power*. New York: Longman.
- GRAMSCI, Antonio. (1970) *Poznámky o Machiavellim, politice a moderním státu*. Přel. Lubomír Sochor. 1. vyd. Praha: Svoboda.
- GRAMSCI, Antonio. (1959) *Sešity z vězení*. Přel. Jaroslav Pokorný. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel.
- GRAMSCI, Antonio. (1967) *Základy politiky*. Přel. Jaroslav Bezděk. 1. vyd. Praha: Mladá fronta.
- HALL, Stuart. (1999) Encoding, decoding. In: DURING, Simon. Ed. *The Cultural Studies Reader*. 2. vyd. London and New York: Routledge. S. 507-517.
- HALL, Stuart. Ed. (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage publications.
- HARTLEY, John. (1992) *Tele-ology. Studies in Television*. London and New York: Routledge.
- HARTLEY, John. (1982) *Understanding News*. London and New York: Routledge.
- HENDL, Jan. (2005) *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál.

- KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka (ed.). (2012) *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KOUŘIL, Vít. (2003) Předpoklady liberálního dorozumívání: Model propagandy E.S. Hermana a N. Chomského. In: *Média a realita 04. Sborník prací Katedry mediálních studií a žurnalistiky FSS MU*. Brno: Masarykova univerzita. S. 145-181.
- LAPČÍK, Marek. (2008) Analýza TV zpravodajství jako specifického typu kulturního diskursu. In: *Média a text II*. Prešov: Prešovská univerzita. S. 97-108.
- McQUAIL, Denis. (2007) *Úvod do teorie masové komunikace*. 3. vyd. Praha: Portál.
- POSTMAN, Neil. (2010) *Ubavit se k smrti. Veřejná komunikace ve věku zábavy*. Přel. Irena Reifová. 2. vyd. Praha: Mladá fronta.
- REIFOVÁ, Irena. (2004) *Slovník mediální komunikace*. 1. vyd. Praha: Portál.
- SCHULZ, Winfried. (2000) Masová média a realita. ‚Ptolemaiovské‘ a ‚koperníkovské‘ pojetí. In: JIRÁK, Jan – ŘÍCHOVÁ, Blanka (ed.). *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum.
- THOMAS, William I. – THOMAS, Dorothy Swaine. (1928) *The Child in America. Behavior Problems and Programs*. New York: Alfred A. Knopf.

Elektronické zdroje

- ALTHUSSER, Louis. (1971) Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation). In: *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York and London: Monthly Review Press. S. 127 – 187. [online] Dostupný z WWW: <[http://www . marx2mao.com/Other/LPOE70ii.html#s5](http://www.marx2mao.com/Other/LPOE70ii.html#s5)>
- BRÁZDA, Radim. (2007) Jean Baudrillard – reálný únik z hyperreality. In: *Aluze*, 1. S. 70-72. [online] Dostupný z WWW: <http://www.aluze.cz/2007_01/08_Studie_-_predmluva_-_Brazda.pdf>
- GRAMSCI, Antonio. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence&Wishart. [online] Dostupný z WWW: <<http://www.walkingbutterfly.com/wp-content/uploads/2010/12/gramsci-prison-notebooks-vol1.pdf>>
- HALL, Stuart. (2007) Znovunalezení ‚ideologie‘: návrat potlačeného zpět do mediálních studií. Přel. Zdeněk Havlíček. In: *Mediální studia*, 2 (1). S. 68-78. [online] Dostupný z WWW: <http://medialnistudia.files.wordpress.com/2011/08/ms_2007_01_preklad.pdf>

- MASSUMI, Brian. (1987) *Realer Than Real: The Simulacrum According to Deleuze and Guattari*. In: *Copyright*, 1. S. 90-97. [online] Dostupný z WWW: <<http://www.brianmassumi.com/textes/REALER%20THAN%20REAL.pdf>>
- TAEKKE, Jesper – PAULSEN, Michael. (2010) *Luhmann and the Media*. In: *MedieKultur. Journal of media and communication research*, 49. S. 1-10.
- Ústav pro jazyk český ČSAV. (2011) *Slovník spisovného jazyka českého*. [online] Dostupný z WWW: <<http://ssjc.ujc.cas.cz/>>
- VOLEK, Jaromír. (2003) *Mediální studia mezi kritikou ideologie a kritikou informace*. In: *Média a realita*. Brno: Masarykova universita v Brně. Média a komunikace, 6, s. 11-34. [online] Dostupný z WWW: <http://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/ZUR101/um/90817/Volek_Medialni_studia_mezi_kritikou_ideologie.pdf>